

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ÇİN'İN KUŞAK-YOL PROJESİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE
TÜRKİYE'YE OLASI ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BUĞRA RIZA KUDAL

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Yaşar Sarı

BOLU, OCAK - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Buğra Rıza KUDAL tarafından hazırlanan “ÇİN’İN KUŞAK-YOL PROJESİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE TÜRKİYE’YE OLASI ETKİLERİ” adlı tez çalışması jürimiz tarafından **Uluslararası İlişkiler** Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.
23/01/2023

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Yaşar SARI
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Gökhan TELATAR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Prof. Dr. Ali ASKER
Karabük Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 12/12/2022 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %14 olarak tespit edilmiştir.

.....

BUĞRA RIZA KUDAL

ÖZET

**ÇİN'İN KUŞAK-YOL PROJESİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ VE
TÜRKİYE'YE OLASI ETKİLERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BUĞRA RIZA KUDAL
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: Prof. Dr. YAŞAR SARI)**

BOLU, OCAK - 2023

XI + 88

Uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya doğru evrimleşmesinin büyük nedenlerinden birisi de, Çin'in ekonomik bir dev olarak yükselişe geçmesidir. Çin'in ekonomi temelli büyük bir güç olarak uluslararası sahneye çıkması, beraberinde kendi ekonomik dinamikliğini artırmak için “Kuşak-Yol” Projesi’ni ortaya çıkarması ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda tezin konusu genel olarak Kuşak-Yol Projesi’ni, özel olarak da Kuşak Yol Projesi’nin Türkiye’ye etkilerini anlatmaktadır. Coğrafi ve jeopolitik konumundan ötürü, Türkiye her zaman batı-doğu eksenli uluslararası gelişmelerden etkilenmiştir. Bu nedenle, çok kapsamlı bir proje olan Çin’in Kuşak-Yol’u da batı-doğu eksenli unsurlarıyla Türkiye’yi etkileyecektir. Bu çerçevede tezin amacı Kuşak-Yol Projesi’nin ekonomi-politiğini yaparak, tezin temel problematiği olan Türkiye’ye olası etkileri üzerine fikirler sunmaktır. Kuşak Yol Projesi henüz bitmemesine rağmen içinde Türkiye’nin de yer aldığı birçok somut adım atılmıştır. Öte yandan bir süper güç olarak ABD, Çin’in yükselişini ve Kuşak-Yol Projesi’ni kendine bir tehdit olarak algılamaktadır. Haliyle uluslararası ilişkilerde yaşanan bu gelişmeler, kaçınılmaz olarak Türkiye’yi de etkileyecektir.

ANAHTAR KELİMELEER: Kuşak-Yol Projesi, Uluslararası Ekonomi Politik, Çin, Türkiye, Realizm, Liberalizm, Marksizm

ABSTRACT

**POLITICAL ECONOMY OF THE CHINA’S BELT-ROAD PROJECT
AND
ITS POTENTIAL EFFECTS ON TURKEY
MSC THESIS
BUĞRA RIZA KUDAL
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS
(SUPERVISOR: Prof. Dr. YAŞAR SARI)**

**BOLU, JANUARY 2023
XI + 88**

One of the significant reasons for the evolution of the international system into the multipolar structure is the rise of China as an economic giant. The entrance of China into the international stage as an immense economic-based power has ended with the emergence of the "Belt Road" Project to increase its self-economic dynamics. In this context, the topic of the thesis is explaining the Belt Road Project. Because of its geographical and geopolitical location, Türkiye always has been affected by the west-east axis international issues. Therefore, as a wide range of projects, China’s Belt Road Project will influence Türkiye with its west-east axis elements. Within this framework, the purpose of the thesis is to present ideas about the possible effects of the Belt Road Project on Türkiye, which is a fundamental problem of the thesis, by creating a political economy. Although the project has not ended yet, many concrete steps have been taken, including Türkiye. On the other hand, as a superpower, the USA has perceived China’s rising and its Belt Road Project as a threat to itself. Consequently, these matters being lived in international relations will affect Türkiye too as inevitably.

KEYWORDS: Belt Road Project, International Political Economy, China, Türkiye, Realism, Liberalism, Marxism

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
KISALTMA LİSTESİ	ix
TEŞEKKÜR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. EKONOMİ-POLİTİK	5
1.1 Realizm	7
1.2 Liberalizm.....	19
1.3 Marksizm	30
1.4 Ekonomi-Politik Bağlamda Realizm, Liberalizm ve Marksizm.....	40
İKİNCİ BÖLÜM	42
2. KUŞAK-YOL PROJESİ'NİN TANITMI	42
2.1 Projenin Çerçevesi	46
2.2 Projenin İşbirliği Öncelikleri	46
2.3 Projenin İşbirliği Mekanizmaları	52
2.4 Projenin İlkeleri	53
2.5 Proje Bağlamında Çin Bölgelerinde Dışa Açılım.....	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	57
3. EKONOMİ-POLİTİK AÇIDAN KUŞAK-YOL PROJESİ VE TÜRKİYE'YE OLASI ETKİLERİ	57
3.1 Kuşak-Yol Projesi'nin Ekonomi Politik Değerlendirmesi	57
3.1.1 UEPT'nin Realist Yaklaşımı Açısından Projenin Değerlendirilmesi	58
3.1.2 UEPT'nin Liberal Yaklaşımı Açısından Projenin Değerlendirilmesi	62
3.1.3 UEPT'nin Marksist Yaklaşımı Açısından Projenin Değerlendirilmesi	64
3.2 Kuşak-Yol Projesi'nin Türkiye'ye Olası Etkileri	66
SONUÇ	78
KAYNAKLAR	82

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Logosu.....I

KISALTMA LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AİD: Asya İşbirliği Diyalogu

AİGK : Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

APEC: Asia - Pacific Economic Cooperation

ASEM: Asia - Europe Meeting

BCIMEC: Bangladesh - China - India - Myanmar Economic Corridor

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

CAREC: Central Asia Regional Economic Cooperation Program

CASCF: China - Arab States Cooperation Forum

CCWAEC: China - Central Asia - West Asia Economic Corridor

CICPEC: China - Indochina Peninsula Economic Corridor

CMREC: China - Mongolia - Russia Economic Corridor

CPEC: China - Pakistan Economic Corridor

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

KM: Kilometre

MC: Milletler Cemiyeti

MÖ : Milattan Önce

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NELBEC: New Eurasian Land Bridge Economic Corridor

PYD: Partiya Yekitiya Demokrat

RF: Rusya Federasyonu

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞİÖ: Şangay İşbirliği Örgütü

TANAP: Trans - Anatolian Gas Pipeline

TÜİK: Türk İstatistik Kurumu

UEPT: Uluslararası Ekonomi Politik Teorisi

TEŞEKKÜR

Öncelikle hem lisans eğitimimde, hem de yüksek lisans eğitimimde ve ayrıca tez danışmanım ve tez jüri üyesi olarak yer alan Yaşar SARI ve Gökhan TELATAR hocalarıma, bana yaptıkları katkılarından ötürü teşekkür ederim. Yine tez jüri üyesi olarak yerini alan Ali ASKER hocaya da teşekkürler. Bununla birlikte beni yetiştirip bugünlere getiren annem Nevin MERCAN, babam Hasan KUDAL ve abim Burak KUDAL'a teşekkür ederim. Bana sağladıkları imkanları elimden geldiğince en iyi şekilde kullanmaya çalıştım. Ayrıca benim açımdan zorlu geçen tez yazım sürecinde, bana verdikleri desteklerden ötürü Burak ALAOĞLU'na, Özgür Gürkan KÖZ'e, Yücel TEMEL'e, Çağlar KURU'ya, Demre YİĞİT'e ve son olarak Edanur YAKALI'ya teşekkür ederim.

GİRİŞ

Çin'in ekonomik olarak yükselmesi, uluslararası arenaya yeni bir güç olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Buna paralel olarak Çin, ekonomik büyümesini pekiştirmek ve daha da ileriye taşımak adına girişimlerde bulunmaktadır. Nitekim duyurusu Eylül-Ekim 2013 tarihlerinde yapılan “Kuşak-Yol Projesi” Çin'in ekonomi açısından yaptığı en büyük girişimdir. Çünkü projenin amacı, kısaca dünyanın Doğu ve Batı'sını birbirine bağlayan eski “İpek Yolu”nu günümüze uyarlamaktır. Haliyle projenin kapsamı ve ölçeği çok büyüktür ve dolayısıyla beraberinde uluslararası ticari rekabeti hızlandıracak açıktır. Bir başka deyişle Kuşak-Yol Projesi, büyüme ve kalkınmayı merkezine koyarak ve daha önce görülmemiş bir ekonomik işbirliği örneği olarak, uluslararası ekonomik gelişmeleri ivmelendirecektir. Günümüzde henüz tam anlamı ile tamamlanmamış olsa da, birçok yatırım bu projeyi gerçekleştirmek için yapılmıştır. Türkiye ise Kuşak-Yol Projesi'ne 14 Kasım 2015 yılında resmen dahil olmuştur. Öte yandan projenin gerçekleşmesi için coğrafi konumu sebebiyle Türkiye kritik bir öneme sahiptir.

Uluslararası ilişkilerin tedrici olarak çok kutuplu bir sisteme doğru evrimleşmesinin büyük dinamiklerinden birisi, Çin'in ekonomik olarak ön plana çıkmasıdır. Ekonomi bağlamında yükselen yeni bir güç olan Çin, kendi iktisadi ivmesini hızlandırmaya çalışmaktadır. Böylece Çin hükümeti eski İpek Yolu'ndan ilham alarak, Kuşak-Yol Projesi girişimine başlatmıştır. Bu proje karadan ve denizden olacak şekilde, kabaca iki güzergâhdan oluşmaktadır. Kuşak-Yol Projesi'yle, Çin'in başta Avrupa olmak üzere Ortadoğu, Afrika ve diğer bölgeler ile arasındaki karadan ve denizden yapılacak ulaşım ve taşımacılığın maliyetinin düşürülmesi ve süresinin azaltılması hedeflenmektedir. Dolayısıyla çok geniş bir coğrafyaya yayılan bu projenin gerçekleştirilmesi için, uluslararası boyutta çok kapsamlı altyapı inşasına ve dolayısıyla çok büyük bütçeye gerek vardır. Bu bağlamda işbirliği üzerinde duran Çin hükümeti tarafından proje için birçok banka açılmıştır ve proje kapsamında olan ülkelerin özellikle altyapılarını geliştirmek için krediler sağlanmaktadır.

Geçmişten günümüze coğrafi ve jeopolitik konumu itibarıyla Türkiye, gerek dünyanın Batı merkezli savaş ve barış gelişmelerinden, gerekse dünyanın Doğu'sunda yaşanan olaylardan kaçınılmaz şekilde doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiştir ve etkilenmeye devam etmesi kaçınılmazdır. Günümüze gelecek

olursak, pandemi şartları beraberinde bazı geçici kısıtlamalar getirirse de küreselleşmenin hızının artması ile birlikte uluslararası ticaretin de kapsamı ve boyutu büyümektedir. Bu sırada, Doğu’da hızlı bir ekonomik büyümeyi yakalayan Çin’in yeni bir güç olarak ortaya çıkması ve ABD’nin uluslararası ilişkileri yönlendiren gücünün görece azalması, tek kutuplu dünya düzenini çok kutuplu dünya düzenine doğru yönlendiren önemli etkilere birisidir. Tek kutuplu dünya düzeninin yerini zaman ile çok kutuplu dünya düzeninin almasıyla beraber, küreselleşmeyle artan uluslararası ticaretteki rekabet de hızlanmaktadır ve bu yolda ticari girişimler ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye de uluslararası sistemin bir parçası olarak ticari etkileşimlerin içinde yer almaktadır ve bunun sonucunda olumlu ekonomik fırsatlar yakalamakta veya olumsuz ekonomik etkilere maruz kalmaktadır.

Gerçekleşmesi için Çin tarafında direk ya da finasman sağlayarak birçok yatırım yaptığı Kuşak-Yol Projesi’nin Türkiye’yi de olumlu veya olumsuz bir şekilde etkilemesi kuvvetle muhtemeldir. Bu bağlamda ticari hedeflere sahip olan Kuşak-Yol Projesi’ni daha iyi kavrayabilmek için ve Türkiye açısından ne gibi sonuçları olacağını anlayabilmek için konuyu ekonomi-politik çerçeveden bakmak daha yerinde olacaktır. Nitekim gelişen teknoloji ile ivme kazanan küreselleşme, beraberinde uluslararası ilişkileri de daha karmaşık hale sokmaktadır. Bunun sonucunda, son dönemlerdeki uluslararası ilişkilerdeki gelişmeleri tek bir teori ile açıklanması da daha zor veya yetersiz hale gelmektedir. Mesela kimi konularda ortaklıkları bulunan devletler aynı zamanda bazı alanlarda çatışmaya da devam etmektedir. Dolayısıyla bu noktada devletlerin bu karmaşık ve çok katmanlı davranışlarını analiz etmek için uluslararası ilişkiler disiplininin görece üç temel teorisinden oluşan ekonomi-politik bakış açısını ele almak daha yerinde olacaktır. Keza Kuşak-Yol Projesi de tek bir bakış açısı ile değerlendirilemeyecek kadar kapsamlı ve içerikli bir girişimdir. Bu minvalde tezin konusu Kuşak-Yol Projesi’nin ekonomi-politiğini yapmaktır. Yine bu doğrultuda tezin amacı, ekonomi-politik çerçeveden bu projenin Türkiye’yi nasıl etkileyebileceğini açıklamaktır. Tezin araştırma sorusu ise, Kuşak-Yol Projesi Türkiye’ye ne gibi faydalar sağlayabilir ve ne gibi zararlara sebep olabilir? şeklindedir. Tezin üzerinde durduğu ekonomi-politik bakış açısıyla analiz yapılırken, ekonomi-politiğin üç temel yaklaşımı olan Realizm, Liberalizm ve Marksizm teorilerinin varsayımlarından faydalanılacaktır. Son yıllarda Kuşak-Yol Projesi literatürde oldukça sık incelenmektedir fakat bu

projenin ekonomi-politik çerçeveden Türkiye özelindeki kapsamlı analizi sınırlıdır ve dolayısıyla tezin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Tez üç bölümden oluşacak şekilde; birinci bölümde ekonomi-politik bakış açısı derinlemesine açıklanacaktır; ikinci bölümde Kuşak-Yol Projesi'nin ne olduğu ayrıntıları ile sunulacaktır; üçüncü bölümde ise ekonomi-politik perspektiften projenin değerlendirilmesi yapılacaktır ve bu projenin Türkiye'ye olası etkileri ekonomi-politik çerçeveden analiz edilecektir.

Birinci bölümde ekonomi-politik analizin yapılabilmesini sağlayan üç önemli uluslararası ilişkiler teorileri Realizm, Liberalizm ve Marksizm ele alınacaktır. Her bir teori üç ayrı başlık altında incelenecektir. İlk alt başlıkta ekonomi-politik bağlamında, realist görüş açısından rekabet yaratan anarşik uluslararası sistem açıklanacaktır. Uluslararası ilişkiler disiplininin Soğuk Savaş döneminde görece başat teorisi olan realizm açısından güç rekabeti sebep olan yapısal durum olarak anarşinin ne anlama geldiği ifade edilerek, devletlerin anarşik bir yapı içinde nasıl davrandıklarına değinilecektir. İkinci alt başlıkta ekonomi-politik bağlamında, liberal görüş açısından işbirliğine vesile olan anarşik uluslararası sistem açıklanacaktır. Uluslararası ilişkiler disiplininin önemli teorilerinden biri olan liberalizm açısından, anarşik ortamın devletler vasıtası ile bireyler için nasıl bir fırsata dönüşebileceğine değinilecektir. Sonuncu alt başlıkta ekonomi-politik bağlamında, marksist görüş açısından siyasal ve ekonomik elitlerin aracı olan devletlerde, alt yapının üst yapıyı nasıl belirlediği açıklanacaktır. Uluslararası ilişkiler disiplininin ideolojik iddiası da olan bir teorisi olarak marksizm açısından, elit sınıfın devletleri bir araç olarak kullandığı ve emekçi işçi sınıfının ortaya koyduğu artı-değeri sömürdüğüne ve bu yolda hem ulusal hem de uluslararası ekonominin siyaseti belirlediğine değinilecektir. İlk bakışta birbirinden bağımsız gibi gözüken bu teoriler bir bütün olarak değerlendirildiklerinde, ekonomi-politiğin üç ayaklı temel yapı taşlarını oluşturmaktadırlar.

İkinci bölümde, Eski İpek Yolu'ndan esinlenerek gerçekleştirilmesi istenen Kuşak-Yol Projesi'nin öncelikle tanıtımı yapılacaktır. Öncelikle projenin iki farklı saç ayağına değinilecektir. Bu saç ayaklarından birisi, proje kapsamındaki ülkelerin sınırları içerisinde geçecek olan kara yolları, demir yolları ve enerji hatları ile alt yapı ağlarıdır. Diğer ise proje kapsamındaki deniz kıyısına sahip olan ülkelerin limanları boyunca geçecek olan deniz yollarıdır. Yani Kuşak-Yol Projesi karadan ve denizden olmak üzere iki farklı şekilde Doğu ve Batıyı birbirine bağlamayı

hedeflemektedir. Bu bağlamda proje kapsamında karadan, coğrafi bölgelere göre sınıflandırılmış altı farklı ekonomik koridor güzergâhı belirlenmiştir ve denizden Çin Denizi, Pasifik Okyanusu ve Hint Okyanusu üzerinden güzergâhlar belirlenmiştir (Yılmaz, 2019). İki farklı güzergâhtan oluşan bu proje ilk başta bir bütün olarak sunulmamıştır (Genç, 2019). İlk önce projenin kara güzergâhı kapsamına giren duyurusu, 7 Eylül 2013’de Çin devlet başkanı Xi Jinping tarafından Kazakistan’n başkenti Astana’daki Nazarbayev Üniversitesi’nde “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı” adıyla yapılmıştır. Daha sonra projenin deniz güzergâhı kapsamına giren duyurusu, 3 Ekim 2013’de Çin devlet başkanı Xi Jinping tarafından Endonezya’da “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” adıyla yapılmıştır. Uluslararası Ekonomi Politik Teorisi çerçevesinde, Kuşak-Yol Projesi’nin değerlendirilmesi yapılırken, bu teoriyi oluşturan realist, liberal ve marksist bakış açıları üzerinden gidilecektir.

Üçüncü bölümde, öncelikle ekonomi politik çerçeveden Kuşak-Yol Projesi değerlendirilecektir. Bu değerlendirme yapılırken ekonomi-politiğin realist, liberal ve marksist yaklaşımları üzerinden ayrı ayrı durulacaktır. Ardından Kuşak-Yol Projesi’nin Türkiye’ye olumlu veya olumsuz olası etkileri ekonomi-politik bakış açısı ile incelenecektir. Bu bağlamda dış politika analizlerinde kullanılan birey, devlet ve sistem analiz birimleri de konunun daha iyi anlaşılması için ekonomi-politik bakış açısı ile iç içe kullanılacaktır. Nitekim ekonomi-politik perspektifi oluşturan realizm, liberalizm ve marksizm teorileri de bu analiz birimleriyle örtüşmektedir. Projenin gerçekleşebilmesi için Türkiye’nin vazgeçilemez bir coğrafi konuma sahip olduğu üzerinde sıklıkla durularak, bu üç teoriler çerçevesinde yeni varsayımlarda da bulunulacaktır.

Bu tezin iddiası, Kuşak-Yol Projesi’nin ekonomi politiğini yaparak, sunduğu ulaşım ve taşıma ağı sayesinde bu projeden Türkiye’nin ticari fırsatlar elde edebileceğini ileri sürmektedir. Ayrıca tez, Türkiye’nin bu projede ortaya çıkan fırsatları nasıl lehine çevirebileceği konusunda fikir vermektir. Tezin sunduğu fikirler yazarın düşüncesi ve ulaşabildiği kaynaklar çerçevesinde sınırlıdır. Ayrıca sürekli olarak değişebilen uluslararası ilişkilerin dinamik yapısının zamanla doğru fikirleri yanlış veya yanlış fikirleri doğru yaptığı da unutulmamalıdır. Dolayısıyla tezin iddiasından da önemli olan nokta, sunduğu fikirler ile tartışma ortamını sürdürmek ve uluslararası ilişkiler disiplininin gelişimine katkıda bulunmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.EKONOMİ-POLİTİK

Ekonomik dinamiklerin uluslararası ilişkilerde her zaman itici güç olduğunu söylemek yanlış olmaz. Unutmamak gerekir ki her uluslararası meselede taraflar kendi ekonomilerini daha iyi konuma getirebilmek için politikalar belirlemektedir. Keza bilinen en eski tarihten günümüze her canlı yaşam formu kendisi adına daha iyi yaşam şartları elde etmek için mücadele etmiştir ve etmektedir. Günümüz uluslararası ilişkilerinde ise, ulus-devletler kendi refahı için ekonomilerini daha iyiye getirme çabasındadır. Geçen birkaç yüzyıldan günümüze gelindiğinde ise küresel ölçekte gelişen ticaret, finans ve teknoloji vesilesiyle ulusların birbirilerine olan ekonomik bağımlılıkları iyice pekişti (Gilpin, 2015). Nitekim 1970’lerden başlayıp günümüze doğru devam eden süreçte ise uluslararası ilişkilerde izlenen politikaların ekonomiden bağımsız en ufak bir noktası dahi kalmamıştır. Kısaca uluslararası ilişkiler ile ekonomi birbirinden ayrılmazdır. Ayrıca 1970’ler küresel boyutta ekonomik sistemin kapsamlı olarak dönüşmeye başladığı bir dönemdir. Bu küresel ekonomik sistemin dönüşümünün üç itici gücü vardır (Kutlay, 2019). Bunlar sırasıyla; (1) Arap-İsrail Savaşları’ndan ötürü 1973-1974 yıllarında petrol fiyatlarında aşırı artışın yaşanması, (2) Almanya ve Japonya ekonomilerindeki şirketlerin büyüyerek ABD pazarına nüfuz etmesi; ve (3) Güney ülkelerinin daha adil bir uluslararası ekonomik düzen istemeye başlamasıdır. Öte yandan ABD’nin 1963-1973 yılları arasında Vietnam Savaşı’na dahil olarak, ekonomik anlamda büyük zarara uğraması da ABD hegemonyasının aleyhine olan bu dönüşümün yaşanmasını kolaylaştırmıştır. Bu gelişmeler sonucunda tüm ulusal paraların ABD dolarına endekslenildiği ve sadece ABD doları üzerinden altına çevirme işleminin yapılabildiği, 1944’de oluşturulmuş olan Bretton Woods sistemi 1973 yılında çökmüştür (Kutlay, 2019). Böylece ABD liderliğindeki küresel ekonomi yavaş yavaş çok kutuplu bir çerçevede ilerlemeye başlamıştır.

1980’lere gelindiğinde kapitalizmin¹ giderek yeni bir ivme kazanmaya başlamasıyla devletlerin ulusal/uluslararası ekonomi faaliyetleri üzerindeki rolü

¹ Kapitalizm kısaca, üretim araçlarının özel mülkiyetine ve bunların kâr amacıyla işletilmesine dayana bir ekonomik sitemdir.

büyük ölçüde azalmaya başlamıştır. Nitekim 1989’da John Williamson tarafından Latin Amerika ülkeleri için bir reçete olarak ortaya atılan “Washington Uzlaşısı” daha sonra uluslararası finans kurumları tarafından küresel boyutta diğer gelişmekte olan ülkelere reçete olarak sunulmuş, böylece devletlerin küresel ekonomi üzerindeki etkinliğini ortadan kaldırmıştır (Frieden, 2007). Fakat 1990’lardan itibaren sermaye serbestisi ve kapsamlı özelleştirmeler, küresel ölçekte kapitalizmin istediği istikrarlı büyümeyi ve refahın artışı beklentisi gerçekleşmemiş ve Meksika 1994, Asya 1997, Rusya 1998, Arjantin 2000 ve Türkiye 2001 ekonomik krizleri yaşanmıştır (Kutlay, 2019).

2008 yılına gelindiğinde ise, ABD’de aslında yüksek gelirli insanlar için tasarlanan mortgage² konut sistemi bir küresel ekonomik krizin daha başlangıcı olmuştur. ABD’de değişken faizlerin uzun süre sabit şekilde devam etmesi ve mortgage konut sisteminin görece düşük/orta gelirli insanlara da uyarlanmaya başlanması, bu insanları konut kredisi çekip ileride finansal olarak değerlendirileceği varsayılan taşınmaz malları satın almaya yönlendirdi. Nitekim ABD’de konutlar sürekli olarak değer kazanan yatırımlardı ve bu şekilde ABD ekonomisi büyüyordu (Eğilmez, 2011). Fakat 2008 yılında başta Çin olmak üzere çeşitli ülkelerin ekonomik büyümesine ve artan nüfusuna paralel olarak tükettiği emtia³ ürünlerindeki artış, bu ürünlere olan talebi ve dolayısıyla fiyatlarını arttırdı. Bu duruma paralel olarak ABD doları değer kaybına uğradı ve ABD’deki konut piyasasının da değer kaybetmesine sebep oldu. Ayrıca Federal Reserve(FED)⁴’ün bir anda faiz oranlarını artırması, görece düşük/orta gelirli insanların konut kredisi borçlarını ödeyememesiyle sonuçlandı. Bu sebeplerle ABD’de piyasa hareketliliği bir anda tıklandı ve tabii haliyle bu durum önce Avrupa’ya ve daha sonra tüm dünyaya sıçrayarak, krizin küresel bir boyuta ulaşmasına sebep oldu. ABD hükümeti krizin dizginlenebilmesi için 700 milyar dolarlık bir kurtarma paketi hazırlayarak, ABD merkezli iflas eden ulusal bankaların hükümet tarafından satın alınacağını açıkladı (Betz, 2014). Böylece, özellikle neoliberraller tarafından

²Mortgage Türkçe’de tutsat, tutulu satış, ipotekli satış veya rehinli satış anlamlarına gelen iktisadi bir terimdir. Bir malın kendisinin güvence olarak gösterilerek ödünç alınan parayla satın alınması şeklinde işlemektedir. Bu mallar çoğunlukla taşınmaz mallardır.

³Emtia ekonomide ticari faaliyetlerin konusu olan her türlü ürünü ifade etmek için kullanılan bir kelimedir. Bu ürünler maden, enerji kaynağı, tarım/hayvancılık ürünleri, teknolojik ürünler vb. şeklinde örneklendirilebilir.

⁴ Federal Reserve bölgesel bir banka sistemi olarak ABD’nin Merkez Bankası olarak işlev görmektedir. ABD’de on iki bölgeye ayrılmış şekilde çalışmaktadır.

vurgulanan devletlerin ekonomi alanındaki faaliyetlerinin tamamen kaldırılamayacağı fikrinin yanlışlığı ortaya çıktı. Aksine, devletler ile piyasaların iç içe geçtiği ve dolayısıyla uluslararası ilişkilerde siyaset ile ekonominin bir bütün olarak okunması gerektiği anlaşıldı

(Gilpin, 2015). Ayrıca 2008 küresel ekonomik krizi her ne kadar tüm dünyayı etkilese de, en çok zararı karşılaştırmalı olarak ABD görmüştür ve buna karşın Çin'in ekonomik yükselişi açısından dolaylı bir şekilde etkili olmuştur.

Uluslararası ilişkilerdeki devlet ve piyasa eksenindeki dönüşümün ekonomi temelli politikalar eşliğinde yaşanması küresel boyutta kapitalist sistemin benimsenmesinden/benimsetilmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu durum küresel ekonomiye etki edebilecek devlet dışı aktörler ve süreçleri⁵ de uluslararası ilişkilerde etkin kılmaktadır. Keza uluslararası ilişkiler disiplini için önemli bir eser olan “Uluslar Ötesi İlişkiler ve Dünya Siyaseti” adlı eserde devlet dışı aktörlerin ve süreçlerin de devletler kadar dünya meselelerine etkide bulunduğu ileri sürülmüştür (Keohane ve Nye, 1972). Bu durum küreselleşme sonucu artan ekonomik ilişkilerle beraber uluslararası ilişkileri daha karmaşık bir hale sokmuştur. Bu nedenle dünya meselelerinin açıklanmasında tek bir teori veya bakış açısı üzerinden yaklaşmak, mevzuların analiz edilebilmesi için yetersiz hale gelmiştir ve “Uluslararası Ekonomi-Politik Teorisi (UEPT)’nin” ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu noktada UEPT’yi daha iyi kavrayabilmek adına, bu yaklaşımı oluşturan üç temel teoriyi tek tek ele alarak ilerlemek ve bu üç teorinin temel kavramları üzerinde durmak, UEPT yaklaşımının kavranması açısından daha verimli olacaktır.

1.1 Realizm

İkinci Dünya Savaşı sonrasında bir bilim dalı olarak ortaya çıkan uluslararası ilişkiler disiplininin başat teorilerinden biri olan realizmin kökeni çok daha eskilere dayanmaktadır. Pozitivist⁶ bir yaklaşım olan realizmin baskın bir teori olarak ortaya çıkmasında iki büyük dünya savaşının etkisi büyüktür. Ancak tarihte daha geriye gidildiğinde birçok düşünür, realizmin oluşmasında rol oynamıştır. Kimi kaynaklara göre, MÖ 545-470 yılları arasında yaşadığı düşünülen Çinli Sun

⁵ Burada “devlet dışı aktörler ve süreçler” ile ifade edilmek istenilen uluslararası örgütler, çok uluslu kurum/kuruluş/şirketler ve siyasi hareketler gibi unsurlardır.

⁶ Pozitivizm, insan aklını merkeze alarak deney ve gözlemlerle objektif bilimsel bilgiye ulaşılabilirliği mümkün gören felsefi görüştür.

Tzu, realist bakış açısından olaylara yaklaşan ilk düşünürdür. Nitekim Tzu, “Savaş Sanatı” adlı eserinde güç ve çıkar gibi konulara değinerek realist yaklaşımlarda bulunmaktadır (Tzu, 2017). Tzu’ya göre, güçlü olanın kazandığı bir savaş sonrasında yakıp yıkmak yerine, elde ettiği ganimetleri çıkarına dönüştürmesi gerekir (Demirbilek, 2018). Ayrıca Tzu, uluslararası ortamda kendini sürdürebilmek ve ülke çıkarlarını sağlayabilmek için, gücün yöneticiler tarafından nasıl kullanılması gerektiği üzerine de düşünmüştür (Pevehouse ve Goldstein, 2016).

MÖ 472-400 yılları arasında yaşamış olan Thucydides, insan ve devlet doğasını birbirine benzetmektedir ve hem insanın hem de devletin kendi yararına bencilce hareket ettiğini ileri sürmektedir (Dunne ve Schmidt, 2019). Peloponez Savaşları (MÖ 431-404) sırasında Atinalı bir general olan Thucydides, asker kimliğinin yanı sıra iyi bir tarihçiydi ve bu savaşları gözlemleyerek yazdığı eserinde realist bakış açısına birçok katkıda bulundu (Thucydides, 1972). Savaşın taraflarından biri olan Atina görece daha çok bilim ve sanat etkinliklerine sahip ticaretle uğraşan dışa açık bir kent toplumuydu. Diğer taraftan Sparta ise tarımla uğraşan dışa kapalı bir toplumdur. Buna bağlı olarak Atina’da yurttaşlar soylular çiftçiler zanaatkarlar/esnaflar işçiler/emekçiler gibi sınıflar farklılıkları varken, Sparta’da ortakçılık ve eşitlik ön planda olan görece daha demokratik bir toplumdur. Bu bağlamda iki farklı yapıya sahip olan bu toplumların çıkarları da çatışmaktaydı. Thucydides ise bu çatışmayı “History of the Peloponnesian War” adlı eserinde anlatırken, realizmin bünyesinde bulunan güvenlik, güç dengesi, ittifak, silahlanma yarışı ve caydırma gibi unsurlara değinmektedir (Arı, 2021). Bu unsurlar şüphesiz realist yaklaşımı meydana getiren göz ardı edilemez aksiyomlardır.

1469-1527 yılları arasında yaşayan Niccolo Machiavelli ise, realist yaklaşım bağlamında “Prens” adlı eseri ile ön plana gelmektedir. 1513’te yazımı biten ve 1532 yılında basımı yapılan bu eserde Machiavelli’ye göre, devletin varlığının sürdürülmesi en önemli husustur ve bunun sağlanabilmesi için güçlü/katı bir iktidarın olması gerektiğini söyler. Buna bağlı olarak bir yönetcinin üç ahlak anlayışı olmalıdır (Machiavelli, 2008). (1) Yöneticinin kendi bireysel ahlakı olmalıdır, (2) devletin çıkarı için bir yönetici kendi bireysel ahlakından gerektiğinde vazgeçmelidir ve (3) siyasette ahlak yoktur. Çünkü Machiavelli için insan doğası gereği çıkarlarının peşinden koşar. Dolayısıyla barış aldatıcı ve savaş kaçınılmazdır. Ayrıca Machiavelli ifadelerini oluştururken güç ve çıkar

kelimelerini de çok kullanmıştır ve böylece realist yaklaşım açısından bu kavramları perçinlemiştir. Güç ve çıkar kelimelerini çok vurgulamasının sebebi, Machiavelli'nin geçirdiği çalkantılı ve görece sert hayatı olarak görülebilir (Ağaoğulları, 2015).

1588-1679 yıllarında yaşamış olan Thomas Hobbes, realist yaklaşımın yapı taşı denilebilecek olan “anarşi” kavramının ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Nitekim Hobbes, 1651 yılında yazdığı “Leviathan” adlı eserinde doğal durumdan söz ederken aslında anarşiyi tasvirlemektedir. Bu doğal durumda insanlar sürekli çatışma halindedir, karmaşa hâkimdir ve gücün sözü geçmektedir, çünkü insaları kurallandırabilecek bir üst otorite mevcut değildir (Hobbes, 1967). Hobbes’a göre insanlar doğal durumda eşit haldedir (Hobbes, 1994). Ancak insanlar doğal durumda aynı istekleri arzulamaya başladıklarında bir rekabet ortaya çıkar ve bu rekabeti engelleyebilecek bir insan üstü otorite olmadığında çatışma kaçınılmazdır (Donnelly, 2000). Dolayısıyla Hobbes’a göre barışın ve/veya düzenin vahşi doğa ortamında kurulabilmesi için devlet şarttır. Doğal durumda kaosu meydana geldiği bu durum uluslararası ilişkiler disipliniinde kısaca anarşi olarak nitelendirilmektedir.

Tarih ilerledikçe, realist bakış açısı yavaş yavaş uluslararası ilişkileri açıklamada sunduğu düzenlilikler ve sahip olduğu kavramlarla öncelikle “klasik realizm”⁷ teorisi olarak ortaya çıkmaya başladı. Bu bağlamda klasik realizmin çerçevesini “Twenty Years Crisis” adlı eseri ile Edward Hallet Carr oluşturmuştur denilebilir. Çünkü 1940 yılında ilk baskısı yapılan bu eserde, henüz uluslararası ilişkiler bir bilim dalı haline gelmemişken, Edward H. Carr iki dünya savaşı arası dönemde devletler arasındaki güç meselesinden ve rekabetlerinden bahsederek Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan idealizmi⁸ eleştirmektedir (Telli, 2020).

İki savaş arası 1919-1931 yılları arası süren dönemde, 1929’da ABD’de başlayarak Avrupa’ya sıçrayan büyük ekonomik bunalım sonucunda devletler arasındaki daha güçlü olma meselesi ön plana çıkmıştır (Sander, 2014). Böylece 1929 yılından itibaren, idealizmin temelleri üzerine 1919 yılında kurulan Milletler

⁷ Günümüzde realist bakış açısının teori olarak ilk ortaya çıkan hali genellikle klasik realizm olarak nitelenmektedir. Çünkü tarihe ve farklı açılardan yapılan analizlere bağlı olarak realizmin sıfatları değişkenlik göstermektedir. Örneğin klasik realizm, neo-realizm, saldırgan realizm, savunmacı realizm ve neo-klasik realizm ve post-realizm gibi.

⁸ İdealizm Woodrow Wilson’un ilkeleri ile ortaya çıkan “insan özünde iyidir, savaşlar engellenebilir, devletler birbirleriyle anlaşabilir, anlaşım için uluslararası örgütler ve uluslararası hukuk önemlidir” gibi itici güçleri olan bir teoridir.

Cemiyeti(MC) yavaş yavaş sarsılmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya savaş borçlarını ABD'den kredi alarak İngiltere ve Fransa'ya ödüyordu, Fransa ve İngiltere ise ABD'ye olan savaş borçlarını ödüyordu (Sander, 2014). Ancak ABD'de 1929'da başlayan ekonomik bunalımdan ötürü, ABD Almanya'ya kredi vermeyi kesti, Almanya da İngiltere ve Fransa'ya borcunu ödeyememeye başladı. Bu durum zincirleme borç döngüsünü kırdı ve böylece ABD'den Avrupa'ya sıçrayan ekonomik bunalım sonucunda faşist otoriter yönetimler olan Hitler/Nazi Almanya'sı ve Mussolini İtalya'sı ortaya çıktı. Böylece ekonomik bunalımdan ötürü ortaya çıkan memnuniyetsizlikler uluslararası barış ortamını zedelemeye başlamıştır. Öte yandan ekonomik bunalıma paralel olarak, 1930lar'ın başında ABD, Rusya ve Japonya arasında var olan Pasifik'teki güç mücadelesi de hız kazandı. 1931 yılına gelindiğinde ise güç mücadelesi Japonya'nın Mançurya'yı işgal etmesiyle şiddetlendi. Bu nedenle idealizmin yapı taşları denilebilecek Woodrow Wilson İlkeleri öncülüğünde kurulan MC işlevini yerine getirememeye başladı. Bunun sonucunda idealizmin uygulanabilirliği ortadan kalkmıştır ve böylece İkinci Dünya Savaşı beraberinde büyük bir yıkım getirmiştir.

Edward H. Carr, iki savaş arası dönemde (1919-1931) yaşananları inceleyerek gücü merkeze alan varsayımlar yapmaktadır. Carr'a göre güce sahip olanlar ve sahip olmayanlar arasında bir mücadele ortaya çıkması kaçınılmazdır çünkü her devlet sahip olduklarını koruyabilmek ve/veya daha fazlasını elde edebilmek için uğraşmaktadır (Carr, 1946). Keza Birinci ve İkinci Dünya Savaşları bu savın en aşık örnekleridir. Bu sebepten ötürü Carr klasik realizmin çerçevesini oluşturmuş denilebilir. Nitekim klalisk realizme göre bir devlet açısından güç unsuru çok önemli bir etkidir ve devletler arası güçlenme yarışına sebebiyet verir. Tabii ki bir devletin gücünü arttıracak olan faktörler zamandan zamana ve ortamdan ortama göre farklılıklar göstermektedir. Bir devleti güçlü kılacak olan faktörler ise, o devletin diğer devletlere oranla daha çok tasarrufunda olan özellikleridir. Bu özellikler; askeri güç, siyasi güç, ekonomik güç, diplomasi becerisi, bilgi, teknoloji, ham madde, coğrafi konum ve nüfus gibi birçok niteliğe göre değişkenlik gösterir (Morgenthau, 2005).

Klasik realizmi şekillendiren ve sistematik hale getiren isim ise, 1948 tarihli "Politics Among Nations" adlı eseri ile Hans Joachim Morgenthau'dur denilebilir. Morgenthau; Thucydides, Niccolo Machiavelli ve Thomas Hobbes gibi isimlerden

realist bakış açısıyla çok kolay şekilde görülmekteydi ve açıklanmaktaydı. Nitekim bu durumu mümkün kılan en önemli unsur, iki kutuplu düzende süper güçlerin silahlama yarışı sonucunda sahip oldukları yıkıcı nükleer gücün sağladığı caydırıcılık etkisidir ve dolayısıyla güç dengesi sağlanmış durumdadır (Mearsheimer, 1990). Bu durum 1960lar'da başlayıp, 1970ler'de ivme kazanan iki büyük güç arasındaki Yumuşama Dönemi'ne¹⁰ kadar devam etmiştir (Sander, 2014).

1970 yılında hızlanan Yumuşama Dönemi'yle birlikte, uluslararası ilişkileri devletlerin güç ve çıkarları ekseninde analiz eden klasik realizm yetersiz kalmaya başladı. Nitekim Yumuşama Dönemi'ne paralel olarak, klasik realist yaklaşım açıdan uluslararası ilişkiler daha karmaşık hale gelmeye ve dolayısıyla analizi zorlaşmaya başladı. Örneğin askeri ve siyasi gücün yanında ekonomi konuları da bir devletin gücünü doğrudan etkileyen faktörler olarak ortaya çıkmaya başladı ve birçok parametreye dikkat edilmesini gerektirdi. Bu durum sonucunda, ekonomi gibi unsurları değerlendirmelerde göz ardı eden klasik realizm, konjonktürel açıklamalarda yetersiz kalmaya başladı. Bunun üzerine Kenneth Waltz klasik realizmi güncelleyerek 1979 yılında yayınlanan "Theory of International Politics" adlı eseri ile "neo-realizmin" temellerini attı. Waltz bu eserinde klasik realizmin dışladığı ekonomi konularının dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir (Waltz, 1979). Böylece neo-realizmle beraber ekonomik unsurlar, devletlerin güvenliğini sağlayabilmesi için gereken bir güç faktörü olarak dikkate alınmaya başlanmıştır. Bir başka deyişle, güç denildiğinde akla sadece devletlerin askeri kapasiteleri gelmemelidir, ekonomik kapasiteleri de devletlerin gücünü belirleyen önemli bir etkidir. Ayrıca Waltz bu eserinde, devletlerin davranışlarının açıklanması konusunda üç varsayım ileri sürmektedir; (1) Uluslararası sistem anarşiktir ve devletleri kurallandırabilecek bir üst otorite yoktur, (2) anarşik yapıdan ötürü devletler varlıklarını sürdürebilmek için uğraşırlar ve aralarındaki etkileşim buna göre şekillenir, (3) anarşi ancak mevcut sistemdeki büyük güç/güçler tarafından bertaraf edilebilir ve çoğu devletin bu yapıyı değiştirebilecek gücü yoktur ve dolayısıyla devletler birbirilerini dengelemeye çalışırlar çünkü varlıklarını sürdürebilmenin yolu budur (Waltz, 1979). Yine Waltz'a göre

¹⁰ "Yumuşama Dönemi", Soğuk Savaş Dönemi sırasında Doğu ve Batı kutupları arasındaki ilişkilerde çatışma ve gerginliğin azaldığı tarihsel bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönem 1960lar'da başlamaktadır, 1970ler'de hızlanmaktadır ve 1990'a kadar uzanmaktadır.

uluslararası meselelerin açıklanabilmesinin üç seviyesi vardır; (1) insan doğası, (2) devletlerin rasyonel kararları ve (3) uluslararası sistem. İlk iki seviye Waltz açısından uluslararası ilişkilerin açıklanmasında indirgemeci seviyelerdir, üçüncü seviye ise bütünüleyicidir. Yani insan doğasının kötü olması ve bu doğrultuda insanlar tarafından yönetilen devletlerin güç ve çıkarlarına göre rasyonel kararlar vermesi, indirgemeci açıklamalardır ve Yumuşak Dönem sonrası uluslararası ilişkileri analiz edebilmek için düzenlilikler sağlayamaz. Devletlerin güç ve çıkarlarına göre hareket etmesinin nihahi sebebi, uluslararası sistemin anarşik bir yapıda olmasıdır ve bu şekilde uluslararası ilişkilerin bütünüleyici analizi yapılabilmektedir. Dolayısıyla sistemin şekli ister tek kutuplu, ister iki kutuplu ve isterse çok kutuplu olsun, bunlar devlet seviyesinde kalan konulardır ve analizin yapılabilmesi için yeterli değildir. Bu minvalde neo-realizm ise analizlerin yapılabilmesi için konuların sistem seviyesinde ele alınmasını vurgular. Bir başka deyişle uluslararası sistemin yapısının anarşik olması devletlerin davranışlarını belirleyen asıl etmendir. Yani neo-realizme göre devletlerin güç ve çıkar için hareket etmesinin sebebi, uluslararası ilişkilerde üst bir otoritenin olmamasıdır. Öte yandan klasik realizme göre devletlerin güç ve çıkar için hareket etmesinin sebebi, insan doğasının kötü olmasından ötürü devletlerin de kendi güç ve çıkarları doğrultusunda rasyonel kararlar almasıydı. Hem neo-realizm için hem de klasik realizm için en önemli aktör devlettir. Fakat neo-realizm açısından hareketin başlangıç noktası anarşik yapıyken, klasik realizm açısından hareketin başlangıç noktası devlet olarak kabul edilmekteydi. Bu bağlamda neo-realizm açısından devletlerin davranışları anarşik yapıya göre şekillenmektedir ve dolayısıyla analizler sistemsel seviyede yapılmalıdır. Öte yandan klasik realizm açısından devletlerin davranışları güç ve çıkarlarına göre şekillenmekteydi ve dolayısıyla analizler aktörsel seviyede yapılmıyordu. Neo-realizm devlet dışı aktörler olan uluslararası kurumların geçerliliğini kabul etmektedir, ancak uluslararası ilişkileri belirlemedeki rolleri etkisizdir der ve devletlerin araçları olarak niteler. Klasik realizm ise uluslararası kurumları tamamen görmezden gelmekteydi ve işlevsiz olarak nitelemekteydi.

Neo-realizme göre devletlerin davranışlarını belirleyen en önemli faktör anarşik sistem içindeki devletlerin güç dağılımıdır. Keza anarşik sistemin yapısı, devletler arasındaki güç dağılımı üzerine temellenmektedir (Waltz, 1979). Dolayısıyla bu yapıda rasyonel aktörler olan devletlerin davranışları, sahip

oldukları güçleri ve aralarındaki ittifaklaşmalar eksenine göre belirlenmektedir. Her devlet farklı güç kapasitesine sahip olduğundan, bazı devletler güçlerini arttırabilmek için ittifaklar yaparken, bazıları ise tek başına varlığını sürdürebilmektedir.

Kenneth Waltz tarafından neo-realizmin ortaya atılması, beraberinde uluslararası ilişkiler uzmanlarının neo-realizm hakkında farklı yorumlar üzerine düşünmelerini başlatmıştır. Bu farklı yaklaşımlar “savunmacı realizm, saldırgan realizm ve neo-klasik realizm” olarak ön plana çıkmaktadır.

Jack Synder ve Stephen Walt öncülüğünde ortaya atılan savunmacı realizme göre, devletlerin anarşik yapıda kendi devamlılıklarını sağlayabilmesine yetecek kadar güçte olmaları gerekir (Pashakhanlou, 2018). Aksi takdirde devletlerden biri veya birkaçı bu yeterlilikten fazla güç elde etmeye başlarsa, bu durum diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanmaya başlanır ve güvensizlik ortamına sebep olur. Bütün bunların sonucunda devletler arasındaki göreceli güç dengesi/güç dağılımı değişeceği için çatışmalar meydana çıkar. Dolayısıyla savunmacı realizme göre devletlerin kendi güvenliklerini sağlayabilmeleri için, güç dengesinin/dengeli güç dağılımının mevcut olduğu statükoyu bozmayacak şekilde hareket etmeleri gerekir.

John J. Mearsheimer tarafından ileri sürülen saldırgan realizme göre, uluslararası sistemin anarşik doğası gereği devletler agresif olma eğilimindedir. Çünkü devletlerin sahip olduğu güç denilen nüve ölçülmesi zor olan bir unsurdur ve buna bağlı olarak devletler güçlerinin hangi noktada yeterli olacağını bilemediklerinden sürekli bir şekilde güçlenmeye çabalarlar (Mearsheimer, 2014). Nihayetinde bu durum devletleri agresif ve yayılmacı politikalar izlemeye iter. Bu süreç içerisinde bir devletin kendini güvende hissedebileceği tek nokta, o devletin maksimum güce ulaştığı, artık hegemon konuma geldiği noktadır. Bu motivasyon beraberinde her devleti güç maksimizasyonu yapmaya zorlar ve çatışmaları kaçınılmaz kılar.

Gideon Rose ve Randal Schweller gibi uzmanların başını çektiği neo-klasik realizme göre, devletlerin iç meseleleri dış politikalarına etki etmektedir. Bu senaryoda devletler tercihlerini yaparken; güç, çıkar, güvenlik ve tehditler gibi unsurların yanı sıra, kendi iç faktörlerini de hesaba katarlar. (Rose, 1998). Bu bağlamda Rose, neo-realizmin yapısal sistem analizi ile klasik realizmin birimlere yaptığı vurgu arasında köprü kurarak, bütüncül bir teori oluşturmaya çalışmıştır.

Devletlerin yerel siyasi konuları ve devletler-arası güç dağılımı, devletlerin uluslararası arenadaki yönelimlerini doğrudan etkileyecek süreçlerdir (Schweller, 2004). Unutmamak gerekir ki, devletlerin tercihlerini belirlemedeki bu etken ve süreçler, kaçınılmaz anarşik yapı içerisinde cereyan etmektedir.

Uluslararası literatürde realist bakış açısı hakkında yeni denilebilecek bir tartışma mevcuttur. Bu tartışma post-realizm / bilimsel realizm / eleştirel realizm başlıklarıyla devam etmektedir. Realizmin bu boyutu ekonomi politik bakış açısına henüz dahil olabilmiş değildir. Dolayısıyla ekonomi politik bağlamında realizmin bu boyutuna değinilmeyecektir. Ayrıca zaman ve olaylar çerçevesinde şekillenen realist yaklaşımı daha iyi kavrayabilmek ve ekonomi politik yaklaşımın sacayaklarından biri olarak anlaşılabilmesini kolaylaştırmak için, bütüncül anlamda realizmin birtakım kavramlarına değinmek ve açıklamak faydalı olacaktır.

Realizmin iti gücü olan “anarşi” kavramı Thomas Hobbes’un 1651 yılında yazdığı “Leviathan” adlı eseriyle sade bir şekilde doğal durum adı altında açıklanmaktadır. Fakat uluslararası ilişkilere bu kavramın girmesi çok daha sonralarda gerçekleşmiştir. Genel bir görüşe göre anarşi kavramını ilk yazılı olarak kullanan kişi 1916 tarihli “The European Anarchy” adlı eseriyle Goldsworthy Lowes Dickson’dır. (Dickinson, 2013) Ancak bazı düşünürlere göre Dickson’ın bahsettiği anarşi uluslararası ilişkiler disiplini ile ilintili değildir. Öte yandan, anarşi kavramını uluslararası ilişkiler disiplini bağlamında ilk kullanan kişinin, 1935 tarihli “Pacifism Is Not Enough” adlı eseriyle, Philip Kerr olduğu ileri sürülmektedir (Donnelly, 2015). Realizm açısından anarşi kavramı en sade biçimiyle, sürekli çatışmanın olduğu ve karmaşanın hüküm sürdüğü bir durumdur. Bu durumun ortaya çıkması, kurallandırabilecek bir üst otoritenin mevcut olmayışından kaynaklanmaktadır.

Realizme göre devletlerin anarşik düzende devamlılıklarını sağlayabilmesinin en önemli aracı/gereği, yeterince güce sahip olmasıdır. Bir devletin sahip olduğu bütün maddi unsurları kendi çıkarları yönünde kanalize ederek bir bütün kuvvet oluşturmaya güç denilebilir. Bu bağlamda realist yaklaşım açısından “güç” kavramının günümüzdeki en temel tanımı birçok düşünüre göre, devletin sahip olduğu askeri, siyasi ve ekonomik kapasite olarak özetlenebilir (Barnett ve Duvall, 2005). Bu noktada devletlerin askeri, siyasi ve ekonomik kapasitesini doğrudan veya dolaylı şekilde etkileyen diplomasi becerisi, bilgi, teknoloji, ham madde, coğrafi konum ve nüfus gibi unsurlar da kapsam

dahilindedir. Zaman içerisinde uluslararası ilişkiler disiplini farklı şekillerde açıklanan güç kavramı, günümüzde kendi içinde üç farklı kategoriye ayrılmaktadır; (1) sert güç (hard power), (2) yumuşak güç (soft power) ve (3) akıllı güç (smart power). Sert güç, devletin sahip olduğu imkanları askeri gücüne kanalize ederek ve gücünü kaba kuvvet şeklinde kullanarak, hedeflerini elde etmesini sağlayan bir yöntemdir ve realist yaklaşım ile örtüşmektedir (Copeland, 2009). Yumuşak güç sert gücün aksi olarak, devletlerin ortak tercihleri ve benzer politikaları sonucunda oluşan bir yöntemdir ve doğası gereği realizm ile ters düşmektedir (Nye, 2012). Fakat yumuşak gücün de sonuçta bir güç olduğu ve devletler tarafından anarşik düzende hayatta kalabilmek için kullanılması göze alındığında, realizme dahil olabilir. Yumuşak güç kavramı liberalizm ile örtüşen bir kavram olduğundan yazının devamında ait olduğu başlık altında değinilecektir. Akıllı güç ise, sert ve yumuşak gücün bir kombinasyonu olarak ifade edilmektedir ve dolayısıyla realist ve liberalist bakış açılarının birleşimi olarak da algılanabilir.

Realizmin güç kavramına bağlı olarak ortaya çıkan bir diğer kavram da “güç maksimizasyonudur”. Devletler sürekli olan anarşik yapıdan kurtulamayacakları için buna paralel olarak sürekli bir şekilde güç kapasitelerini de artırmalıdır. Nitekim realist yaklaşım açısından devletlerin anarşik yapıda devamlılığını sağlayabilmesi ve güvenliğini arttırabilmesi ancak bu şekilde mümkündür. Fakat anarşik yapı içerisinde bir devletin gücü maksimize etme çabası, çok büyük olasılıkla diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanacaktır ve uluslararası gerginliğin temellerini atacaktır. Çünkü diğer devletler de muhtemelen güvenliklerini artırmak için güçlerini maksimize etmeye kalkışacak ve beraberinde uluslararası güvensizlik meydana gelecektir. Yani bir devletin güvenliğini artırmak istemesi normal olarak diğerlerini endişelendirecek ve uluslararası bir güvensizlik paradoksu yaratacaktır (Shameer, 2017).

Realizmin içinde çoğu kez geçen söylemlerden birisi de “çıkar” kavramıdır. Uluslararası ilişkilerde realist yaklaşım devletlerin davranışlarını tahmin edebilmek için, çıkarların ne olduğu üzerine de odaklanmaktadır. Bir ulusa ait olan devletlerin istekleri ulusal çıkarlar¹¹ olarak oluşmaktadır. Realist yaklaşımda da bahsedilen çıkar; işte bu ulus devletlerin istek ve arzuları sonucunda meydana gelen çıkarlardır.

¹¹ Bu ulus yapay olarak oluşturulmuş da olabilir veya kendiliğinde doğal olarak da oluşmuş olabilir. Önemli olan sonuç olarak bir ulus devletin ortaya çıkmasıdır ve o ulusal eksende isteklerin oluşmasıdır.

Tabii ki bu ulusal çıkarlar, gerçekten o ulusun çoğulcu bir şekilde oluşan görüşünü yansıtabilir veya yansıtmayabilir ve dolayısıyla bu durum başka bir tartışma konusudur (Wolfers, 1952). Keza realizme göre ulus devletler, rasyonel olarak kabul edilen uluslararası bir aktördür.

Realizme göre anarşik ortamın sebep olduğu kaos, aynı zamanda devletler arasında güvensizlik ortamı da yaratmaktadır. Bu bağlamda devletler birbirilerini potansiyel düşmanlar olarak algılamakta ve politikalarını buna göre belirlemektedirler. Örneğin realist açıdan bakıldığında, bir devletin güçlendiğini gören başka bir devlet endişelenmeye/kaygılanmaya başlar ve o devlete güvenip, güvenemeyeceğini sorgular ve hesaplar (Herz, 1951). Bu durum devletler arasında anarşik düzene paralel olarak sürekli ve karşılıklı şekilde devam eder. Anarşinin realist bakış açısı ile değerlendirilmesi sonucunda meydana gelen bu durum “security-dilemma (güvenlik ikilemi)” kavramı olarak uluslararası ilişkiler disiplinine girmiştir.

Realizmin anarşiyi algılama şeklinin sonucunda ortaya çıkan security-dilemma mekanizması beraberinde self-help (kendi kendine yetme) ögesini de meydana getirmektedir. Realizme göre devletler birbirilerine güvenemezler, devletler uluslararası normlara ve/veya hukuka her koşulda uymazlar/uyamazlar ve bunun tarihte birçok örneği mevcuttur. Dolayısıyla devletler uluslararası arenada kendi başlarının çarelerine bakmak zorundadır. Bu durum uluslararası ilişkiler literatüründeki self-help denilen mekanizmayla açıklanmaktadır. Realizm açısından “self-help” kavramı kısaca; bir devletin uluslararası ortamda kendi kendine yetebilmesi şeklinde açıklanabilir. Tabii ki kendi kendine yetebilirlik kriteri göreceli olabilmekle beraber özetle; bir devletin uluslararası ortamda kendi devamlılığını bir şekilde sağlayabilmesidir şeklinde ifade edilebilir (Waltz, 1979). Bu ifade, her ihtiyacını kendisi doğrudan sağlayamasa bile, bir devletin kendini anarşik düzende sürdürmesi anlamına da gelmektedir.

Realizm teorisi kapsamında “güç dengesi” kavramı Soğuk Savaş’ın tırmandığı ve görece hala klasik realizmin etkin olduğu zamanlarda yoğun olarak vurgulanmıştır. Keza Soğuk Savaş dönemi süresince iki kutup arasında güç dengesinin sağlandığı ve böylece iki tarafın da birbirine sataşmaya çekinmesinden ötürü istikrarın sağlandığı iddia edilmektedir (Mearsheimer, 1990). Realizme göre devletler işbirliği yapamaz çünkü birbirilerine güvenemezler. Ancak güç dengesi sağlamak için ittifaklar meydana gelebilir fakat bunlar çıkarlar uyuştugu süreçte

devam ettiği için daimi değildir. Güç dengesi barışın korunmasına katkı sağlayabilir çünkü devletler arasında güçler dengelendiğinde birbirilerine saldırmaktan çekinirler. Uluslararası kutuplaşma bağlamında güç dengesi ittifaklarla da sağlanabilmektedir. Güç dengesi kavramı kısaca devletler arasındaki göreceli gücün birbirine denk düşmesi anlamına gelmektedir. Sahip olunan gücün kesin bir şekilde hesaplanması mümkün olmadığından, göreceli şekilde istatistiki verilere atıfta bulunularak varsayımlar yapılmaktadır ve bunun sonucunda devletler arasındaki güç dengesinin ne durumda olduğu kanısına varılmaktadır.

Realizm teorisi kapsamında “güç dağılımı” kavramı Yumuşama Dönemi’yle beraber neo-realizmin ortaya çıktığı zamanlarda sıkça kullanılan bir kavramdır. Nitekim Yumuşama Dönemi ve sonrasında, anarşik sistemin sonucu olarak devletler arasındaki güç dağılımı sıkça başvurulan bir kavramdır (Waltz, 1979). Anarşik ortamdan kaynaklanan güvenlik ikilemi ve self-help unsurları mevcuttur. Böyle bir ortamda gücün devletler arasındaki dağılımına bakıldığında, anarşik yapıdaki hangi devletin ne gibi politikalar takip edebileceği ve davranışları nasıl olacağı görece daha iyi tahmin edilebilmektedir.

Realizm Soğuk Savaş dönemine atıf yaparken en çok kullandığı söylemlerden birisi de “silahlanma yarışı” kavramıdır. Bu kavram en temel anlamıyla; iki veya daha fazla devletin rekabeti sonucunda ortaya çıkan askeri anlamda çalışan/personel sayısını, teknolojiyi ve araç gereci artırma mücadelesidir (Smith, 1980). Bu durum anarşik yapının sebep olduğu self-help ve security-dilemma sonucunda meydana gelen ve uluslararası gerginliğin tırmandığını gösteren bir işarettir.

Realist bakış açısından, uluslararası bir konuda hiçbir zaman taraf devletler dengeli çıkarlar elde edemez. Her zaman bir taraf daha çok kazanç elde eder. Buna bağlı olarak realizme göre ittifaklaşmalarda bile her devlet en çok kazancı elde etmenin peşindedir. Bu durum realizmde “nisbi kazanç” kavramıyla ifade edilmektedir (Powell, 1991). Dolayısıyla bu kavram ittifakların ve/veya antlaşmaların sonsuz olamayacağını ve çatışmanın kaçınılmaz olduğunu ileri sürmektedir

Realist bakış açısından high politics ve low politics söylemleri de değinilmesi gereken unsurlardır. Bir devletin anarşik uluslararası sistemde varlığını sürdürmesini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen konular o devlet için daha elzemdir ve dolayısıyla “high politics (yüksek politika)” çerçevesine girer. Bu

konular genellikle uluslararası güvenlik konularıdır ve realizm bu konular üzerine odaklanır (Scott ve Hughes, 2016). Geriye kalan devletin anarşik sistemde devamlılığını ilgilendirmeyen konular ise bir devlet için “low politics (alçak politika)” çerçevesine girer. Bu konular genellikle düşük bütçeli ekonomik, kültürel ve sosyal kapsamda olduğu için realist yaklaşım açısından çok önemi yoktur.

1.2 Liberalizm

Liberalizm ilk ortaya çıkışında genel anlamda bireysel özgürlük üzerine kurulu bir görüştür ve bir uluslararası ilişkiler teorisi haline gelmesi daha sonrasında gerçekleşmiştir (Dunn, 1993). Pozitivist temellere sahip olan liberal yaklaşım, 1970 yılı sonrasında Yumuşama Dönemi’nin ivme kazandığı zamanlarda önemli bir uluslararası ilişkiler teorisi olarak ön plana çıkmıştır. Fakat liberalizmin kökeni genel kanıya göre, yeniden doğuş anlamına gelen ve 15-16. yüzyılları arasında yaşanan Rönesans Dönemi’ne dayanmaktadır. Avrupa açısından bir aydınlanma dönemi olarak bahsedilen bu zamanlarda aklın ve rasyonalitenin eşliğinde bireyin özgürlüğü bağlamında yeni bir insan anlayışı vurgulanmaktadır (Ağaoğulları ve Köker, 2020). Dolayısıyla liberal yaklaşımın temelini oluşturan özgür birey anlayışı, Rönesans Dönemi çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır denilebilir (Duby, 1990). Keza bu dönemin rasyonel düşünürleri, dolaylı bir şekilde, siyasal yapıda bireye uygun bir yer bulma sorunsalı üzerine odaklanarak, liberal yaklaşımın ortaya çıkmasında büyük rol oynamışlardır (Ateş, 1994).

Liberal yaklaşım kimi zaman kapitalizm ve birçok kez duyulmuş “laissez faire, laissez passes”¹² sözüyle ifade edilebilmektedir (Gaspard, 2004). Fakat bu durum daha çok iktisadi kapsama girmektedir ve dolayısıyla bu noktada liberal yaklaşımın uluslararası ilişkiler disiplini kapsamında açıklanacağını belirtmek gerekmektedir. Ancak temelinde ekonomik unsurlar yatan meselelerden bağımsız şekilde liberalizmin açıklanması mümkün değildir. Çünkü teorinin ortaya çıkışının temelinde büyük ölçüde uluslararası ekonomik dinamikler de yer almaktadır.

Rönesans Dönemi’nin ardından, bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı olarak liberalizmin oluşmasında önemli yere sahip olan birçok isim ve devrim mevcuttur. 1632-1704 yılları arasında yaşamış olan John Locke, “klasik liberalizmin” öncüsü

¹² Türkçe karşılığı bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler anlamına gelen ve özgür bireyi ima eden Fransızca bir sözdür.

olarak anılmaktadır ve liberal yaklaşım açısından 1689 tarihli “Second Treatise of Government” adlı eseri ile öne çıkmaktadır. Bu eserinde Locke, insanlar kurallardan bağımsız bir doğa durumundadır der ve ayrıca insanların doğuştan gelen devredilemez eşit ve doğal haklara sahip olduğunu ileri sürer (Locke, 1980). Kurallardan bağımsız olan doğa durumu tıpkı Hobbes’un bahsettiği gibi bir üst otoritenin olmadığı doğal durum gibidir, fakat Locke bu doğa durumundan farklı bir sonuca varmaktadır. Locke’un doğa durumunda bireyler istediği kadar mülkiyet yapabilir ancak bu durum rekabete sebebiyet verebilir ve insanlar arasında bu rekabetten doğabilecek çatışmaları engellemek adına toplum sözleşmesi¹³ yapılarak bir üst otorite kurulur. (Gaba, 2007). Keza klasik liberal yaklaşım açısından uluslararası sistem anarşiktir ve mutlak suretle olmasa da bazen çatışmalara sebep olabilir. Dolayısıyla klasik liberealizme göre, zaman zaman çatışmalara sebep olabilecek anarşinin önüne geçebilmek için Locke’un ileri sürdüğü şekilde toplum sözleşmesi yapılır. Toplum sözleşmesi sonucunda kurulan üst otorite sınırsız yetkiye sahip değildir ve devamlılığı halkın rızasına bağlıdır. Locke’a göre toplum sözleşmesiyle oluşturulan sınırlı otorite, bireylere ait birtakım doğal hakka hiçbir şekilde karışamaz (Herbert, 1996). Bireylerin bu doğal hakları dört tane olacak şekilde özetlenebilir; (1) yaşam hakkı, (2) eşit olma hakkı, (3) özgürlük hakkı ve (4) mülkiyet hakkı. Dahası John Locke, üst otoritenin devamlılığını da garantiye almak için kuvvetler ayrılığına değinmektedir (Kurland, 1986). Locke’a göre kurulan otoritenin baskı yönetimine dönüşmesini engellemek için yasama, yürütme ve federatif güç olacak şekilde bir güçler ayrılığı oluşturulmalıdır. Locke’un dönemi açısından öne sürdüğü bu güçler ayrımında; yasama gücü parlamento ve yürütme gücü krala aittir, federatif güç ise dış devletlerle yapılan antlaşmaların ve/veya savaşların yürütülmesiyle ilgili olarak hem parlamento hem de kralı kapsama almaktadır (Jenkins, 2011). Ayrıca Locke’a göre, kuvvetler ayrılığına rağmen kral baskı uygularsa halkın çoğunluğu tarafından devrilebilir, fakat bu devrilme şiddetle değil, seçimlerle veya benzeri yöntemlerle yapılmalıdır. Görüldüğü üzere John Locke bireye verdiği değere paralel olarak, bireyin hayatını garanti altına alma yönünde fikirler ortaya atmıştır. Bu bağlamda Locke klasik liberalizmin ortaya çıkmasına öncülük etmiştir.

¹³ John Locke’un bahsettiği toplum sözleşmesini yapacak olan insanlar kapsamına yaşadığı dönem itibarıyla işçiler, kadınlar ve çocuklar girmemektedir.

1712-1778 yılları arasında yaşayan Jean Jacques Rousseau, Locke’a benzer düşüncelere sahip bir doğal hukukçu ve sosyal sözleşmecidir. Rousseau’nun liberalist yaklaşıma katkısı açısından önemli olan üç eseri vardır; (1) “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Temeli ve Kökenleri (1755)”, (2) “Siyasal Fragmanlar-Ekonomi Politik Üzerine Söylev (1755)” ve (3) “Toplum Sözleşmesi (1762)”. Rousseau’ya göre biri önceden var olan ve diğeri sonradan ortaya çıkmaya başlayan olmak üzere insanların doğal durumu ikiye ayrılır; (1) önceden barışın ve eşitliğin olduğu doğal durum ve (2) sonradan çatışmaların ortaya çıktığı doğal durum doğal durum (Rousseau, 2015). Barışın ve eşitliğin olduğu doğal durumda insanlar haliyle mutludur çünkü bu doğal durumda henüz mülkiyet iddiasında bulunan bir birey mevcut değildir ve dolayısıyla savaş/çatışma olmaz ve herkes eşittir. Keza bu doğal durumda insanların tek kaygıları fizyolojik ihtiyaçlarını gidermekten ibarettir. Dolayısıyla Rousseau’ya göre böyle bir ortamda insanlar birbirilerine karşı iyi veya kötü değildirler, her türlü baskıdan uzak ve özgür bir şekilde suç, erdem, mücadele ve savaş gibi unsurları bilmezler ve dolayısıyla hepsi ayrımın mümkün olamayacağı bir ortamda eşittir (Göze, 2007). Ancak Rousseau tarafından insanların mutlu olduğu şeklinde nitelenen bu doğal durum, özel mülkiyet ile uygar toplumların ve ona ait bireylerin ortaya çıkmasıyla ortadan kalkmıştır ve ikinci doğal duruma geçilmeye başlanmıştır. Nitekim uygar toplumlardaki bireyler mülkiyet için mücadeleye ve buna bağlı olarak çatışmaya başlamışlardır (Rousseau, 2008). Çünkü Rousseau’ya göre uygar toplumdaki bireyler arasında zengin-fakir, efendi-köle, üstün-aşağı ve güçlü-güçsüz gibi ayrımların ortaya çıkması sonucunda eşitlik ortadan kalkmıştır ve mutsuzlaşma başlamıştır (Işık, 2017). Bu noktada uygar toplumlardaki bireylerin zengin/efendi//üstün/güçlü olanları gaspetmeye, fakir/köle/aşağı/güçsüz olanları ise haydutluk yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda Rousseau’ya göre ikinci doğal durum aşamasına geçildiğinde önceden de var olan anarşinin rekabete sebebiyet verebilecek özelliği artmıştır. İkinci doğal durum aşamasındaki anarşik durumun anlaşmazlıklara sebep olabilecek yapısını engellemek adına tüm bireyler aralarında ayrım gözetmeksizin ortak bir iradede buluşmuşlardır ve özel mülkiyetleri başta olmak üzere güvenli bir ortam sağlayabilmek için bir sözleşme yapma yoluna gitmişlerdir (Rousseau, 2006). Bu sözleşme sonucunda tüm bireyler, varlıklarını ve tüm haklarını koruması için genel iradeye teslim etmişlerdir ve böylece Rousseau’ya göre yozlaşmış doğal durumu düzenlemek için bir üst otorite olarak devlet ortaya çıkmıştır (Ebenstein, 1960).

Rousseau'nun devlet anlayışı bireylerden oluşan genel iradeye dayanmaktadır ve bu genel irade ortak çıkar, iyilik ve barışa hizmet ettiği için başkalarına zarar veren bireysel çıkarların üzerindedir. Toplum sözleşmesiyle oluşan devlet siyasal bir topluluğa dönüşmektedir ve egemeni halktır. Bir başka deyişle Rousseau, bireylerin iyiliği için genel iradeyle oluşan halkın egemenliğini ileri sürmektedir (Kapani, 2019). Ayrıca Rousseau bireyler tarafından oluşan halkı somut ve soyut anlamda ikiye ayırmaktadır. (1) Somut kapsamda halk uyruk/tebaa anlamına gelen yaşayan insanlardır ve devlet tarafından yönetilirler; (2) Soyut kapsamda ise halk yurttaş/vatandaş anlamına gelen bireylerdir ve genel iradeyi oluştururlar. Rousseau bireye verdiği önem sonucunda, onun iyiliği için düzen sağlaması açısından bir üst otorite olarak devleti ortaya atmıştır. Bu devlet anlayışı halkın egemenliğine dayandığı için klasik liberal yaklaşım açısından önemli olan demokrasi unsuruyla örtüşmektedir. Dolayısıyla Locke gibi Rousseau da klasik liberalizmi besleyen önemli bir düşündürür.

1765-1783 yılları arasında gerçekleşen Amerikan Devrimi klasik liberal yaklaşım açısından önemli bir yere sahiptir. Nitekim On üç Koloni adındaki bu topluluğun bireysel hakları için Büyük Britanya İmparatorluğu'na ayaklanması söz konusudur. 1765 yılında çoğu Avrupa'nın Kuzey bölgelerinden olmak üzere İngiliz toplulukları Britanya İmparatorluğu'ndan Amerika kıtasının Kuzeydoğu'suna göç etmeye başladılar ve 1772 yılına gelindiğinde kolonilerin sayısı on üçü buldu (Allison, 2015). Çoğu İngilizler'den oluşan On üç Koloni'nin Amerika kıtasının Kuzeydoğu'suna göç etme sebepleri; dinsel baskıdan kurtulmak; işsizlik ve yoksulluktan kurtulmak; özgür şekilde yaşayabilecekleri bir ortam bulmaktı (Sander, 2012). Ancak 1756-1763 yılları arasında yaşanan ve ilk küresel savaş olarak nitelenen Yedi Yıl Savaşları sonucunda, her ne kadar Britanya İmparatorluğu galip çıksa da, savaşın bedellerini sömürgelerdeki vergiyi artırarak karşılamak istedi (Nester, 2000). Buna karşın, liberal anlayış çerçevesinde birey özgürlüğü peşinde olan On Üç Koloni bu vergi yükünden rahatsızdı. Bir yandan Yedi Yıl Savaşları'nda yenilen taraftan olan Fransa, On Üç Koloniyi Britanya'ya karşı destekliyordu (Sander, 2012). 1773 yılına gelindiğinde ise ayaklanmalar şiddetlendi ve 1775 yılında koloniler bağımsızlık için Britanya'ya karşı savaşılmaya başladılar. 1781 yılına gelindiğinde de ise Britanya'nın son savunması denilebilecek Yorktown, Fransa destekli koloni askerleri tarafından kesin bir zaferle ele geçirildi (Allison, 2015). 1783 yılında ise On Üç Koloni'nin bağımsızlığı Paris Antlaşması ile tanındı

ve böylece Amerika Birleşik Devletleri kurulmuş oldu. 1765-1783 arası geçen bağımsızlık sürecinde çatışmalara paralel olarak On Üç Koloni'nin parlamentosu sürekli olarak klasik liberal yaklaşımla örtüşen ve bireyin özgürlüğünü vurgulayan unsurlar üzerine atılımlar yapmaktaydı. Bunlardan en önemlisi 1776 yılında yayınlanan ABD Bağımsızlık Bildirgesi'dir (Allison, 2015). Koloni mensuplarının ufak bir grup halinde özgür bireyler olarak belirledikleri eyalet anayasaları ve Bağımsızlık Bildirgesi 1778 yılında basılmıştır ve Avrupa'nın entelektüelleri ortamlarında yayılmıştır. Bu tarz klasik liberal yaklaşıma ilişkin cumhuriyet ve demokrasi gibi düşünceler Avrupa için yeni değildi fakat bu düşünceler feodalizm ve aristokrasi altında kalmaktaydı (Sander, 2012). Bu düşüncelerin ABD tarafından gerçekleştirilmesi, dönemin okuyucuları tarafından, klasik liberalizm öncüleri olan John Locke'un ve Jean Jacques Rousseau'nun fikirlerinin gerçekleştirilmesi gibi görülmekteydi¹⁴ (Sander, 2012).

1789 yılında başlayan Fransız Devrimi klasik liberal yaklaşım açısından göz ardı edilemez bir olaydır. Keza bu devrim sonucunda mutlak monarşi¹⁵ ortadan kalkmıştır ve liberal temeller üzerine kurulu cumhuriyet ortaya çıkmıştır (Livesey, 2001). Dönemin şartlarında Fransız toplumu siyasi bağlamda kabaca beşe ayrılabilir. Bunlar sınıflar sırasıyla; (1) kral ve saray mensubu bireyler, (2) feodal düzenin büyük toprak sahibi soylular, (3) kilise mensubu din adamları, (4) ticaret yapan veya meslek sahibi olan burjuva¹⁶ ve (5) kırsal kesimde yaşayan köylülerden oluşmaktaydı. (Huberman, 2019). Fransız Devrimi bağlamında bu sınıflar içinde en önemlisi burjuvaziydi çünkü devrimin fitilini ateşleyen asıl itici güç bu sınıftı. 18. yüzyıllarda başlayan ve giderek hızlanan Sanayi Devrimi'yle beraber burjuvazi(orta sınıf) meydana çıkmaya başlamıştı ve zenginleşerek güçleniyordu ve ayrıca Fransız burjuvazisinin giderek eğitime önem vermesiyle beraber bilinçlenme artmaktaydı. Buna paralel olarak, sarayın(kral), kilisenin(din adamları) ve toprak sahiplerinin(soylular) ayrıcalıklı üstünlükleri ve belirleyici rolleri Fransız burjuvazisi tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Nitekim Fransız burjuvazisinin bilinçlenme sürecini, aydınlanma filozoflarının düşünceleri beslemekteydi (Çıvgın

¹⁴ ABD her ne kadar yola güzel çıksa da günümüzde ırkçılık olmak üzere demokrasi ile ters düşen birçok sorunları vardır.

¹⁵ Yasama, yürütme ve yargı şeklinde kuvvetler ayrılığı olmayan, bütün yetkilerin tek bir hükümdara ait olduğu yönetim şeklidir.

¹⁶ Köylü, işçi ya da soylu sınıfına dahil olmayıp, sosyal statüsünü ve gücünü eğitiminden, işveren konumundan ve zenginliğinden alan kişidir. Burjuva sınıfı zaman zaman orta sınıf olarak da ifade edilmektedir.

ve Yardımcı, 2008). Ayrıca Amerikan Devrimi'nin düşünsel etkisi de halen daha süregelmekteydi. Devrime zemin oluşturacak şekilde Fransa'nın ekonomik anlamda gerilemesinin kabaca iki sebebi vardır. Bu sebepler sırasıyla; (1) 1756-1763 yıllarında yapılan Yedi Yıl Savaşları'nda Fransa'nın yenilen taraf olması ve (2) 1775-1783 yılları arasındaki Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Fransa'nın On Üç Koloniyi İngiltere'ye karşı desteklemesidir (R. Tombs ve I. Tombs, 2007). Bu bahsedilen iki sebepten ötürü Fransa'nın ekonomik gerilemesinin üzerine kral 16. Louis 1789 yılında toprak mülkiyeti üzerinden vergi alınmasını talep etmiştir. Bunun üzerine kralın bu isteğinden hoşnut olmayan soylular ise genel meclisin toplanmasını istediler. En son 1614 yılında toplanan bu meclis soyluları, din adamlarını ve halkı temsil eden üç kamaradan oluşmaktaydı. Genel meclisin toplanması halkı temsil eden burjuvazi sınıfı için kendilerini ifade edebilmek adına bir fırsattı. Bu sırada soylular mevcut koşulların sürdürülmesini istiyorlardı ve dolayısıyla sanayi devrimi neticesinde burjuvazinin giderek güçlenmesinden hoşnut değillerdi. Burjuvazi ise ülkeye zenginlik katmalarına rağmen toplumsal siyasi haklara sahip olamamaktan şikayetçi ve aşırı vergi yüküne de değinerek köylünün desteğini kazanmıştı. Haliyle karşıt fikirlerin karşılaştığı bu toplantı neticesinde bir uzlaşa sağlanamadı ve Fransa'da iç karışıklıklar başladı. Öncelikle 1789'un toplantı sonrası Temmuz ayında monarşinin temsili olan Bastille¹⁷ kuşatıldı ve daha sonra Ağustos ayında İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi yayınlandı¹⁸ ve son olarak Ekim ayında Versay'da Kadınlar Yürüyüşü yapıldı (Civelek, 1989). 1792'de kraliyet ailesi tutuklandı ve 1793'de 16. Louis ile eşi idam edildi. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi yayınlanmasına ve 1791 Fransız Anayasası'na önayak olmasına rağmen Fransa'da iç karışıklıklar 1804'te Napolyon Bonapart'ın yönetime gelmesine kadar devam etti. Fransız Devrimi'nin klasik liberal yaklaşım açısından en önemli noktası İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'dir. Nitekim bu bildiri bireylerin özgürlüğünü, mülkiyetini, güvenliğini ve baskıya karşı koyma gibi doğal ve devredilemez hakları vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu bildiri neticesinde, her ne kadar sancılı olsa da, cumhuriyetçi bir anayasa ve demokratik bir yönetim hedefi belirlenmiştir.

¹⁷ Bastille, dönemine göre cephanelik ve siyasi hapisane gibi amaçlar için kullanılmış bir kaledir.

¹⁸ İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi bir ön söz ve on yedi maddeden oluşmaktadır. İnsanların haklarını ve ulus üzerinde varılan temel hükümleri içermektedir.

1724-1804 yıllarında yaşamış olan Immanuel Kant, klasik liberal teori açısından 1795 tarihli “Perpetual Peace” adlı eseriyle önem arz etmektedir. Bu eserinde Kant, ebedi barışın ancak halkın kendi kendini yönetme şekli olan cumhuriyetlerin kurulmasıyla sağlanabileceğini ileri sürmektedir (Kant, 2018). Kant’a göre cumhuriyetler kurulduktan sonra bu cumhur devletler dünyada özgür bir devletler federasyonu oluşturacaktır ve bu devletlerde yaşayanlar özgür dünya vatandaşları olacaktır ve bunun sonucunda dünyada daimi bir barış elde edilerek anarşinin savaşa sebep olan kötü yanı engellenmiş olacaktır (Bourke, 1942). Bunun sağlanabilmesi için Kant’a göre birtakım önlemler de alınmalıdır; (1) savaşa yol açabilecek bir barış antlaşması yapılmamalıdır; (2) devletler arasında güvensizliğe sebep verecek gizli antlaşmalar yapılmamalıdır; (3) savaş/kuvvet yoluyla toprak elde edilmemelir; (4) ordular ortadan kaldırılmalıdır ve silahlardan arınılmalıdır; (5) devletler birbirlerinin içişlerine ve anayasasına karışmamalıdır; cumhuriyetin sağlanabilmesi için hukuk devleti ilkesi benimsenmelidir; (6) özgür devletler federasyonu oluşabilmesi için devletler birbiriyle sınırlanmalı ve örgütlenmelidir; (7) özgür dünya vatandaşlığı yasası evrensel konukseverlik koşullarıyla sınırlı olmalıdır. Bu bağlamda Kant’ın eserinde ifade ettiği düşünceleri ütöpik kalmaktadır ancak verdiği mesajlar bireyin özgürlüğü ve devletler arası işbirliği üzerine olduğu için klasik liberalizmin temelini oluşturmaktadır ve ayrıca liberal yaklaşımın normatif¹⁹ boyutunu da temsil etmektedir. Klasik liberalizmin devletler arasındaki işbirliğine değinmesiyle beraber, devletler arasındaki ekonomik konuların önemi vurgulanmaktadır. Devletler-arası işbirliği ile kurulan ekonomik ilişkiler neticesinde bireylerin memnuniyetini sağlayacak refah seviyesine ulaşarak, hem ulusal hem de uluslararası boyutta ekonomik güvenlik sağlanacaktır. Böylece işbirliği neticesinde oluşturulan ekonomik güvenlik sayesinde uluslararası anarşi dizginlenmiş olacaktır.

Michael Doyle uluslararası ilişkiler açısından klasik liberalizmi nihai noktasına ulaştıran isim olarak nitelendirilebilir. Nitekim Doyle, Kant’ın düşüncelerini ele alarak, “democratic peace” teorisini oluşturmuştur ve böylece klasik liberalizmi günümüz uluslararası ilişkiler fenomuna göre geliştirmiştir. Doyle, öncelikle Kant’ın cumhuriyet kavramı yerine demokrasi kavramını kullanarak liberal demokratik devlet açıklaması yapmaktadır. (Doyle, 1986). Bu

¹⁹ Normatif yaklaşım etik bağlamında uygun olması gerekenler üzerine yoğunlaşan ve bu noktada idealizm ile benzer bir anlayıştır.

bağlamda Doyle için demokrasi ve liberal kavramları birbirinden ayrılamaz unsurlardır. Doyle da Kant gibi, bireyin özgürlüğü ve devletlerin işbirliği hususuna değinmektedir ve bu konuların liberal demokrasiler sayesinde çözülebileceğini vurgulamaktadır. Böylece özgürlük ve işbirliği çerçevesinde liberal demokrasiler sayesinde ulusal ve uluslararası ekonomi sorunsuz şekilde işleyecektir. Liberallik unsuru bireylerin özgürlüğü için önemli olan noktayken, demokratiklik unsuru ise devletlerin işbirliği yapabilmesini mümkün kılacak olan noktadır. Doyle'un iddiası şudur; bireysel hakları gözetken ve kuvvetler ayrılığına dayanan liberal demokratik devletler asla kendi aralarında savaşımlar ve işbirliği yaparlar ve böylece uluslararası ortamda anarşinin savaşımlara sebep veren tarafı engellenmiş olur (Russet, Layne, Spiro ve Doyle, 1995). Özgürlüklerin ve işbirliklerinin sağlanması ve böylece ulusal/uluslararası ekonomik güvenliğin sağlanarak, bu düzenin sürdürülmesi konusunda uluslararası örgütlerin yeri de önem arz etmektedir. Tarihsel verilerin bize sunduğu örneklere bakılacak olursa, Doyle büyük ölçüde haklıdır. Keza tarih sahnesinde liberal demokrasinin ilkelerine uyan ve savaşan bir devlet henüz mevcut değildir. Fakat öncesinde demokratik olmasına rağmen, daha sonra anti-demokratik bir hâl alan devletler olabilir. Bu duruma örnek olarak; Adolf Hitler'in iktidara gelmesiyle, Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'na sebep olan anti-demokratik tutumu gösterilebilir. Doyle göre liberal demokratik devletlerin savaşmasının sadece iki sebebi vardır; (1) ilki liberal demokratik devletler kendini savunmak için savaşabilir, (2) ikincisi liberal demokratik devletler barışı korumak için anti-demokratik devletlere karşı savaşabilir. Doyle'a göre liberal demokrasiler müzakerelerle uzlaşıların olduğu rejimlerdir ve dolayısıyla bu rejimlerin hem iç hem de dış politikaları barışçıldır. Öte yandan anti-demokratik rejimlerin meşruiyeti ve kapsadığı bireylerin memnuniyeti tartışmalıdır. Keza anti-demokratik rejimler bireysel hakları göz ardı edebilirken, aynı zamanda bireyin rızasını kazanabilmek için yapay dış tehditler üretebilirler. Bu bağlamda anti-demokratik rejimlerin dış politikaları çatışmacı sonuçlara varabilir. Ek olarak demokrasinin hâkim olduğu rejimlerde kararlar zor alınır çünkü bireylerin yönetime katılması sürecinde uzlaşıya varılması zaman alır. Buna karşın demokrasinin hâkim olmadığı rejimlerde kararlar kolay alınır çünkü bireylerin görüşleri göz ardı edilerek, yönetimi elinde tutan kişi veya kişiler kendi istediklerini yaparlar. Doyle "Demokratik Peace" teorisiyle Kant'ın "Perpetual Peace" başlıklı normatif fikirlerini pozitifize etmiştir. Nitekim Kant cumhuriyetlerin nasıl olması ve ne

yapması gerektiğini vurgularken, Doyle liberal demokrasilerin nasıl olduğunu ne yaptığını açıklamaktadır. Böylece Doyle klasik liberalizmi nihai noktasına ulaştırmıştır.

1970’li yıllarda Yumuşama Dönemi’ne gelindiğinde demokratik olup olmadıkları tartışmalı olsa da dünyadaki birçok ülke hızlanan küreselleşmeyle, uluslararası bağlamda liberalizmi büyük ölçüde benimsemiş durumdaydı. Bu bağlamda ulusal sınırlar dışında kalan konularda, uluslararası platformlara duyulan ihtiyaç giderek artmıştı. Keza İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1970’li yıllara kadar geçen süre boyunca ülkelerin karşılıklı bağımlılığı giderek artmıştır ve uluslararası ekonomik hareketlilik de giderek hızlanmaya başlamıştır. Dolayısıyla büyük ölçüde ekonomik unsurlar bağlamında hükümete ve/veya hükümet olmayan uluslararası kurumlar çeşitlenmiştir ve çoğalmıştır. Bu durum uluslararası ilişkileri açıklarken klasik liberal yaklaşımı zorlamaya başlamıştır. Keza klasik liberalizme göre bireyin özgürlüğü ait olduğu liberal demokrasiler sayesinde sağlanıyordu ve bireylerin huzuru için liberal demokrasiler arasındaki ilişkiler karşılıklı bağımlılık neticesinde, işbirliği ile yürütülüyordu. Fakat küreselleşmenin artmasıyla uluslararası ekonomi alanlarında işbirliğinin ve karşılıklı bağımlılığın kapması da gelişti ve bu kapsamı açıklamada klasik liberalizm zayıf kalmaya başladı. Nitekim gelişen küreselleşme sonucu artık sadece liberal demokrasiler arasında ticari bağlamda işbirliği ve karşılıklı bağımlılık gerçekleşmiyordu; liberal demokrasiler olup olmadığı farketmeksizin, her türlü devletin iktisadi anlamda işbirlikler yapmaya başladığı ve karşılıklı bağımlılıklarını karşılamaya çalıştığı görüldü. Çünkü gelişen teknoloji ve küreselleşme sonucu artık uluslararası ilişkilerde ülkelerin karşılıklı bağımlılığı daha karmaşık şekilde ön plana gelmeye başladı. Bu durumu açıklayabilmek ve uluslararası ilişkileri analiz edebilmek için, Robert Keohane ve Joseph Nye 1977 yılında yazdıkları “Power and Interdependence” adlı eserde karmaşık karşılıklı bağımlılıktan söz etmektedir (Keohane ve Nye, 2011). Bu esere paralel olarak karmaşık karşılıklı bağımlılık çerçevesinde “neo-liberalizm” de ortaya çıkmaktadır. Neo-liberalizme göre devlet içi faktörlerle beraber devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın daha komplike hale gelmesi sonucunda, işbirliğinin sağlanabilmesi ve ekonomik konuların sürdürülebilir olması için uluslararası kurumların da önemi artmaktadır. Keza hem kendisi hem de mülk bağlamında bireyin özgürlüğü konusu, küreselleşme sonucunda ulusal sınırları aşmıştır ve sadece ulusal liberal demokrasilerin uluslararası alanda özgürlüğü

sağlayabilmesi mümkün değildir. Çünkü hükümetlerarası ilişkiler bağlamında bürokratların temasları, ulusal sınırlar ötesinde oluşturulan koalisyonlar, iş hakkında görüşme yapan hükümet dışı seçkinler ve toplantı yapan uluslararası şirketler gibi devlet/ülke sınırları içinde başlayıp uluslararası boyuta çıkan ekonomik konular ulusal liberal demokrasilerin kapsamını aşmaktadır ve uluslararası ilişkileri karmaşık hale sokmaktadır (Keohane ve Nye, 2011). Dolayısıyla neo-liberalizme göre bunun gibi unsurların sebep oldu karmaşık karşılıklı bağımlılıkların işbirliğiyle sağlanarak ekonomik konuların sürdürülmesi ve böylece anarşinin çatışmacı yanının engellenmesi için uluslararası kurumların önemi büyüktür. Bu noktada ufak farklılıklar olsa da, neo-liberalizm bazen liberal kurumsalcılık şeklinde de dile getirilmektedir. Neo-liberalizmden farklı olarak liberal kurumsalcılığa göre, uluslararası sistemdeki hegemon²⁰ olan güç çökse bile başka bir hegemon ortaya çıkar ve hegemonik düzen kendini yenileyerek devam eder (Keohane, 1993). Liberal kurumsalcılık açısından hegemon olunabilmesi için dünyada en üst düzey ekonomik güce sahip olunması gerekmektedir ve bu ekonomik gücü muhafaza edebilecek düzeyde askeri güce de sahip olunmalıdır. Liberal kurumsalcılık hegemon gücü, uluslararası ilişkilerde işbirliğinin sağlanması ve uluslararası ekonomik dinamikliğin işleyebilmesi için başı çeken bir aktör olarak niteler. Dolayısıyla hegemon güç söyleminden ötürü her ne kadar realist bir yaklaşım gibi algılsa da, aslında realizmden farklıdır. Bir başka ifadeyle liberal kurumsalcılık, hegemonyanın başını çektiği düzene diğer aktörlerin katılımı sonucunda işbirliği sağlanabilir demektir. Ayrıca işbirliğinin sağlıklı olabilmesi için hegemonya yumuşak güce de sahip olmalıdır ve diğer aktörlerin hegemonyaya rıza göstermesi gerekmektedir. Yumuşak güç ise devletlerin benzer politikaları ve ortak tercihleri benimsemeleri sonucunda oluşan bir yöntemdir (Nye, 2012).

Liberalist düşünürlerin fikirleri ve tarihsel süreçte yaşanan olaylar çerçevesinde şekillenen liberal yaklaşımı daha iyi kavrayabilmek ve ekonomi politik yaklaşımın sacayaklarından biri olarak anlaşılabilmesini kolaylaştırmak için, bütüncül anlamda liberalizmin birtakım kavramlarına değinmek ve açıklamak faydalı olacaktır.

²⁰ En temel anlamıyla uluslararası ilişkilere yön veren aktöre hegemon denir. Liberal bağlamda hegemon diğer aktörlerin rızasıyla olunur ve dolayısıyla bu bağlamda sadece zor güç kullanılarak hegemon olunamaz.

Liberal yaklaşım açısından en önemli kavramın “birey” olduğu aşîkadır. Nitekim liberal yaklaşımın başlangıç noktasından itibaren bireyin ihtiyaçları ekseninde ilerleyerek gelişimini göstermiştir. Tabii ki tarihsel süreç içerisinde kimlerin birey olduğu veya olabileceğı değışkenlik göstermektedir ve günümüzde de bu durum tartışmalıdır ve insanlık adına büyük sorunlara sebep olmaktadır. Bununla birlikte en temel anlamıyla birey, insan kişisine denk düşmektedir ve liberalizmle özdeşleşmiştir. Nitekim bireyin zararına olan her şey liberal yaklaşım karşıtıdır ve aynı şekilde bireyin yararına olan her şey liberal yaklaşım kapsamındadır. Dolayısıyla liberalizm için birey en önemli unsurdur ve asıl olan bireyin faydasıdır (Yayla, 1992).

Liberalizm için bireyin faydasını nihai olarak sağlayacak olan unsur özgürlüktür ve dolayısıyla “özgürlük” kavramı liberal yaklaşım için olmazsa olmazdır. Keza tüm liberal düşünürler bireyin özgürlüğünün nasıl sağlanabileceğı üzerine odaklanarak fikirlerini sunmaktadırlar. Liberal yaklaşım açısından bireysel özgürlüğün sınırı bir başka bireyin özgürlük alanına girmeyecek şekilde belirlenir. Bu bağlamda bireyler özgürlük anlamında eşit haklara sahiplerdir ve devlet bireysel özgürlüğün sağlanabilmesi için bir araçtır. Görece düşünme, konuşma ve basın bireyler için en önemli özgürlükler olarak görölmektedir ve bireyin mutluluğı için şarttır (Sakman, 1997).

Liberal yaklaşım açısından anarşi, varlığı inkâr edilemez bir durumdur. Bireyler aynı şeyleri arzulamaya başladıklarında birbirleriyle rekabete girişebilir ve çatışma çıkabilir. Fakat bu durum engellenemez bir çıkmaz değildir. Keza bireyleri çatışmadan koruyacak olan liberal demokratik devletlerdir ve ayrıca liberal demokratik rejimler birbiriyle işbirliğı halinde olacağı için uluslararası ortamda da anarşi dizginlenecektir.

Liberalizmin uluslararası seviyede kullandığı en önemli söylemlerden birisi “işbirliğı” kavramıdır. Nitekim liberal yaklaşım için uluslararası ölçekte, bireyi en çok tehdit eden konu anarşinin çatışmacı özelliğidir. Uluslararası ortamda anarşinin bu özelliğinin önlemenin en etkin yolu ise işbirliğı yapmaktır (Milner, 1992). İşbirliğini en etkin yapabilecek rejimler olarak ise, liberal demokrasiler vurgulanmaktadır.

Liberalizmin vurguladığı işbirliğı kavramı büyük ölçüde ekonomik konuları bağlamında vurgulanmaktadır. Bu çerçevede liberalizm açısından önemli olan bir diğerkavram da “işbirlikçi ekonomik güvenlik” kavramıdır. Anarşinin işbirliğı

sayesinde bertaraf edilebileceğini söyleyen liberalizme göre, bunun sağlanabilmesi için devletler ve bireyleri tarafından kabul edilebilir seviyede bir ekonomik refah düzeyinde olunmalıdır (Smith, 2010). Aksi halde bireyler kendilerini özgür hissetmeyecektir ve dolayısıyla bu durum devletlerin işbirliğini reddeden politikalar benimsemelerine neden olabilir. Bu noktadan hareketle liberalizm, uluslararası ortamdaki işbirliklerini büyük ölçüde ekonomi konuları üzerine oturtmaktadır. Bu bağlamda liberalizme göre, bireyleri tatmin edecek düzeydeki ulusal/uluslararası ekonomik düzenin güvenceye alınması, uluslararası ilişkileri barışçıl yapacaktır.

Liberal yaklaşım açısından uluslararası ortamda işbirliğine ihtiyaç duyulmasının en önemli nedeni şüphesiz karşılıklı bağımlılığın olmasıdır. Dolayısıyla “karşılıklı bağımlılık” kavramı işbirliğinin önemli bir itici gücü olarak karşımıza çıkmaktadır ve liberalizm açısından göz ardı edilemez bir konudur. Karşılıklı bağımlılık genel anlamıyla, ülkelerin sahip olmadığı her türlü şeyi karşılayabilmek için birbirleriyle etkileşime geçmesidir (Keohane ve Nye, 2011). Bu etkileşim hükümete veya hükümet dışı aktörlerle gerçekleşebilir. Teknoloji ve küreselleşmenin ivme kazanmasıyla ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık daha katmanlı bir hâl almıştır ve bu durum “karmaşık karşılıklı bağımlılık” olarak ileri sürülmektedir (Kroll, 1993).

Liberalizm için “yumuşak güç” söylemi uluslararası aktörler arasında işbirliğinin sağlanması ve kalıcı olması açısından öne çıkan bir kavramdır. Keza yumuşak güç zorlamak yerine cazibe ve çekicilik yöntemleriyle uluslararası aktörlerin ortak amaçlarda buluşabilmesini hedefler (Nye, 2005). Yumuşak güç karşılıklı bağımlılığın karmaşıklaştığı uluslararası ilişkilerde güvence sağlamanın en iyi yöntemi olarak da nitelenebilir. Dolayısıyla yumuşak güç, aktörler arasındaki işbirliğinin sürdürülebilirliğine artırmaktadır. Bu yönüyle yumuşak gücün dolaylı olarak, anarşinin çatışmacı tarafını baskılamaya hizmet ettiği söylenebilir.

1.3 Marksizm

İddialı bir yaklaşım ve komünizmin temeli²¹ olarak marksizmin tarih sahnesinde ortaya çıkışı, Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından 1848 yılında

²¹ Komünizm özel mülkiyetin olmadığı, bütün üretim araçlarının ve malların topluma ait olduğu devletsiz bir toplum düzenidir.

yazımı tamamlanan “Das Manifest der Kommunistischen Partei” (Komünist Parti Manifestosu) adlı esere dayanmaktadır (Vidal, 2019). Fakat Marksist yaklaşımın uluslararası ilişkiler disiplinine girişi 1970ler’e denk düşmektedir (Ongur ve Yavcan, 2019). Klasik anlamda marksizm var olanı eleştirirken, olması gereken bir düzeni vurguladığı için pozitivist bir teoridir. Ancak neo-marksizmin ve bu bağlamda eleştirel teorinin ortaya çıkmasıyla marksist yaklaşım post-pozitivist²² kapsama girmeye başlamıştır. Eric John Ernest Hobsbawm’a göre “klasik marksizmin” tarihsel süreçte oluşmasında üç önemli aşama etkili olmuştur (Hobsbawm, 2005). Bunlar; (1) Sanayi Devrimi, (2) Fransız Devrimi ve (3) hümanizm ve sekülerizm dalgalarıdır.

Avrupa’da öncelikle İngiltere’de gelişen Sanayi Devrimi, buharlı makinelerin²³ geliştirilmesiyle başladı (Braudel, 2017). Bunun üzerine giderek makineleşen ve endüstrileşen yeni üretim yöntemleri ve mekanizmaları ortaya çıktı. Bu yöntemler ve mekanizmalar üretimi hızlandırırken, aynı zamanda maliyetleri düşürme ve ürünlerin kalitesini artırma gibi birçok kazancı arttıracak özelliği beraberinde getirmekteydi. Avrupa’da yaygınlaşmaya başlayan yeni üretim yöntemleri ve mekanizmaları beraberinde toplumsal yapıyı da değiştirmeye ve toplumda yeni bir sınıfsal yapının yavaş yavaş oluşumuna sebep oluyordu.

Fransız Devrimi sonrasına gelindiğinde, iktidar olan ve birçok yeri ele geçirerek güçlenen Napolyon, Avrupa topraklarında monarşi, kilise ve feodalizmi devam ettirmek isteyen gerici yöneticiler tarafından tehdit olarak görülüyordu. Çünkü Napolyon bu Avrupa yöneticilerine karşı Fransız Devrimi’nin itici güçleriyle ilerlemekteydi. Napolyon’un yenilgiye uğramasının ardından 1815’te düzenlenen Viyana Kongresi sonucunda gerici Avrupa yöneticileri eski düzeni sürdürmeye çalıştılar fakat sanayileşme ve burjuva liberalleşmesi ekseninde gerçekleşen ayaklanmalar bu düzeni reddedecekti (Ateş, 2018).

Rönesans’tan beri süre gelen aydınlanmanın doyunluğuna, hümanizm ve sekülerizm dalgalarıyla, artık 1800ler’de ulaşılmaya başlanmıştır. Keza 1830 yılına gelindiğinde sanayileşme neticesinde zenginleşen ve etkinliğini arttıran burjuva sınıfı, Avrupa’daki yönetimleri parlamenter sistemlere dönüştürmeye başlamıştır (Ateş, 2018). Ancak giderek güçlenen burjuvazi, kendi lehine olacak şekilde

²² Post-pozitivizm, insan aklıyla objektif bilimsel bilgiye ulaşamayacağını ileri sürerek pozitivizmi eleştiren felsefi görüştür. Çünkü post-pozitivizme göre duygusal varlıklar olarak insanlar, algısal sınırlılıklara sahiplerdir ve doalyısıyla objektif olabilmeleri mümkün değildir.

²³ İlk buharlı makine 1763’te İskoçya’da James Watt tarafından bulunmuştur.

çıkartmalarını gözetken hükümetlerin oluşmasına sebep oluyordu. Bu sırada burjuva bir yandan da hızlanan ticaret rekabetinde kazançlarını arttırabilmenin peşindeydi. Böylece burjuva sınıfı, emekçi sınıfa daha çok çalışma saati ve daha az ücret gibi uygulamaları dilediği gibi gerçekleştirmeye başladı. Keza 1830lar'dan sonra güçlenen burjuva sınıfını kısıtlayabilecek bir düzen mevcut değildi. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Avrupa'da Sanayi Devrimi büyük ölçüde tamamlanmıştı ve üretimdeki endüstriyel makineleşme ivmesini almış haldeydi. Üretimdeki endüstriyel makineleşmeye paralel olarak üretim araçlarına sahip olan burjuva sınıfı ve bu üretim araçlarıyla etkileşim halinde çalışarak üretimi sağlayan işçi sınıfı oluşmuş durumdaydı. 1848 yılına gelindiğinde fazla iş saati, az ücret, fabrikalarda kötü sağlık koşulları, kadın ve çocukların çalıştırılmaları gibi sosyo-ekonomik sorunlar neticesinde Avrupa'daki işçi sınıfı ayaklanmaları başladı (Stearns, 1974). Yine aynı senenin Şubat ayında Marx ve Engels'in oluşturduğu Komünist Parti Manifestosu eseri bir çözüm yolu olarak yayınlanmıştı. 1848 yılında yaşanan bu devrimlerin ortaya çıkma sebebi büyük ölçüde, burjuva ve işçi sınıfı arasındaki sosyal ve ekonomik alanlardaki eşitsizliklerden kaynaklanmaktaydı.

Marx ve Engels'in "Komünist Parti Manifestosu" eserinde, bütün toplumların tarihi aslında sınıf savaşımı tarihidir şeklinde dikotomiksel²⁴ bir tarihin varlığı vurgulanmaktadır (Marx ve Engels, 2015). Keza klasik marksizm tarihsel materyalizm²⁵ ve diyalektik²⁶ materyalizmden bahsederek, dikotomilerin sürekli devam ettiği ve üretilenin yeniden üretildiği bir iktisadi yaşamı vurgular. Yani klasik marksizme göre tarih boyunca özgür insan – tutsak insan, efendi – köle, patrisyen – pleb, bey – serf ve ezen – ezilen gibi toplumdaki birbirine karşıt sınıflar kendini tekrar ederek süregelmektedir ve bu karşıt sınıflar arasında sürekli olarak materyalist bir mücadele mevcuttur (Marx ve Engels, 1976). Tarihsel olarak tekrar eden bu materyalist mücadele üretim araçlarına sahip olanlar ve olamayanlar; üretimi yönetip üretilenlerde tasarrufu yapanlar ve yapamayanlar; sermayeye sahip olanlar ve olamayanlar gibi farklı şekillerde nitelenebilecek aktörler arasında gerçekleşmektedir. Birbiriyle çelişen sınıflar arasında yaşanan bu mücadele

²⁴ "Dikotomi" birbirinin zıttı olan ve biri olmadan diğerrinin anlam ifade edemeyeceği şeyleri anlatan sosyal ve siyasal bir terimdir.

²⁵ Materyalizm her şeyin maddeden oluştuğunu öne süren ve metafizik ile ilgili her şeyi reddeden bir anlayıştır.

²⁶ Hegel'in diyalektik anlayışına göre düşünceler maddeyi oluşturmaktadır. Fakat Marx bu felsefeyi tam tersi şekilde maddeler düşünceleri oluşturmaktadır diyerek hareket etmektedir.

konusu, Marx ve Engels tarafından geliştirilen tarihsel ve diyalektik materyalizm çerçevesinde analiz edilmektedir (Engels, 2018). Bu noktada klasik marksizmin daha iyi anlaşılması için tarihsel ve diyalektik materyalizme değinmek gerekmektedir.

Bir yöntem olarak tarihsel ve diyalektik materyalizm sayesinde, insanlık tarihinin başlangıcından itibaren sınıflı toplumun kuruluşuna gelen süre boyunca toplumsal açıklamalar yapılabilmektedir. Tarihsel ve diyalektik materyalist yaklaşımına göre toplumsal gelişmeler temelde maddi bir süreçtir. Yani her tür iradeden bağımsız olarak, kendi iç yasaları gereği bu süreç ilerlemektedir. Bununla birlikte klasik marksizmde iradenin olmadığı söylenemez, çünkü marksist yaklaşım açısından işçi sınıfının iradesi kilit öneme sahiptir. Bu noktada klasik marksizm, toplumsal maddi koşullar ile emekçi sınıfın iradesinin tarihsel süreç içerisinde çakışarak süre geldiğini belirtmektedir. Bu şekilde marksist yaklaşım tarihsel ve diyalektik materyalizm yöntemiyle kapitalist toplumsal yapının çözümlemesine, maddi çelişkilerinin ortaya konulmasına ve bunların değiştirilme yönteminin bulunmasına yönelir. Nitekim klasik marksizmin düsturlarında öncelikle dünyayı anlamaya, değil onu değiştirmeye odaklanılır ve dolayısıyla devrimci bir eğilimi olan anlayıştır.

Marx ve Engels'e göre sınıfsal mücadelenin sona ermesi için, sanayi devrimi sonucunda ortaya çıkan ve emekçilerin oluşturduğu proletarya²⁷ sınıfı, burjuva sınıfının oluşturduğu kapitalist düzene başkaldırarak devrim yapmalıdır. Çünkü üretim araçlarını elinde tutan burjuva, proletaryayı sömürmektedir (Singer, 2018). Nitekim diyalektiği materyalist kapsama sokan klasik marksizme göre her şey sürekli olarak tez, anti-tez ve sentez olarak ilerlemektedir. Bu bağlamda tarihsel materyalizm ile donatılmış olan marksizme göre sonucunda burjuva tezi proletarya anti-tezi ile çürütülmeli ve bu süreç sonucunda sentez olarak ortaya komünizm çıkarılmalıdır. Aksi takdirde proletaryanın emeği ile üretilen artı değerın fazlası burjuvazi tarafından alınacaktır ve böylece burjuva giderek zenginleşecektir ve dolayısıyla proletarya sömürülerek yerinde saymaya devam edecektir. Bu sırada proletarya giderek üç farklı boyutta yabancılaşma yaşayacaktır; (1) istediği ve potansiyeline uygun işlerde çalışmasına imkân sağlanmayan toplum kendine ve emeğine yabancılaşacaktır, (2) ürettiği üründe hak sahibi olmadığı için emeğinin

²⁷ Proletarya, eskiden oğullarından başka bir şeyi olmayan insanlar için kullanılan bir kelimeyken, Karl Marx'tan sonra işçi sınıfını tanımlamak için kullanılan sosyolojik bir terime dönüşmüştür.

ürününe yabancılaşacaktır ve (3) diğer meslektaşlarıyla kapitalist sistem gereği yarış halinde olacağı için meslektaşlarına yabancılaşacaktır. Sömürü ilişkisi sonucunda ortaya çıkan yabancılaşma durumu klasik marksizme göre toplumsal huzuru bozmaktadır ve çatışma kaynağıdır. Nitekim diyalektik materyalizm çözümlemesi bağlamında toplumsal sınıflar arasındaki karşıtlık, maddi sömürü ilişkisinden kaynaklanmaktadır ve çatışmaya sebep olmaktadır.

Burjuvazinin sermayeye hükmetmesi sonucunda proletaryanın sömürülen durumana düşmesi kapitalist bir düzeni meydana getirmektedir. Bu kapitalist düzen Marx'ın "Kapital" adlı eserinde iktisadi ve toplumsal bağlamlarda incelenerek eleştirilmektedir ve sınıfsal eşitsizliğin kapitalist düzenden köken aldığı ileri sürülmektedir (Marx, 2011). Bu bağlamda klasik marksizme göre, metaların²⁸ özgürce dolaştığı burjuvayı zenginleştiren kapitalist düzen olduğu sürece sınıfsal eşitsizlik sona ermeyecektir. Klasik marksizm açısından kapitalizm sorunu çözülmesi için öncelikle sosyalist bir döneme girilmelidir. Bu sosyalist döneme girebilmek için öncelikle proletarya devrim yaparak iktidarı ele geçirmelidir. Çünkü klasik marksizme göre ekonomik alan olarak nitelenen alt yapı²⁹ burjuvanın yönetimindedir ve alt yapıyı yöneten, siyasal alan olarak nitelenen üst yapıyı³⁰ da yönlendirmektedir (Marx, 1979). Keza klasik marksizme göre devletler tarihsel ve diyalektik materyalizm sonucu olarak alt yapı üzerine inşa edilir ve alt yapıya sadece elit sınıf hâkim olduğu için, üst yapı da elitler tarafından belirlenir ve emekçiler sistemin sadece dışlileri olarak iş görür. Bu nedenle devletler burjuvanın çıkarlarını gözetten bir araç işlevi görmektedir ve dolayısıyla klasik marksizme göre proletarya için, devrimle iktidarı ele geçirmek tek makul yoldur. Devrimden sonra öncelikle proletaryal iktidar olan sosyalizm³¹ sürecine girilecektir. Klasik marksizme göre bu süreç sosyalizm olarak adlandırılmaktadır ve kapitalizm ile komünizm arasında uzanan geçiş sürecini ifade etmektedir. Klasik marksizmin toplumsal analizi çerçevesinde, sınıfsız bir topluma geçilebilmesi için sosyalizm

²⁸ Meta hem alınıp satılan, hem de değiş tokuş için üretilen her türlü mal veya ürünü ifade etmektedir.

²⁹ Alt yapı üretim güçleri, üretim ilişkileri, toplumsal işbölümü ve mülkiyet ilişkileri gibi unsurlardan meydana gelmektedir.

³⁰ Üst yapı kültür, ideoloji, siyasi kurumlar toplumsal yönetim biçimi gibi unsurlardan meydana gelmektedir.

³¹ Sosyalizm üretim araçlarının devletin elinde olmasını, ekonomik etkinliklerin kâr yerine insanların gereksinimlerini karşılaması gerektiğini ve değer olarak emeğe önem verilmesini öne sürmektedir. Bu bağlamda toplumun örgütlenmesinde köklü değişiklikler amaçlayan siyasal bir öğretilerdir.

zorunlu tarihsel bir süreç olarak görülmektedir (Marx ve Engels, 1976). Nitekim burjuvazi iktidardan kendiliğinden vazgeçmek istemeyecektir ve her an iktidarı geri almak isteyecektir. Sosyalist süreçte proletarya bir sınıfın iradesi olarak iktidarı elinde bulundurur ve tüm dünyada sosyalizme geçildiğinde artık yavaş yavaş komünizme geçiş başlar ve komünizm nihai olarak sınıfsız ve devlete ihtiyaç duymayan bir toplum hedeflenir (Lenin, 2022).

1917 yılında yaşanan Bolşevik Devrimi marksist yaklaşımın tarihsel süreç içinde en etkin şekilde görünümü olarak nitelenebilir. 20. yüzyıla girildiğinde Rusya Çarlığı otokratik³² bir rejim olarak baskıyla yönetiliyordu ve haliyle memnuniyetsizlikler baş göstermekteydi. 1904-1905 yıllarında yaşanan Rus-Japon Savaşı ise Çarlık Rusyası'nın yenilgisiyle sonuçlandı ve hali hazırda hükümetten memnun olmayan işçiler ve köylüler tarafından 1905 ayaklanmaları başladı ve bunun üzerine ayaklanmaları dizginlemek için Rus Çarlığı monarşiye geçiş yaptı. 1917 yılına gelindiğinde ise kırılgan bir ekonomiye sahip olan Çarlık Rejimi Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle iyice zayıflamıştı. 1917'nin Şubat ayında ise Çarlık Rusya'sındaki geçici hükümet, Lenin önderliğindeki Komünist Parti ve destekçileri tarafından, yani Bolşevikler³³ tarafından devrilmiştir (Löwy, 2020). 1917-1922 arası geçen süreçte ise Rusya'da komünizm yanlısı olan Bolşevikler'e karşı, dönemin emperyalist³⁴ güçleri tarafından desteklenen monarşi yanlısı Beyaz Ordu iç savaş başlatmıştır ancak başarısız olmuşlardır ve Bolşevikler'in zaferiyle sonuçlanmıştır. Böylece 1922 yılına gelindiğinde Bolşevikler tarafından, dünyada ilk kez devlet olarak sosyalist bir rejime sahip olan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulmuştur (Timur, 2019). Bolşevik Devrimi ve SSCB'nin kuruluşuna paralel olarak, klasik marksizmden esinlenen "emperyalizm teorilerinin" de temeli atılmaya başlanmıştır.

Klasik marksizm kökenli emperyalizm teorilerinin en öne çıkan isimleri şüphesiz John Atkinson Hobson ve Vladimir İlyiç Lenin'dir. İkisine göre de aşırı üretim ve yetersiz tüketim sonucunda emperyalizm meydana gelmektedir (Hobson, 2011). Çünkü kâr elde etmek için aşırı üretimde bulunan kapitalist ülkeler, ürünlerini satabilmek için pazar arayışına başlarlar ve böylece sömürü ortaya çıkar.

³² Otokrasi bir hükümdar, küçük bir küme ya da tek bir siyasal partinin iktidarı elinde bulundurduğu yönetim biçimidir.

³³ Bolşevik Rusça'da çoğunluk anlamına gelen bir kelimedir.

³⁴ Emperyalizm bir devletin veya ulusun başka devletler veya uluslar üzerinde kendi çıkarları doğrultusunda etkiye bulunmaya ve kaynaklarından yararlanmaya çalışmasıdır.

Emperyalizm terimini ilk kez kullann Hobson’a göre, kapitalizmden ötürü ortaya çıkan sömürü ilişkisini sonlandırmanın çözümü halkın gelirlerini artırmaktır (Kazgan, 2016). Dolayısıyla Hobson’a göre kapitalizm ortadan kalkmasa da olur. Öte yandan Lenin ise Marx’ın Kapital adlı eserinden esinlenerek ortaya koyduğu “Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması” eseriyle kapitalizmin varacağı son noktanın emperyalizm olacağını belirtmektedir. Bu minvalde Lenin için emperyalizmin ortadan kalkması için öncelikle kapitalizm ortadan kalkmalıdır (Lenin, 2009). Nitekim Lenin’e göre kapitalistler önce devlet içindeki hammadde ve pazarlara hükmederler ve daha sonra uluslararası ortama yönelip kartelleri oluştururlar ve karteller uluslararası hammadde ve pazarları paylaşmak için rekabete girerek çatışır ve böylece sömürü hız kazanır (Lenin, 2009). Ayrıca Lenin emperyalizm sayesinde gelişmiş olarak nitelenen ülkelerde, proletarya devriminin mümkün olmadığını da belirtmektedir. Çünkü Lenin’e göre bu gelişmiş ülkelerdeki kapitalist iktidarlar, kendi bünyesindeki emekçi sınıfa nispeten daha iyi yaşam şartları ve imkânlar sunduğu için, devrimci bilince ulaşılmasını engellemektedir (Lenin, 2009).

Marksist yaklaşım açısından emperyalist devletler gelişmişlikleri sayesinde uluslararası ortamda kurallar koyar ve gelişmemiş ülkelerdeki güçsüz hükümetler bu kurallara uyar. Böylece gelişmemiş ülkeler, gelişmiş ülkelere bağımlı kalır. Bu çerçevede analiz yapan Johan Galtung “çevre-merkez” teorisini ortaya atmıştır. Galtung’a göre, merkez ülkelerde iktidara sahip olanlarla çevre ülkelerde güce sahip olanlar arasında çıkar birliği mevcuttur (Galtung, 2004). Bunun sonucunda merkez ülkelerdeki toplumların lehine ve çevre ülkelerdeki toplumların aleyhine bir kaynak akışı gerçekleşmektedir. Ayrıca Galtung emperyalizmin iki mekanizması olduğunu belirtmektedir; (1) merkez ve çevre ülkeler arasındaki dikey etkileşim sonucunda merkez ülkeler giderek zenginleşir, (2) çevre ülkelerdeki güce sahip olan elitler ile güce sahip olmayan toplum arasında zenginlik ve yoksulluk çerçevesinde bir ayrışma olur (Galtung, 2004). Dikey etkileşim sonucunda zenginleşen merkez ülkeler, çevre ülkeleri yönlendirme eğilimine girmeye başlar. Örneğin İran gibi çevre olarak nitelenebilecek bir ülke ABD gibi merkez olarak nitelenebilecek bir ülkenin isteklerine uymadığında birçok yaptırımla karşılaşmıştır. Ayrıca hem ülkelerin içinde, hem de dünyada merkezler ve çevreler vardır (merkez ülkeler ve ülkeler içindeki merkezler, aynı şekilde çevre ülkeler ve ülkeler içindeki çevreler). Bu bağlamda Galtung’a göre merkezin merkezi (gelişmiş ülkelerin elitleri) ile

çevrenin merkezi (gelişmemiş ülkelerin elitleri) ittifak içindedir. Bu ittifak asimetrik bir çıkar ilişkisidir çünkü merkez ülkeler genel olarak zenginleşirken çevre ülkelerin sadece elitleri zenginleşir ve çevrenin çevresi olan toplum giderek fakirleşir. Dolayısıyla çevre-merkez teorisine göre kapitalizmin bir sonucu olan emperyalizm kötüdür ve ortadan kalkmalıdır. Galtung’a göre çevrelerin ittifak yapıp merkezlere karşı gelmesi mümkün değildir çünkü çevrelerin merkezi ile merkezlerin merkezi ittifak halindedir.

Marksist yaklaşım bağlamında öne çıkan teorilerden birisi de Immanuel Wallerstein’ın “dünya sistemleri” teorisidir. Wallerstein’ın bu teorisi 1974 yılında yayınlanan “The Modern World-System” adlı eserinde ifade edilmektedir. Wallerstein’a göre 19. Yüzyılla birlikte dünyanın tamamen kapitalizmi benimsemesi sonucunda, ekonomik ilişkilerin oluşturduğu karmaşık ağlarla birbirine bağlı tek bir dünya sistemi oluşmuştur. Ancak kapitalizm dünyanın her köşesine ulaşmasına rağmen tüm ulusları birbirine siyasal ve ekonomik olarak denk bir seviyeye getirmemektedir. Çünkü Wallerstein’e göre dünya sisteminde uluslararası ilişkiler, işbölümlerine göre karakterize olmaktadır (Wallerstein, 2011). Yani her bir ulusun üstlendiği ve/veya elinden gelen işe göre dünya merkez, çevre ve yarı-çevre olarak üçe ayrılmaktadır. İş bölümü bağlamında (1) merkez olanlar daha çok yüksek düzeyde teknoloji üretirken, (2) çevre olanlar ise merkeze hammadde, tarım ürünleri ve ucuz iş gücü sağlamaktadır (Wallerstein, 2011). Dolayısıyla sermaye merkeze aktığı için, çevreye göre siyasal ve ekonomik olarak daha gelişmiş haldedir. Çevrenin merkez karşısında daha kötü siyasi ve ekonomik şartlara sahip olmasının nedeni; çevrenin ürünlerini merkeze ucuza satmak zorunda kalmasıdır. Buna karşın merkez ise ürünlerini çevreye pahalıya satmaktadır. (3) Yarı-çevre olanlar ise ne merkez kadar gelişmiş ne de çevre kadar geri düşmüştür; ikisinin arasında siyasi ve ekonomik bir düzeye sahiptir. Bu kapsamda Wallerstein’ın, çevre-merkez teorisine yarı-çevre nüvesini ekleyerek geliştirdiği söylenebilir. Ayrıca Wallerstein’a göre kapitalist dünya sisteminde iki tip ilişki şekli vardır; (1) hegemonya ve (2) rekabet. Wallerstein ABD’nin giderek güç kaybettiğine değinerek, kapitalist dünya sisteminde hegemonyanın yerine, rekabetin giderek arttığını ileri sürmektedir. Marksist yaklaşımla büyük ölçüde bağdaşan Wallerstein’a göre, kapitalizm enin sonunda çökecektir, çünkü sistemin kendisinde sorun vardır.

1923 yılına gelindiğinde, Almanya’da kurulan ve felsefe, sosyoloji, siyaset bilimi, psikanaliz, tarih, estetik, müzikoloji gibi farklı disiplinlerden insanlardan oluşan “Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü”, klasik marksizmi ele alarak yeni bir ekol geliştirmeye başlamıştır (McWilliams, 2020). Bu enstitünün düşünce akımı Frankfurt Okulu olarak isimlendirilmiştir ve neo-marksist bağlamda “eleştirel teori” olarak ifade edilen yaklaşımı ortaya çıkarmıştır (Lewis, 2016). Birçok düşünürün katkısıyla oluşan Frankfurt Okulu, Batı modernizminin bir ürünü olan kapitalist sistemi ve sonucunda oluşan tüketim toplumunu marksist kökenli bir yaklaşımla eleştirmektedir (Duman, 2018). Frankfurt Okulu ayrıca Lenin ile başarılı şekilde başlayan, fakat sonrasında Stalin ile yozlaşan Sovyetler Birliği’nin komünist pratiğini de eleştirmektedir ve bu minvalde klasik marksizmin tıkanmış olduğunu ileri sürmektedir. Keza Frankfurt Okulu pozitivist bir söylem olan alt yapı üst yapıyı belirler varsayımını post-pozitivist bir şekilde eleştirmektedir ve alt yapı ile üst yapının birbirine kaynaşmış ve içiçe geçmiş bir halde olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim Frankfurt Okulu tarafından, klasik marksizmin materyalist diyalektik yönteminin, ideolojik boyut olan kültürel unsurları göz ardı etmesi eleştirilmektedir. Bu noktada Frankfurt Okulu “kültür endüstri” kavramını ileri sürerek, alt ve üst yapıların bütünleştiği kapitalist sistemin kendini yeniden ve yeniden sürekli olarak ürettiğini vurgulamaktadır (Horkheimer ve Adorno, 2010). İdeolojik bağlamda kültür endüstri kavramı ile ifade edilmek istenen kısaca, tüketimin bir kültür haline gelmesi ve tüketim devam ettikçe endüstrilerin de kendini devam ettirmesidir. Bu bağlamda tüketim bir yandan bireyleri kapitalist sisteme bağlamakta ve bir yandan da kapitalist sistemin devam etmesini sağlamaktadır. Frankfurt Okulu, kültürel endüstri tarafından bireylerin tüketmeyi bir ideoloji gibi özümlediğini ve tüketime devam edebilmeleri için çalışma azimlerini sürdürdüklerini belirterek bu durumu eleştirmektedir. Bir başka deyişle kültürel endüstri ideolojisiyle bireyler çalıştıkça tüketmekte ve daha çok tüketmek için daha çok çalışmaktadır ve gerçekleri göremez hale gelen kapitalist bir tüketim toplum oluşmaktadır. Dolayısıyla Frankfurt Okulu’na göre kapitalist sistem bireylerin özgürleşebilmesini engellemektedir ve bu nedenle değişmelidir, fakat bunun nasıl olacağı konusu kesin olarak belli değildir.

Marx ve Engels tarafından temelleri atılan ve daha sonra birçok düşünür tarafından değinilerek detaylandırılan marksist yaklaşımı daha iyi kavrayabilmek ve ekonomi politik yaklaşımın sacayaklarından biri olarak anlaşılabilmesini

kolaylaştırmak için bütüncül anlamda marksizmin birtakım kavramlarına değinmek ve açıklamak faydalı olacaktır.

Marksist yaklaşımın iti gücü olarak nitelenebilecek en önemli kavram “sömürü ilişkisi” denilebilir. Bu kavram en geniş anlamıyla bir kişinin diğer bir kişiden haksız menfaat elde etmesidir. Bir başka deyişle, işçiler ve işverenler arasındaki güç asimetrisi çerçevesinde gerçekleşen, adil/eşit olmayan bir değer alışverişidir. Üretim için harcanan emek ortaya çıkan ürünle somutlaşır ve bir işçinin somut ürünü oluşturmak için ortaya koyduğu emeğine karşılık olarak denk veya eşit olmayan ölçüde bir değer veya ücret verilirse, o noktada sömürü ilişkisi gerçekleşmektedir (Roemer, 1982). Bu ilişki emeğini ortaya koyarak yaşamını idame ettirmeye çalışan işçiler/emekçi sınıfı ile o emeği kiralayan sermayedar elitler/burjuva sınıfı arasında gerçekleşmektedir. Bu kavram genellikle ulusal seviye ve daha altında yaşanan sömürü ilişkilerinden bahsetmektedir.

Marksizm bağlamında ortaya çıkan bir diğer önemli kavram ise “emperyalizmdir”. Bu kavram kısaca sömürü ilişkisinin uluslararası seviyede yaşanan biçimi olarak da nitelenebilir fakat yeterli değildir. Daha geniş anlamda ise bir devletin veya ulusun başka devletlerden veya uluslardan kendi çıkarı için faydalanmasıdır. Bir devletin veya ulusun; başka devletlerin veya ulusların topraklarına genişlemesi, başka devletleri veya ulusları vergiye bağlaması, başka devletlerin veya ulusların topraklarındaki kaynaklarından yararlanması, başka devletlere veya uluslara kendi kültürünü yayması başka devletlerin veya ulusların halkını köle olarak kullanması emperyalizmin çeşitli biçimleridir.

Marksist yaklaşım kapsamında kullanılan “Gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke” kavramları, ülkeleri genellikle ekonomik unsurlara göre sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmanın ekonomik kriterlere göre yapılmasının sebebi günümüz dünyasında kapitalist bir sistemin hakim olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda gelişmişlik düzeyi açısından en çok kullanılan ekonomik kriterlerden biri, bir ülkede kişi başına düşen millî gelirdir; yüksek millî gelir düzeyine sahip olan ülkeler gelişmiş, orta düzey olanlar gelişmekte olan ve alçak düzey olanlar az gelişmiş ülke olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ekonomik kriter ise sanayileşme düzeyidir. Bir ülkede sanayi sektörü ne kadar ilerlemiş haldeyse o ülke de okadar gelişmiş durumda sayılmaktadır. Bunlarla birlikte bir ülkenin eğitim ve sağlık düzeyi de gelişmişlik ölçütlerinde kullanılmaktadır. Keza güçlü ekonomiye sahip ülkelerde genellikle eğitim ve sağlık düzeyleri de ileri

seviyelerde olmaktadır. Ekonomi zayıfladıkça, eğitim ve sağlık da buna paralel olarak genellikle gerilemektedir ve ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında fikir vermektedir.

Marksist yaklaşım vesilesiyle ortaya çıkan “uluslararası işbölümü” kavramı kısaca, her bir ulusun ortaya koymakta becerikli ve/veya üstün olduğu işi ve bu bağlamda uluslararası ilişkilerde üstlendiği rolünü vurgulamaktadır. Örneğin ABD ve Avrupa ülkeleri daha çok bilgi ve teknoloji üretiminde rol alırken, Rusya ve Orta Doğu ülkeleri ise genellikle doğal kaynakları ile ön plana gelmektedir. Bununla beraber Çin gibi ucuz iş gücü sağlayan ülkeler de mevcuttur. Bu örneklerdeki gibi ülkelerin sahip oldukları işbölümü çeşitleri, o ülkelerin uluslararası ilişkilerdeki siyasi ve ekonomik yeri hakkında bilgi vermektedir.

1.4 Ekonomi-Politik Bağlamda Realizm, Liberalizm ve Marksizm

Uluslararası Ekonomi Politik Teorisi'nin incelediği konular başlıca; uluslararası sistemin nasıl oluştuğunu analiz etmek, bu sırada uluslararası aktörlerin oynadığı rolleri açıklamak, bu aktörlerin kazançlarını ve kayıplarını gözlemlemek ve son olarak kalıplaşan uluslararası sistemin devletlerin iç ve dış politikalarını nasıl etkilediğini ve ayrıca devlet dışı aktörlerin sistem içindeki süreçlere nasıl etkide bulunduklarını incelemektir. Bu minvalde UEPT üretim, ticaret, finans, güvenlik, bilgi ve teknoloji gibi uluslararası piyasanın belirlenmesinde yer alan faktörlere odaklanarak, varsayımlarda bulunmaktadır (Balaam ve Dillman, 2016). Bu sebeple çok içerikli olan UEPT analizlerini yaparken, uluslararası ilişkiler disiplininin önde gelen üç yaklaşımından faydalanmaktadır. Bunlar tarih sahnesindeki uluslararası olaylara bağlı olarak gelişen/geliştirilen ve zaman içinde temel özelliklerini kaybetmeden birtakım gelişmelerle ve değişikliklerle detaylı hale gelen “realizm”, “liberalizm” ve “marksizm” teorileridir. Bu teoriler küresel ekonomik dönüşümün öncesinde yaşanan meselelerin analizini kendi başlarına gayet başarılı şekilde yapmaktadır. Nitekim daha önce bahsedilen küresel ekonomik dönüşümün üç iti gücü yine bu üç farklı teorinin ekonomi-politik bağlamındaki görüşleriyle en iyi şekilde analiz edilebilmektedir; (1) 1973-1974 yıllarında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşları realizmin anarşi, güç, güç maksimizasyonu, çıkar, güvenlik ikilemi, kendi kendine yetme (self-help), güç dengesi, güç dağılımı, silahlanma yarışı, nisbi kazanç, yüksek politika ve alçak politika kavramları bağlamında; (2) 1970ler'de

Almanya ve Japonya gibi ülkelerde büyüyen şirketlerin farklı ülkelerdeki pazarlara nüfuz etmesi ise liberalizmin birey, özgürlük, işbirliği, işbirlikçi ekonomi güvenliği, karşılıklı bağımlılık/ karmaşık karşılıklı bağımlılık ve yumuşak güç kavramları ekseninde; ve son olarak (3) Güneyli olarak nitelenen ülkelerin küresel ekonomik düzende ezilmesi marksizmin sömürü ilişkisi, emperyalizm, gelişmiş/gelişmekte olan/az gelişmiş ülke ve uluslararası işbölümü kavramları çerçevesinde gayet başarılı şekilde analiz edilmektedir. Kuşak-Yol Projesi ise küresel ekonomik dönüşümün sonrasında ortaya atılmıştır ve çok büyük bir coğrafya üzerinde oluşturulmaya çalışması neticesinde çok sayıda uluslararası aktörü kapsamına almaktadır. Dolayısıyla küresel ekonomik dönüşüm sonucunda çok içerikli hale gelen uluslararası ilişkilerde yer alan bu projenin incelenebilmesi için realizmin, liberalizmin ve marksizmin görüşleri üzerine kurulu UEPT'ye başvurulmaktadır. Nitekim Kuşak-Yol Projesi'nin içeriğinde, UEPT'nin ele aldığı üretim, ticaret, finans, güvenlik, bilgi ve teknoloji gibi unsurların hepsi yer almaktadır ve bu unsurlar meselelerin gidişatına göre ekonomi-politiğin realist, liberal ve marksist bağlamlarında analiz edilmeye uygundur.

İKİNCİ BÖLÜM

2.KUŞAK-YOL PROJESİ’NİN TANITMI

Uluslararası sitemin, çok kutuplu bir sisteme doğru evrimleşmesinin büyük nedenlerinden birisi de Çin’in ekonomik bir dev olarak yükselişe geçmesidir. Çin’in ekonomi temelli büyük bir güç olarak uluslararası sahneye çıkması, beraberinde kendi ekonomik dinamikliğini artırmak amacıyla Çin’i yeni ticari stratejiler geliştirme yoluna da itmiştir. Bu bağlamda Çin tarihe damgasını vurmuş olan eski İpek Yolu’ndan esinlenerek, Kuşak-Yol Projesi’ni gerçekleştirmek istemektedir. Bu proje kuşak ve yol şeklinde adlandırılarak, karadan ve denizden olmak üzere iki farklı güzergâhdan oluşmaktadır (Yılmaz, 2019). “Kuşak” kelimesiyle ifade edilmek istenen, proje kapsamındaki kara güzergâhlarında yer alan karayolları, demir yolları, petrol ile doğalgaz boru hatları ve çeşitli altyapı yatırımlarıdır. “Yol” kelimesiyle ifade edilmek istenen, proje kapsamındaki deniz güzergâhlarıdır. Kuşak-Yol Projesi’yle, Çin’deki bir malın kara üzerinden Avrupa’ya ulaşmasının, 20 gün civarında olması düşünülmektedir. Bu ulaştırma deniz yoluyla yapıldığında 40 gün civarında sürmektedir. Aynı ulaştırma hava yoluyla kıyaslandığında ise, maliyetleri 5’te 1 oranında azalmaktadır. Dolayısıyla projeye dışarıdan bakıldığında hem mesafe hem de maliyet açısından müthiş bir avantaj sağladığı görülmektedir.

Kuşak-Yol Projesi’ni oluşturan kara ve deniz sacayakları bir bütün olarak doğrudan ortaya atılmamıştır. Projenin ilk sacayağını “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı” oluşturmaktadır. Çin’in devlet başkanı Xi Jinping, 7 Eylül 2013’te Kazakistan’daki Nazarbayev Üniversitesi’nde yaptığı konuşmasında, İpek Yolu Ekonomi Kuşağı’nın çevre ülkelerce, ekonomik işbirliğini artırmak için birlikte inşa edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Durdular, 2016). Projenin ikinci sacayağını ise “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” oluşturmaktadır. Yine Çin devlet başkanı Xi Jinping’in, 3 Ekim 2013’te Endonezya Parlamentosu’nda yaptığı konuşmasında, “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu”nun ASEAN³⁵ üyesi ülkelerce, deniz üzerindeki ekonomik

³⁵ ASEAN 1967 yılında Cakarta merkezli olarak kurulmuştur. Örgütün amacı ekonomik, sosyal, kültürel teknik, eğitim vb. alanlarda işbirliği sağlamak ve Birleşmiş Milletler ilkelerine saygılı şekilde bölgesel barış ve istikrarı korumaktır. Endonezya, Malezya, Tayland, Filipinler ve Singapur kurucu üyelerdir. Bruney 1984, Vietnam 1995, Laos 1997, Myanmar 1997 ve Kamboçya 1999 yıllarında örgüte katılan ülkelerdir.

ilişkileri geliştirmek için inşa edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Durdular, 2016). Çin Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi Üçüncü Genel Oturumu sonucunda, projenin iki sacayağını oluşturan “İpek Yolu Ekonomi Kuşağı” ve “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” girişimlerinin, tek başlık altında “Kuşak-Yol Projesi” olarak isimlendirileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu oturumda, Kuşak-Yol Projesi, Çin'in resmi devlet stratejisi olarak kabul edilmiştir ve bir bildirme ile ilan edilmiştir (Durdular, 2016).

Projenin ilk sacayağı olan İpek Yolu Ekonomi Kuşağı'nın, karadan altı tane güzergâhı planlanmıştır (Bocutoğlu, 2017). Bunlar sırasıyla: (1) Çin - Hindistan Yarımadası Ekonomik Koridoru ile Güney Çin'in Hinde Çin yoluyla Singapur'a (CICPEC)³⁶; (2) Çin - Pakistan Ekonomik Koridoru ile Güneydoğu Çin'in Pakistan'a ve Pakistan'dan geçerek Hint Okyanusu'na (CPEC)³⁷; (3) Çin - Orta Asya - Batı Asya Ekonomik Koridoru ile Batı Çin'in Batı Asya üzerinden Türkiye'ye (CCWAEK)³⁸; (4) Bangladeş - Çin - Hindistan - Myanmar Ekonomik Koridoru ile Güney Çin'in Bangladeş ve Myanmar üzerinden Hindistan'a (BCIMEK)³⁹; (5) Çin - Moğolistan - Rusya Ekonomik Koridoru ile Kuzey Çin'in Moğolistan üzerinden Doğu Rusya'ya (CMREC); (6) Yeni Avrasya Kıta Köprüsü Ekonomik Koridoru ile Batı Çin'in Doğu Rusya'ya (NELBEC)⁴⁰ bağlanması düşünülmektedir (Bocutoğlu, 2017).

Projenin ikinci sacayağı olan 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun denizden iki tane güzergâhı planlanmıştır (Genç, 2019). Bunlardan birincisi, Güney Çin Denizi'nden başlayıp, öncelikle Hint Okyanusu'na ve ardından Batı'ya ulaşan güzergâhtır. Bu güzergâh ile kara koridorları olan, Çin - Hindistan Yarımadası

³⁶ Çin - Hinde Çin Yarımadası ekonomik koridoru (CICPEC), 2010 yılında başlatılan ve daha sonra Kuşak ve Yol Projesi'ne dahil edilen bir koridordur. Daha önce Nanning-Singapur Ekonomik Koridoru olarak biliniyordu.

³⁷ Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), 2013 yılında başlatılan ve değeri 47 milyar dolar olan, 2020 itibarıyla değeri 62 milyar dolara ulaşan bir koridordur. CPEC, modern ulaşım ağları, çok sayıda enerji projesi ve özel ekonomik bölgeler inşa ederek Pakistan'ın gerekli altyapısını hızla yükseltmeyi ve ekonomisini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

³⁸ Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru (CCWAEK), 2015 yılında Kuşak-Yol Projesi için tasarlanan bir koridordur. 2019'da yapılan 2. Kuşak ve Yol Forumu'ndan bu yana, projeye resmi olarak dahil edilen 35 koridor ve projeden biri haline gelmiştir.

³⁹ Bangladeş - Çin - Hindistan - Myanmar Ekonomik Koridoru (BCIMEK), 2015 yılında Kuşak-Yol Projesi'nin bir parçası olarak önerildi. Proje başından beri Hindistan tarafından boykot edildi. Mayıs 2019'da 2. Kuşak ve Yol Forumu'na katılan devlet liderleri BCIMEK'in projeden çıkarıldığını bildirdi. Ancak aynı yıl Hindistan, Yuxi'deki 13. BCIMEK Forumuna bir delegasyon göndererek BCIMEK'yi sağlam tutmaya çalıştı ve Hindistan için koridorun projeden önce geldiği belirtildi.

⁴⁰ Yeni Avrasya Kıta Köprüsü (NELBEC), Güney ve Batı Asya'ya genişleme planları bağlamında, Çin ve Orta Asya'dan geçer. Avrasya Kıta Köprüsü sistemi, Çin ve Avrupa arasında, Orta Asya ve Rusya üzerinden geçişle birlikte, karayolu ve demir yolu bağlantıları olarak önemlidir.

Ekonomik Koridoru ve Bangladeş - Çin - Hindistan - Myanmar Ekonomik Koridoru, deniz yollarına bağlanabilecektir. İkinci güzergâh ise, yine Güney Çin Denizi'nden başlayarak, daha güneye uzanıp, öncelikle Okyanusya'ya, ardından Güney Pasifik Okyanusu'na ve son olarak Kuzey Pasifik Okyanusu'na giden güzergâhtır. Ayrıca küresel ısınmadan ötürü buzulların erimesiyle beraber Arktik Okyanusu ve Kuzey Kutbu'nda yeni deniz yolları açılmaya başlamaktadır. Bu durum proje için, Arktik Okyanusu'ndan Avrupa'ya uzanabilen üçüncü olası bir güzergâha vesile olmaktadır ve Çin hükümeti bu güzergâhı da göz önünde bulundurarak, Polar Deniz İpek Yolu olarak adlandırmaktadır (Lim, 2018). Bu güzergâh ile Arktik Okyanusu üzerinden Avrupa'ya giden bir deniz yolu planlanmaktadır.

2017 yılının Ağustos ayına gelindiğinde, Kuşak-Yol Projesi kapsamında işbirliği imzalayan devletlerin toplam sayısı 69'u bulmuştur. 2019 yılının ilk aylarında ise 120'den fazla devlet mutabakat belgesi imzalayarak, projeye resmen katılmak istediklerini belirtmişlerdir (Tekdal, 2019). Projeye katılım yapan ülkeler altı farklı bölgeden olmak üzere sınıflandırılmaktadır (Genç, 2019). (1) Çin, Moğolistan ve Güney Kore'nin yer aldığı Doğu Asya bölgesi; (2) Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Doğu Timor, Vietnam, Bangladeş ve Sri Lanka'nın yer aldığı Güney/Güneydoğu Asya bölgesi; (3) Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, İran, Türkiye ve Rusya'nın yer aldığı Orta Asya ve Batı Asya bölgesi; (4) Arnavutluk, İtalya, İngiltere, Macaristan, Yunanistan, İspanya, Polonya, Belarus, Litvanya, Letonya, Ukrayna, Almanya, Bosna Hersek, Estonya, Çekya, Hırvatistan, Sırbistan, Romanya ve Slovakya'nın yer aldığı Avrupa bölgesi; (5) Bahreyn, Mısır, Irak, İsrail, Suudi Arabistan, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Filistin, Katar, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Güney Afrika, Etiyopya ve Tunus'un yer aldığı Orta Doğu ve Afrika bölgesi; (6) Yeni Zelanda ve Avustralya'nın yer aldığı Okyanusya bölgesi. Görüldüğü üzere projenin coğrafi ölçeği beşeri anlamda çok çok büyüktür ve dolayısıyla buna bağlı olarak uluslararası ilişkilerdeki önemi de göz ardı edilemez. Nitekim Kuşak-Yol Projesi, kapsamına giren ülkeler bakımından dünya nüfusunun dörtte üçünü ve dünya hasılasının %40'ını kapsamaktadır (Genç, 2019).

Kuşak-Yol Projesi gibi böylesine büyük bir projenin gerçekleşebilmesi için elbette büyük yatırımlar gerekmektedir. Aksi takdirde gerekli altyapıların inşa edilmesi çok zordur veya belki de mümkün değildir. Çünkü projeye dahil olan ülkelerden bir çoğunun ekonomik durumu çok iyi değildir. Projenin gerçekleşebilmesi adına altyapı yatırımlarının yapılabilmesi için Çin, kapsamlı bir finans ağı kurmuştur. Kuşak-Yol Girişimi kapsamında yapılan projelere destek sağlayan finansman ağı, uluslararası finans kurumlarından ve Çin'in ulusal finans kurumlarından oluşmaktadır. Proje için kanalize edilen uluslararası finans kurumları sırasıyla: Asya Kalkınma Bankası⁴¹, Asya Altyapı Yatırım Bankası⁴² ve Yeni Kalkınma Bankası⁴³'dür. Proje için kanalize Çin'in ulusal finans kurumları sırasıyla: Çin Yatırım Kurumu⁴⁴, İpek Yolu Fonu⁴⁵, Çin Sanayi ve Ticaret Bankası⁴⁶, Çin İnşaat Bankası⁴⁷, Çin Bankası⁴⁸, Çin Tarımsal Bankası⁴⁹, Çin İhracat-İthalat Bankası⁵⁰, Çin Kalkınma Bankası⁵¹ ve Çin Tarımsal Kalkınma Bankası'dır⁵².

Kuşak-Yol Girişimi kapsamında yapılan projelere Çin, bu finansman ağında yer alan kurumlarla destek olmaktadır. Fakat borçlarını ödeyemeyen ülkeler olduğu takdirde, Çin o ülkelerin önemli konumlarındaki limanlarını kiralayarak kendisi işletmektedir. Örneğin Sri Lanka, borcunu ödeyemediği için en önemli limanı olan Hambantota'yı 99 yıllığına Çin'e kiralamak zorunda kalmıştır.

Kuşak-Yol Projesi bağlamında yapılan çalışmaların, önemli ekonomik potansiyele sahip olduğu ve dolayısıyla proje kapsamındaki ülkelerin işbirliği çerçevesinde, ekonomik anlamda karşılıklı olarak destekleneceği Çin hükümeti tarafından ileri sürülmektedir (Tekir ve Demir, 2018). Bir başka ifadeyle Çin hükümeti, Kuşak-Yol Projesi'nin reklamını kazan-kazan yaklaşımıyla yapmaktadır. Bu kapsamda Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı veri tabanında Kuşak-Yol Projesi'nin detayları açıklanmaktadır ve rapor edilmiştir. Bu

⁴¹ The Asian Development Bank (ADB).

⁴² Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB).

⁴³ New Development Bank (NDB).

⁴⁴ Chinese Investment Corporation (CIC).

⁴⁵ Silk Road Fund (SRF).

⁴⁶ Industrial and Commercial Bank of China Ltd (ICBC).

⁴⁷ China Construction Bank (CCB).

⁴⁸ Bank of China (BOC).

⁴⁹ The Agricultural Bank of China (ABC).

⁵⁰ The Export Import Bank of China (CHEXIM).

⁵¹ The China Development Bank (CDB).

⁵² The Agricultural Development Bank of China (ADBC).

detaylar: (1) Projenin İlkeleri; (2) Projenin Çerçevesi; (3) Projenin İşbirliği Öncelikleri, (4) Projenin İşbirliği Mekanizmaları ve (5) Proje Bağlamında Çin Bölgelerinde Dışa Açılım başlıkları altında sunulmaktadır. Rapor Çin devlet başkanı Xi Jinping'in katıldığı 2015 tarihli Asya Yıllık Konferansı'nın Boao Formu'nda yer almıştır.

2.1 Projenin Çerçevesi

Projenin çerçevesi, karşılıklı anlayış ve güveni artırarak ve çok yönlü değişimleri güçlendirerek, ortak kalkınmaya, ortak refaha, ortak barışa ve dostluğa giden yolu destekleyecek şekilde çizilmektedir. Bu noktada projenin kazan-kazan şeklinde bir yolu benimsediği anlaşılmaktadır ve proje bağlamında Çin hükümeti barışı, işbirliğini, açıklığı, kapsayıcılığı karşılıklı öğrenmeyi, karşılıklı faydayı vurgulamaktadır. Dolayısıyla Çin hükümeti bu proje ile her alanda uygulanabilir bir işbirliğini teşvik ederek, karşılıklı siyasi güven, ekonomik entegrasyon ve kültürel kapsayıcılık içeren ortak çıkarlara, ortak kadere ve ortak sorumluluklara sahip bir uluslararası topluluğu oluşturmaya çalışmaktadır. Bir başka deyişle, bu proje kapsamına aldığı ülkeler arasında açılım ve işbirliğine yönelik iddialı bir ekonomik vizyondur.

Çin hükümetine göre ülkeler uyum içinde çalışmalı ve karşılıklı yarar ve ortak güvenlik hedeflerine doğru hareket etmelidir. Bu nedenle, proje dahilindeki coğrafyada altyapı iyileştirmeleri, güvenli ve verimli bir kara, deniz ve hava geçiş ağı kurulmalıdır. Ayrıca bağlantıların daha yüksek bir seviyeye çıkabilmesi için, ticaret ve yatırımı kolaylaştırmak, daha da geliştirmek; yüksek standartları karşılayan, daha yakın ekonomik bağları koruyan ve siyasi güveni derinleştiren bir serbest ticaret alanları ağı kurmak; kültürel alışverişi geliştirerek, farklı medeniyetleri birbirlerinden öğrenmeye ve birlikte gelişmeye teşvik etmek; tüm ülkelerin insanları arasında karşılıklı anlayışı, barışı ve dostluğu teşvik etmek gerekmektedir.

2.2 Projenin İşbirliği Öncelikleri

Projenin işbirliği önceliklerine göre beş önemli hedef desteklenmelidir. Bunlar sırasıyla; (1) politika koordinasyonu, (2) tesislerin bağlantıları, (3) engelsiz ticaret, (4) finansal entegrasyon ve (5) insandan insana bağlar. Çin hükümetine göre

bu beş hedef ulaşılabilir çünkü proje kapsamındaki ülkelerin kendi kaynak avantajları vardır ve ekonomileri birbirilerini tamamlayacak niteliktedir. Bu sebeple işbirliği için büyük bir potansiyel ve alan olduğu iddia edilmektedir.

Politika koordinasyonu, projenin uygulanabilmesi için önemli bir garanti olduğu gerekçesiyle vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Çin hükümetine göre, hükümetler arası işbirliği teşvik edilmelidir; makro politika alışverişi ve iletişim mekanizması kurulmalıdır; ortak çıkarlar genişletilmelidir; karşılıklı siyasi güven artırılmalıdır; yeni bir işbirliği konsensüsüne ulaşılmalıdır. Böylece proje kapsamındaki ülkeler, ekonomik kalkınma stratejilerini ve politikalarını tam olarak koordine edebilir; bölgesel işbirliği için planlar ve önlemler üzerine çalışabilir; işbirliği ile ilgili sorunların çözülebilmesi için müzakere edebilir; pratik işbirliği ve büyük ölçekli projelerin uygulanması için ortaklaşa politika desteğini birbirlerine sağlayabilir.

Tesislerin bağlantıları, projenin gerçekleştirilmesi için öncelikli alanlardan birisidir. Çin hükümetine göre, proje kapsamındaki ülkeler altyapı inşaat planlarının ve teknik standart sistemlerinin bağlantılarını geliştirmeli; ortaklaşa uluslararası ana geçiş yollarının yapımını ilerletmeli; tüm atyapıları birbirine bağlayan bir altyapı ağı oluşturmalıdır. Ayrıca bu işlemler yapılırken, proje kapsamına giren ülkelerin egemenlik ve güvenlik kaygılarına saygı temelinde hareket edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Çin hükümeti daha da detaya girerek işlemlerin nasıl yapılacağını şu şekilde açıklamaktadır: Ulaşım altyapısı inşaatı ile ilgili olarak, kilit geçitlere, kavşaklara ve projelere odaklanmalı ve bağlantısız yol kesimlerini birbirine bağlamaya, ulaşım darboğazlarını gidermeye, yol güvenliği tesislerini ve trafik yönetim tesisleri ile ekipmanını ilerletmeye ve yol ağı bağlantısını geliştirmeye öncelik vermelidir. Tüm yol taşımacılığı için birleşik bir koordinasyon mekanizması oluşturmalı, ülkeler arasında gümrükleme, yeniden yükleme ve çok modlu taşımacılığın bağlantıları artırılmalı ve uluslararası taşımacılığın kolaylaştırılması için kademeli olarak uyumlu ve standart taşımacılık kuralları formüle edilmelidir. Liman altyapı inşaatını ilerletilmeli, düzgün kara-su ulaşım kanalları inşa edilmeli ve liman işbirliği ilerletilmelidir. Deniz yollarını ve sefer sayısını artırmak ve deniz lojistiğinde bilgi teknolojisi işbirliğini geliştirmek bu noktada önemlidir. Kapsamlı sivil havacılık işbirliği için platformları ve mekanizmaları genişletmeli ve inşa etmeli ve havacılık altyapısını iyileştirme hızı artırılmalıdır. Enerji altyapısının bağlanabilirliği konusunda işbirliği teşvik

edilmeli, petrol ve gaz boru hatlarının ve diğer ulaşım yollarının güvenliğini sağlamak için uyum içinde çalışılmalı, sınır ötesi güç tedarik ağları ve enerji nakil yolları inşa edilmeli ve bölgesel elektrik şebekesinin iyileştirilmesi ve dönüştürülmesinde işbirliği yapılmalıdır. Sınır ötesi optik kabloların ve diğer iletişim ana hat ağlarının inşası birlikte ilerletilmeli, uluslararası iletişim bağlantısı geliştirilmeli ve bir Bilgi İpek Yolu oluşturulmalıdır. İkili sınır ötesi optik kablo ağları daha hızlı bir şekilde inşa edilmeli, kıtalararası denizaltı optik kablo projeleri planlanmalı ve bilgi alışverişi ile işbirliğini genişletmek için uzaysal (uydu) bilgi geçiş yolları iyileştirilmelidir.

Engelsiz ticaret, projenin inşası için gerekli olan yatırım ve ticaret işbirliği açısından önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla proje kapsamındaki bölgelerde ve ülkelerde sağlam bir iş ortamının yaratılması için yatırım ve ticaretin kolaylaştırılması/iyileştirilmesi ve ticaret ile yatırım önündeki engellerin kaldırılması gerekli görülmektedir. Çin hükümeti, genişletilmiş işbirliği potansiyelini ortaya çıkarmak için, serbest ticaret alanlarının açılması konusunda proje kapsamında yer alan bölgelerle ve ülkelerle görüşmelere gidileceğini bildirmektedir. Çin hükümetine göre engelsiz ticaretin sağlanabilmesi için proje kapsamındaki ülkelerle bilgi alışverişi, düzenlemelerin karşılıklı tanınması ve kolluk kuvvetlerinde karşılıklı yardım gibi alanlarda gümrük işbirliği kurulmalıdır; teftiş ve karantina, belgelendirme ve akreditasyon, standart ölçüm ve istatistiksel bilgi alanlarında çok taraflı işbirliği sağlanmalıdır; DTÖ Ticareti Kolaylaştırma Anlaşması'nın⁵³ yürürlüğe girmesi ve uygulanması için çaba gösterilmelidir; sınır limanlarının gümrükleme olanakları iyileştirilmelidir; gerektiğinde gümrükleme maliyetleri düşürülmelidir; tedarik zinciri, güvenliği ve uygunluğu konusunda işbirliği artırılmalıdır; sınır ötesi denetim süreçlerinin koordinasyonu geliştirilmelidir; teftiş ve karantina sertifikalarının çevrimiçi kontrolünü teşvik etmeli ve yetkilendirilmiş yükümlülerin karşılıklı tanınması kolaylaştırılmalıdır; tarife dışı engeller azaltılmalıdır; teknik ticaret önlemlerinin şeffaflığı ortaklaşa iyileştirmelidir; ticaret alanları genişletilmeli, yapısı iyileştirilmeli, yeni büyüme alanları keşfedilmeli, ve ticaretin dengesi sağlanmalıdır; ticaret şekillerinde yenilikler yapılarak, sınır ötesi e-ticaret ve diğer modern iş modelleri geliştirilmelidir; geleneksel ticareti pekiştirmek ve yaygınlaştırmak için bir hizmet

⁵³ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması DTÖ 9. Balkanlar Konferansı Bakanlar Deklarasyonu ile kabul edilmiştir. Anlaşma 22 Şubat 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

ticareti destek sistemi kurulmalı ve modern hizmet ticareti geliştirme çabaları güçlendirilmelidir; yatırım ve ticaret entegre edilmeli ve yatırım yoluyla ticaret teşvik edilmelidir; yatırımın kolaylaştırılması hızlandırılmalı, yatırım engelleri ortadan kaldırılmalı ve yatırımcıların yasal hakları ve çıkarları korunması için ikili yatırım koruma anlaşmaları ve çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarına ilişkin müzakereler ilerletilmelidir; karşılıklı yatırım alanları genişletilmeli; tarım, ormancılık, hayvancılık, tarım makineleri imalatı ve çiftlik ürünlerinin işlenmesi alanlarında işbirliği derinleştirilmelidir; deniz ürünleri yetiştiriciliği, derin deniz balıkçılığı, su ürünleri işleme, deniz suyunun tuzdan arındırılması ve deniz biyoeczacılığı alanlarında işbirliği teşvik edilmelidir; kömür, petrol, gaz, metal mineralleri ve diğer konvansiyonel enerji kaynaklarının araştırılması ve geliştirilmesinde işbirliği artırılmalıdır; hidroelektrik, nükleer enerji, rüzgar enerjisi, güneş enerjisi ve diğer temiz, yenilenebilir enerji kaynaklarında işbirliği ilerletilmelidir; entegre bir endüstriyel enerji ve kaynak işbirliği zinciri oluşturmak için, işletildikleri yerlerde veya bunlara yakın yerlerde enerji ve kaynakların işlenmesi ve dönüştürülmesinde işbirliği teşvik edilmelidir; enerji ve kaynaklar alanlarında derin işleme teknolojisi, ekipman ve mühendislik hizmetlerinde işbirliği geliştirilmelidir; gelişmekte olan sektörlerde işbirliği ilerletilmelidir; karşılıklı tamamlayıcılık ve karşılıklı yarar ilkelerine uygun olarak, yeni nesil bilgi teknolojisi, biyoteknoloji, yeni enerji teknolojisi, yeni malzemeler ve diğer gelişmekte olan endüstrilerde proje kapsamındaki ülkelerle derinlemesine işbirliği teşvik edilmeli ve girişimcilik kurulmalıdır; tüm sanayi zincirini ve ilgili sanayileri uyum içinde gelişmeye teşvik ederek işbölümünü ve sanayi zincirlerinin dağıtımı iyileştirilmelidir; ar-ge, üretim ve pazarlama sistemleri kurmak ve bölgesel endüstrilerin endüstriyel destekleme kapasitesi ve genel rekabet gücü geliştirilmelidir; bölgesel hizmet sektörlerinin gelişimini hızlandırmak için hizmet sektörünün birbirine açıklığı artırılmalıdır; denizaşırı ekonomik ve ticari işbirliği bölgeleri ve sınır ötesi ekonomik işbirliği bölgeleri gibi her türlü sanayi parkını inşa etmek için birlikte çalışılarak yeni bir yatırım işbirliği modu keşfedilmeli ve endüstriyel kümelenme gelişimi teşvik edilmelidir; yatırım ve ticarete ekolojik ilerleme teşvik edilmeli, eko-çevreyi korumada, biyolojik çeşitliliği korumada ve iklim değişikliğiyle mücadelede işbirliği artırılmalı ve projeyi çevre dostu yapmak için el ele verilmelidir.

Finansal entegrasyon, projenin uygulanabilmesi için önemli bir destektir. Bu nedenle Çin hükümetine göre, mali işbirliği derinleştirilmeli ve Asya'da bir para birimi istikrar sistemi, yatırım ve finansman sistemi ve kredi bilgi sistemi oluşturmak için daha fazla çaba gösterilmelidir; proje kapsamındaki ülkelerle ikili para takası ve uzlaşmanın kapsamı ve ölçeği genişletilmelidir; Asya'da tahvil piyasası açılmalı ve geliştirilmelidir; proje kapsamındaki ülke hükümetlerinin ve iyi kredi notuna sahip şirketlerin ve finans kuruluşlarının Çin'de Renminbi⁵⁴ tahvilleri ihraç etme çabaları desteklenmelidir; nitelikli Çinli finans kurumları ve şirketleri, hem Renminbi hem de Çin dışındaki yabancı para birimlerinde tahvil ihraç etmeli ve bu şekilde toplanan fonları proje kapsamındaki ülkelerde kullanılmasını teşvik etmelidir; mali düzenleme işbirliğini güçlendirmelidir; ikili mali düzenlemede işbirliğine ilişkin mutabakat zaptının imzalanmasını teşvik edilmeli ve bölgede etkin bir düzenleme koordinasyon mekanizması oluşturulmalıdır; risk yanıtı ve kriz yönetimi sistemi iyileştirilmelidir; bölgesel bir finansal risk erken uyarı sistemi oluşturulmalıdır ve sınır ötesi riskleri ve krizleri ele alan bir değişim ve işbirliği mekanizması oluşturulmalıdır; kredi inceleme düzenleyicileri, kredi inceleme kuruluşları ve kredi derecelendirme kuruluşları arasındaki sınır ötesi alışverişi ve işbirliği artırılmalıdır. İpek Yolu Fonu'nun ve proje kapsamındaki ülkelerin egemen servet fonlarının rolüne tam anlamıyla sahip çıkılmalıdır; ticari öz sermaye yatırım fonlarının ve özel fonların, projenin kilit noktalarının inşasına katılması teşvik edilmelidir.

İnsandan insana bağlar, Çin hükümeti için projenin uygulanabilmesi açısından kamu desteğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Çin hükümetine göre, İkili ve çok taraflı işbirliğini derinleştirmek adına halk desteğini kazanmak için kapsamlı kültürel ve akademik değişimler, personel değişimleri, medya işbirliği, ve gönüllü hizmetler teşvik edilerek, projenin dostane işbirliği ruhu ileriye taşınmalıdır. Bunun için, proje kapsamındaki ülkeler birbirilerine daha fazla öğrenci göndermeli ve ortaklaşa yürütülen okullarda işbirliği teşvik edilmelidir; kültür fuarları, sanat festivalleri, film festivalleri, TV haftaları, kitap fuarları düzenlenmelidir; ilgi gören filmlerin, radyo ve TV programlarının yapımı ve çevirisi konusunda işbirliği yapılmalıdır; Dünya Kültür Mirası alanlarına ortaklaşa sahip çıkılmalıdır; turizmde

⁵⁴ Çin'in resmi para birimi Renminbi'dir (RMB). Çin parası ve halkın parası gibi anlamları vardır. Çin'de paranın miktarı ifade edilirken Yuan kelimesi kullanılır. Dolayısıyla Renminbi ve Yuan arasındaki ilişki Sterling ve Pound arasındaki ilişkiye benzerdir.

işbirliği geliştirilmeli ve ölçeği genişletilmelidir; birbirlerinin ülkelerinde turizm tanıtım haftaları ve tanıtım ayları düzenlenmelidir; İpek Yolu özelliklerine sahip rekabetçi uluslararası turizm rotaları ve ürünleri ortaklaşa oluşturulmalıdır; proje kapsamındaki ülkelerde turist vizesine başvurmak daha uygun hale getirilmelidir; spor alışverişleri yapılmalı ve proje kapsamındaki ülkelerin büyük uluslararası spor etkinliklerine ev sahipliği yapması desteklenmelidir; komşu ülkelerle salgın bilgi paylaşımı, önleme ve tedavi teknolojilerinin değişimi ve tıp uzmanlarının eğitimi konusunda işbirliği güçlendirilmeli ve halk sağlığı acil durumları ortaklaşa ele alma kapasitesi geliştirilmelidir; ilgili ülkeler tıbbi yardım ve acil tıbbi yardım sağlamalı, anne ve çocuk sağlığı, engellilik rehabilitasyonu, AIDS, tüberküloz ve sıtma gibi sağlık konuları üzerinde pratik işbirliğiyle durulmalıdır; geleneksel tıp alanındaki işbirliği de genişletilmelidir; bilim ve teknolojiadaki işbirliği artırılmalı, ortak laboratuvarlar, araştırma merkezleri, uluslararası teknoloji transfer merkezleri ve denizcilik işbirliği merkezleri kurulmalıdır; bilim-teknoloji personel değişimi teşvik edilmeli, temel bilim-teknoloji sorunlarının üstesinden gelmek için işbirliği yapılmalı ve bilimi geliştirmek için birlikte çalışılmalıdır; proje kapsamındaki ülkeler arasında genç istihdamı, girişimcilik eğitimi, mesleki beceri geliştirme, sosyal güvenlik yönetimi, kamu yönetimi ve diğer ortak çıkar alanlarında pratik işbirliği genişletmek ve ilerletmek için mevcut kaynaklar entegre edilmelidir; siyasi partiler ve parlamentolar arasındaki iletişimin köprü rolüne tam anlamıyla sahip çıkılmalı ve proje kapsamındaki ülkelerin yasama organları, büyük siyasi partileri ve siyasi örgütleri arasında dostane alışverişler teşvik edilmelidir; şehirler arasında bilgi alışverişi ve işbirliği yapılmalıdır; proje kapsamındaki ülkelere bulunan büyük şehirler, kardeş şehir olmaya teşvik edilmelidir; kültürel ve insandan insana alışverişi geliştirmeye odaklanılmalı ve daha canlı işbirliği örnekleri yaratılmalıdır; proje kapsamındaki ülkelere düşünce kuruluşları ortaklaşa araştırma yapmaya ve forumlar düzenlemeye davet edilmelidir; proje kapsamındaki ülkelere sivil toplum kuruluşları arasındaki alışveriş ve işbirliği artırılmalıdır; eğitim, sağlık, yoksulluğun azaltılması, biyolojik çeşitlilik ve ekolojik koruma konularında kamu yararına faaliyetler düzenlenmelidir; üretim ve yaşam koşulları iyileştirmelidir; kültür ve medya üzerine uluslararası alışverişler ve işbirliği geliştirilmeli, uyumlu ve dostane kültürel ortamı ve kamuoyunu teşvik etmek için internet ve yeni medya araçlarının olumlu rolünden yararlanılarak, projenin tanıtımı yapılmalıdır.

2.3 Projenin İşbirliği Mekanizmaları

Projenin işbirliği mekanizmaları bağlamında Çin hükümeti, dünyada ekonomik entegrasyonun hızlandığını vurgulayarak, bölgesel işbirliklerinin yükselişte olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Çin, projenin inşasını ilerletmek ve bölgesel işbirliğinin gelişmesini teşvik etmek için mevcut ikili ve çok taraflı işbirliği mekanizmalarından tam olarak yararlanılacağını ifade etmektedir.

Çin hükümetine göre ikili işbirlikleri güçlendirilmeli ve çok seviyeli ve çok kanallı iletişim ve istişare yollarıyla ikili ilişkilerin kapsamlı gelişimi teşvik edilmelidir. İşbirliği mutabakat muhtıraları veya planlarının imzalanması teşvik edilmeli ve bir dizi ikili işbirliği pilot projesi geliştirmelidir. Projeyi ilerletmek için ikili ortak çalışma mekanizmaları kurulmalı ve geliştirilmeli, uygulama planları ve yol haritaları çıkarılmalıdır. Ayrıca işbirliklerinin uygulanmasını koordine etmek ve teşvik etmek için ortak komite, karma komite, koordinasyon komitesi, yönlendirme komitesi ve yönetim komitesi gibi mevcut ikili mekanizmalara tam anlamıyla sahip çıkılmalıdır.

Bu noktada Çin hükümeti için, çok taraflı işbirliği mekanizmaları olan, Şanghai İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)⁵⁵, ASEAN artı ÇHC (10+1), Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)⁵⁶ ve Asya-Avrupa Toplantısı (ASEM)⁵⁷ gibi mevcut mekanizmalardan tam olarak yararlanılmalıdır. Asya İşbirliği Diyalogu (AİD)⁵⁸, Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (AİGK)⁵⁹, Çin-Arap

⁵⁵ ŞİÖ ilk olarak 1996 yılında ÇHC, RF, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan tarafından üye ülkeler arasında güvenin artırılması, sınır bölgelerinin silahsızlandırılması ve bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi amacıyla “Şanghai Beşlisi” adıyla kurulmuştur. Daha sonra örgüte Özbekistan, Hindistan, Pakistan ve İran üye olmuştur.

⁵⁶ APEC, Asya-Pasifik bölgesindeki ekonomik gelişmeyi ve refah düzeyini daha ileriye taşımak ve Asya-Pasifik Topluluğu arasındaki bağları güçlendirmek amacıyla 1989 yılında kurulmuştur. APEC’in “Üye Ekonomiler” olarak da anılan 21 üyesi vardır. Bunlar Avustralya, Brunei, Kanada, Şili, Çin, Hong Kong (Çin), Tayvan (Çin), Endonezya, Japonya, Kore, Malezya, Meksika, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya Federasyonu, Singapur, Tayland, Amerika Birleşik Devletleri ve Vietnam’dır. APEC üyeleri dünya nüfusunun yüzde 40’ına, dünya GSYMH’sinin yüzde 56’sına ve dünya ticaret hacminin yaklaşık yüzde 48’ine tekabül etmektedir.

⁵⁷ ASEM, 53 Üyesi arasında uluslararası ve bölgeler arası ortak çıkar konularında Asya-Avrupa ilişkilerini geliştirmek için tasarlanmış gayri resmi bir diyalog ve işbirliğine dayalı bir süreçtir.

⁵⁸ AİD, Asya ülkeleri arasında kıtasal planda işbirliğini geliştirmek ve farklı bölgesel örgütler arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla 2002 yılında hükümetlerarası bir forum olarak kurulmuştur ve 35 üyesi vardır.

⁵⁹ AİGK adı verilen bu süreç, Kazakistan’ın koordinatörlüğünde 1993 yılında başlatılmıştır. Sürecin hedefi, Asya’da AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) benzeri amaçlara ve kurumlara sahip bir işbirliği yapılanmasının temellerini atmaktır ve 26 üyesi vardır.

Devletleri İşbirliği Forumu (CASCF)⁶⁰, Orta Asya Bölgesel Ekonomik İşbirliği (CAREC)⁶¹, Çin-Körfez İşbirliği Konseyi Stratejik Diyalog ve Büyük Mekong Alt Bölgesi Ekonomik İşbirliği gibi oluşumlar projeye katılımın güçlenmesi açısından çok önemlidir. Ayrıca Çin hükümetine göre, proje kapsamındaki ülkelerin ev sahipliği yaptığı bölgesel ve alt bölgesel düzeylerdeki uluslararası forumların ve sergilerin yanı sıra, projeye teşviğin artırılması için, Boao Asya Forumu, Çin-ASEAN Fuarı, Çin-Avrasya Fuarı, Avrupa-Asya Ekonomik Forumu, Çin Uluslararası Yatırım ve Ticaret Fuarı, Çin-Güney Asya Fuarı, Çin-Arap Devletleri Fuarı, Batı Çin Uluslararası Fuarı, Çin-Rusya Fuarı ve Qianhai İşbirliği Forumu gibi platformların yapıcı rolleri açısından devam ettirilmesi gerekmektedir.

Çin hükümeti için, İpek Yolu'nun tarihi ve kültürel mirasını keşfetmek, ortak yatırım, ticaret ve kültürel değişim faaliyetleri yürütmek ve projenin başarısını sağlamak amacıyla, proje kapsamındaki ülkelerin yerel yönetimleri ve genel halkı desteklenmelidir. Bu nedenle Çin hükümeti, proje bağlamında Uluslararası Kültür Fuarı, İpek Yolu Uluslararası Film Festivali, İpek Yolu Uluslararası Kitap Fuarı ve proje üzerine uluslararası bir zirve forumu kurmayı hedeflemektedir.

2.4 Projenin İlkeleri

Projenin ilkelerinde öncelikle Kuşak-Yol girişiminin BM Şartı'nın amaç ve ilkeleriyle uyumlu olduğu vurgulanmaktadır. Projenin bir arada yaşamının beş ilkesini⁶² benimsediği belirtilerek, bu girişimin işbirliğine açık olduğu ve dolayısıyla Antik İpek Yolu bölgesinden fazlasını kapsadığı ifade edilmektedir. Bu yolda ortak çabaların daha geniş alanlara fayda sağlaması için tüm ülkelere, uluslararası kuruluşlara ve bölgesel kuruluşlara açık olduğu belirtilmektedir. Projenin medeniyetler arası hoşgörüyü savunarak, farklı ülkeler tarafından benimsenen gelişim yollarına ve tarzlarına saygı duyacağı söylenmektedir. Bu

⁶⁰ CASCF, Çin ile Arap Birliği arasında 2004 yılında kurulan resmi bir diyalog girişimidir. Çin ve Arap devletleri arasında birincil çok taraflı koordinasyon mekanizması olarak hizmet etmektedir. Arap devletlerinin demir yolu projeleri, nükleer enerji projeleri ve Ölü Deniz girişimleri gibi birden fazla devleti içeren toplu projeler için aktif olarak müzakere etmelerini sağlamaktadır.

⁶¹ CAREC, 1997 yılında Asya Kalkınma Bankası (ADB) tarafından Orta Asya ülkeleri ile Transkafkasya ve Güney Asya'nın yakın bölgeleri arasındaki ekonomik işbirliğini teşvik etmek için kurulan bir programdır.

⁶² Bir arada yaşamının beş ilkesi ilk kez 1953 yılında dönemin Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Çu Enlay tarafından ortaya atılmıştır ve 1954 yılında Çin ile Hindistan arasında kabul edilerek dünyaya tanıtılmıştır. Bunlar: 1.)Egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, 2.)Birbirine saldırmama, 3.)Birbirlerinin içişlerine karışmama, 4.)Eşitlik ve karşılıklı yarar ve 5.)Barış içinde bir arada yaşama şeklinde ifade edilebilir.

sırada projenin piyasa işleyişini takip ederek, uluslararası normlara, kaynak tahsisinde piyasanın belirleyici rolüne, hükümetlerin ve özel işletmelerin işleyişine karışmayacağını ileri sürmektedir.

2.5 Proje Bağlamında Çin Bölgelerinde Dışa Açılım

Çin hükümeti projeyi ilerletirken, çeşitli bölgelerinin karşılaştırmalı avantajlarından tam olarak yararlanmayı ve daha fazla dışa açılma için proaktif bir strateji benimsemeyi ifade etmektedir. Bu minvalde Çin'in doğu, batı ve orta bölgeleri arasındaki etkileşim ve işbirliği güçlendirilerek, kapsamlı bir şekilde Çin ekonomisinin açıklığının geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Çin'in böyle bir amacı gerçekleştirebilmesi, çok detaylı ve yıllar alabilecek çalışmalar yapmasını gerektirmektedir.

Çin hükümeti, Orta, Güney ve Batı Asya ülkeleriyle iletişim ve işbirliğini derinleştirmek için Sincan'ın coğrafi avantajlarını ve batıya açılan bir pencere olarak kullanmayı düşünmektedir ve dolayısıyla Sincan'ı önemli bir ulaşım, ticaret, lojistik, kültür, bilim ve eğitim merkezi yaparak, proje için çekirdek bir alan haline getirmek istemektedir. Shaanxi ve Gansu eyaletlerinin ekonomik ve kültürel güçlerine ve Ningxia Hui Özerk Bölgesi ile Qinghai Eyaletinin etnik ve kültürel avantajlarına odaklanılırken, Xi'an'ı Çin'in iç kesimlerinde yeni bir reform ve dışa açılma odağı haline getirilmesi düşünülmektedir. Lanzhou ve Xining gibi şehirlerin gelişimini ve açılışını hızlandırmak ve bu şehirlerde stratejik kanallar, ticaret ve lojistik merkezler ve endüstriyel ve kültürel alışverişler için kilit üsler oluşturmak amacıyla, Ningxia İç Açılış Pilot Ekonomik Bölgesi'nin inşasını ilerletmek Orta, Güney ve Batı Asya ülkelerine doğru açılım için önemsenmektedir. İç Moğolistan'ın Rusya'ya olan yakınlığı gözetilerek, üzerinde durulmaktadır ve Heilongjiang Eyaletini Rusya'ya bağlayan demir yolu bağlantılarının ve bölgesel demir yolu ağının geliştirilmesi düşünülmektedir. Çin'in Heilongjiang, Jilin ve Liaoning eyaletleri ile Rusya'nın Uzak Doğu bölgesi arasındaki deniz ve kara çok yönlü işbirliği güçlendirilerek, kuzeye açılan önemli pencerelerin inşa edilmesi amacıyla Pekin ve Moskova'yı birbirine bağlayan bir Avrasya yüksek hızlı ulaşım koridorunun inşası hedeflenmektedir.

Çin hükümetine göre, ASEAN ülkelerinin komşusu olarak Guangxi Zhuang Özerk Bölgesi'nin benzersiz avantajından tam anlamıyla yararlanılmalı, Beibu

Körfezi Ekonomik Bölgesi ve İnci Nehri-Sijiang Ekonomik Bölgesi'nin açılışı ve gelişimi hızlandırılmalı ve uluslararası bir koridor açılmalıdır. ASEAN bölgesi, Çin'in güneybatı ve orta güney bölgelerinin açılması ve gelişmesi için yeni stratejik noktalar oluşturmaktadır ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nu birbirine bağlayan önemli bir geçit haline gelmektedir. Çin hükümetine göre, Yunnan Eyaletinin coğrafi avantajı kullanılarak, Çin'i komşu ülkelerle birleştiren uluslararası bir ulaşım koridorunun inşasını ilerletilmeli, Büyük Mekong Alt Bölgesi'nde yeni bir ekonomik işbirliği vurgusu geliştirilmeli ve bölge Çin ekonomisinin eksenine haline getirilmelidir. Ayrıca Güney ve Güneydoğu Asya'da yer alan Tibet Özerk Bölgesi ve Nepal gibi komşu ülkeler arasındaki sınır ticareti, turizm ve kültür işbirliği Çin hükümeti tarafından vurulanmaktadır.

Çin hükümetine göre, Yangtze Nehri deltası, İnci Nehri deltası, Tayvan boğazlarının batı kıyısı ve Bohai kıyısı yüksek düzeyde açıklık, sağlam ekonomik güç ve katalitik role sahip bölgeler olup, proje için güçlü yönlerinden yararlanılması gereken noktalardır. Çin hükümeti proje için, Şanghay Pilot Serbest Ticaret Bölgesi'nin bir parçası ve Fujian Eyaletinin 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu'nun ana alanı haline getirilmesini planlamaktadır. Qianhai (Shenzhen), Nansha (Guangzhou), Hengqin (Zhuhai) ve Pingtan'ın (Fujian) dışa açılma ve işbirliği rolleri üzerinde durulurken, Hong Kong, Makao ve Tayvan ile işbirlikleri derinleştirilmeye ve inşa edilmeye çalışılmaktadır. Zhejiang Deniz Ekonomisi Geliştirme Gösteri Bölgesi, Fujian Deniz Ekonomisi Pilot Bölgesi ve Zhoushan Takımadaları Yeni Bölgesi'nin gelişimi teşvik edilmektedir ve Hainan Eyaletini uluslararası bir turizm adası olarak daha da açılması düşünülmektedir. Ayrıca Şanghay, Tianjin, Ningbo-Zhoushan, Guangzhou, Shenzhen, Zhanjiang, Shantou, Qingdao, Yantai, Dalian, Fuzhou, Xiamen, Quanzhou, Haikou ve Sanya gibi kıyı şehirlerinin liman inşaatına değinilmektedir.

Çin hükümetine göre, geniş bir kara kütlesi, zengin insan kaynakları ve güçlü bir sanayi kuruluşu dahil olmak üzere iç bölgelerin bu avantajlarından yararlanılmalıdır. Bunun için Yangtze Nehri'nin orta kesimlerindeki ve merkezde yer alan Chengdu ve Chongqing çevresindeki şehir kümeleri gibi kilit bölgelere odaklanılmalıdır. Henan Eyaleti, Hohhot, Baotou, Erdos ve Yulin ve Harbin ve Changchun çevresinde bölgesel etkileşimi, işbirliğini ve endüstriyel yoğunlaşmayı ilerletmek gerekmektedir. Chongqing'in batı bölgesini geliştirmek ve açmak için önemli bir pivot haline getirilmesi ve iç bölgelerde Chengdu, Zhengzhou, Wuhan,

Changsha, Nanchang ve Hefei'yi önde gelen dışa açılma bölgeleri yapılması düşünülmektedir. Yangtze Nehri'nin üst ve orta kesimlerindeki bölgeler ile Rusya'nın Volga Nehri boyunca uzanan muadilleri arasındaki işbirliğinin hızlandırılması üzerinde durulmaktadır. Çin-Avrupa koridoru için demir yolu taşımacılığı ve liman gümrük işlemleri açısından koordinasyon mekanizmalarının kurulması, “Çin-Avrupa yük trenleri” markasının geliştirilmesi ve doğu, orta ve batı bölgelerini birbirine bağlayan bir sınır ötesi ulaşım koridoru inşa edilmesi planlanmaktadır. Zhengzhou ve Xi'an gibi iç şehirlerde havalimanları ve uluslararası kara limanları inşa edilmesi desteklenmektedir. İç limanlar ile kıyı ve sınır bölgelerindeki limanlar arasındaki gümrükleme işbirliğinin güçlendirilmesi ve sınır ötesi ticaret için pilot e-ticaret hizmetlerinin başlatılması üzerinde durulmaktadır. Ayrıca özel gümrük gözetim alanlarındaki düzenin optimize edilmesi, ticareti daha iyi işlemek için yeni modellerin geliştirilmesine de değilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.EKONOMİ-POLİTİK AÇIDAN KUŞAK-YOL PROJESİ VE TÜRKİYE'YE OLASI ETKİLERİ

3.1 Kuşak-Yol Projesi'nin Ekonomi Politik Değerlendirmesi

Uluslararası ilişkilerde ekonomik etkenler, neredeyse her zaman meselelerin ateşleyicisi olarak yer almışlardır. Nitekim uluslararası ilişkilerde devletler (realist açıdan) kendi ekonomik durumlarını daha iyi bir noktaya ulaştırmak için politikalar belirlemektedirler. Günümüz uluslararası ilişkilerinde ise kapitalizmin benimsenmesiyle beraber, insanların oluşturduğu ulus-devletler, bireyin (liberal açıdan) refahı için ekonomik şartları daha iyiye getirme çabalarında bulunmaktadır. Tabii ki bireylerin oluşturduğu toplumda hangi sınıfların bu refahı daha çok elde ettiği ve hangilerinin sömürüldüğü (marksist açıdan) süregelen bir tartışmadır. Günün sonunda varılan nokta ise, ekonomik kaygıların politika üzerindeki etkinliğinin kaçınılmaz oluşudur. Bu bağlamda, Kuşak-Yol Projesi de Çin'in daha güçlü bir ekonomik güce ulaşabilmesi için geliştirilmiştir. Bu proje Çin hükümeti tarafından işbirliği kapsamında geliştirilen ve proje dahilindeki ülkelere ekonomik anlamda güvenlik sağlayacağı ileri sürülen bir atılımdır. Bu proje gerçekleştiği takdirde, Çin'in sermayedarlarının lehine bir sömürü aracına dönüşmesi muhtemel bir girişimdir.

Beşeriyetin ortaya çıkışından itibaren günümüze geline süreçte, küresel ölçekte gelişen ticaret, finans ve teknoloji vesilesiyle ulusların birbirilerine olan ekonomik bağımlılıkları giderek arttı. Bununla birlikte 1970ler'den başlayarak petrol fiyatlarındaki artış, güçlenen Alman ve Japon şirketlerinin ABD pazarına nüfuzu ve daha adil bir küresel ekonomik sistem arayışları küresel ekonomik sistemi bir değişime sokmaya başladı. Bu değişim neticesinde ABD'nin ekonomisi görece zayıflarken Çin'in ekonomisi ivme kazandı ve Kuşak-Yol Projesi gibi, neredeyse küresel ölçekte değerlendirilebilecek bir girişim ortaya çıkarıldı. Ekonomi-politik anlamdaki bu gelişmelere paralel olarak uluslararası sistem de çok kutuplu bir hale dönüşmeye başladı.

1980-90lar'da devletlerin kapitalizm üzerindeki etkisinin iyice azalması ve kapitalizmin 1990lar'dan sonra birçok ülkeyi ekonomik krize sokmaya başlaması

kapitalizmin yoğun yaşandığı batı dünyasını geri düşürürken doğu tarafında Çin gibi yeni bir ekonomik devin ortaya çıkmasına vesile oldu. Bunun sonucunda Çin'in Kuşak-Yol Projesi'yle beraber uluslararası ilişkiler gündemi, ekonomi-politik sebeplerden ötürü uzak doğuya doğru yöneldi. Bu gelişmeler sonucunda ve küreselleşmeyle hızlanan ekonomik ilişkilerle beraber uluslararası ilişkiler çok daha komplike bir hale gelmiştir. Bu nedenle dünya meselelerinin açıklanmasında tek bir teori veya bakış açısı üzerinden yaklaşmak, mevzuların analiz edilebilmesi için yetersiz olmaya başlamıştır ve dolayısıyla “Uluslararası Ekonomi-Politik Teorisi (UEPT)’nin” meydana çıkış sebebi de bu yetersizliğe bir çare arayışdır denilebilir. Nitekim Kuşak-Yol Projesi’ni tek bir teori veya yaklaşım üzerinden tam olarak değerlendirilmesi tamamen eksik bir değerlendirme olacaktır.

Kuşak-Yol Projesi’nin ekonomi politik anlamda değerlendirilmesi yapılırken, UEPT’yi oluşturan realizm, liberalizm ve marksizm teorilerinin önde gelen kavramları üzerinden gidilmesi, konunun analiz edilmesi, anlaşılması ve sistematize edilmesi açısından daha uygundur. Bu doğrultuda öncelikle realizmi, ardından liberalizmi ve son olarak marksizmi oluşturan temel kavramlarla değerlendirme yapılarak, proje izah edilmeye çalışılacaktır.

3.1.1 UEPT’nin Realist Yaklaşımı Açısından Projenin Değerlendirilmesi

Realist bakış açısının anarşi kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi gibi çok kapsamlı bir girişimin uluslararası ilişkiler ortamını çalkalandıracağı açıktır. Keza uluslararası ilişkiler ortamı anarşiktir, çünkü devletlerin kararlarına, eylemlerine ve etkileşimlerine yön verecek bir üst otorite mevcut değildir ve mevcut olmadığı süre boyunca anarşi sürekli olacaktır. Çin’in küresel ölçekte ekonomik yükselişi ABD’yi çok rahatsız etmektedir. Dolayısıyla Çin’in bu projesi, beraberinde çatışmalara ve kargaşalara sebebiyet verebilecek niteliktedir.

Realist bakış açısının güç kavramı ele alındığında Çin hükümetinin, Kuşak-Yol Projesi’ni gerçekleştirebilmesi için sahip olduğu tüm yeterliliklerini (gücünü) kanallı etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu projeyi tamamladığı takdirde, Çin’in uluslararası ilişkilerdeki devamlılığı daha da garantiye alınmış olacaktır, çünkü bu projenin Çin’i daha da güçlü bir uluslararası aktör yapacağı açıktır. Nitekim uluslararası anarşik düzende, devletlerin kendi devamlılıklarını sağlayabilmesinin

en önemli aracı/gereği sahip oldukları güçtür. Fakat güç denildiğinde akla gelen sadece askeri güç olmamalıdır. Bir devletin sahip olduğu ekonomik kapasitesini kullanarak gücünü artırmak için kullandığı da görülmektedir. Keza Çin hükümeti Kuşak-Yol Projesi'yle tam olarak bunu yapmaya çalışmaktadır ve böylece kendisini daha güçlü bir devlet haline getirmek için çabalamaktadır.

Realist bakış açısının güç maksimizasyonu kavramı ele alındığında, Çin hükümetinin Kuşak-Yol Projesi'yle beraber ekonomik gücünü artırmaya çalıştığı aşıkardır. Çünkü sürekli olarak devam eden anarşi ortamında devletler, devamlılığını ve güvenliğini sağlayabilmek için her zaman gücünü artırma eğilimindedir. Bu sebepten ötürü anarşik yapı içerisinde yer alan Çin hükümeti de yükselişe geçen ekonomik gücünü Kuşak-Yol Projesi'yle perçinlemek istemektedir. Ayrıca anarşi durumundan, ötürü bir devletin elde edeceği güç ne kadar fazlaysa, bu durum diğer devletleri de bir okadar tedirgin edecektir. Bu bağlamda Kuşak-Yol Projesi'nin Çin'i çok daha büyük bir ekonomik deve dönüştürmesi, uluslararası ekonomi temelli çatışmaların ortaya çıkma ihtimalini artıracaktır.

Realist bakış açısının çıkar kavramı ele alındığında, Çin hükümetinin Kuşak-Yol Projesi'ni kendi çıkarları için kullanacağı açıktır. Rasyonel aktörler olarak kabul edilen devletler, istek ve arzularına karar verip çıkarlarını oluştururlar ve eylemlerini, politikalarını, hamlelerini, girişimlerini bu çıkarlarını elde edebilmek için tasarlarlar. Bu noktada, ortaya çıkarılan Kuşak-Yol Projesi'nin, Çin hükümetinin kendi çıkarlarına hizmet etmesi için tasarlandığını söylemek yanlış olmaz. Ayrıca devletlerin çıkarları, gelecekte hangi eylemleri, politikaları, hamleleri yapacağı konusunda ipucu da vermektedir. Bu bağlamda Kuşak-Yol Projesi ile ters düşen devletler ve destekleyen devletler arasında sürtüşmelerin yaşanması da yüksek ihtimaldir.

Realist bakış açısının güvenlik ikilemi kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi'nin, projeyi destekleyen ve projeyi desteklemeyen devletler arasında endişelere ve kaygılara yol açması muhtemeldir. Nitekim anarşi durumundan ötürü devletler birbirilerini sürekli ve karşılıklı olarak, artan ve azalan ölçülerde, potansiyel düşmanlar olarak algılamaktadır ve buna göre politikalarını belirlemektedir. Dolayısıyla Çin'in ekonomik olarak yükselişi ve Kuşak-Yol Projesi'ni tasarlaması sonucunda, ABD'nin dış politika gündeminde Orta Doğu bölgesini bırakıp, Asya Pasifik bölgesine odaklanması anlaşılabilir bir durumdur.

Keza ABD, Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki iddia ettiği haklarının karşısında durarak, askeri gemiler ve uçaklar göndermiştir. ABD ayrıca Japonya ile Çin arasında yaşanan Doğu Çin Denizi probleminde Japonya'nın yanında yer alarak, Çin'in karşısında durmaktadır. Çünkü yaşanan gelişmeler sonucunda, ABD açısından artık Çin, artan ölçüde bir güvenlik tehdidi haline gelmeye başlamıştır.

Realist bakış açısının kendi kendine yetme (self-help) kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi Çin'in kendi yeterliliğini artırma hamlesi olarak yorumlanabilir. Keza anarşi durumunda meydana gelen güvenlik ikilemi sonucunda, devletlerin güvenilebilecekleri en temel unsur kendini sürdürebilirlik kapasiteleridir. Çin'in uluslararası anarşi ortamında kendi yeterliliğini ve kendini sürdürebilirlik kapasitesini Kuşak-Yol Projesi'yle artırabilmesi pekala mümkündür. Dolayısıyla Çin hükümeti açısından Kuşak-Yol Projesi'nin önemli hayati bir meseledir denilebilir.

Realist bakış açısının güç dağılımı kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi'nin gerçekleşmesi sonunda güç dağılımının Çin'in lehine olacağı kesindir. Nitekim Avrupa ülkelerinin Çin ile ticareti giderek artmaktadır ve projenin bitmesiyle bu ticaretin daha da hızlanacağı açıktır. Dolayısıyla projenin tamamlanması sonucunda Çin'in ekonomik gücü daha da büyüyecektir ve dolayısıyla uluslararası anarşi ortamındaki güç dağılımı değişime uğrayacaktır. Kuşa-Yol Projesi'nin gerçekleşmesi ve böylece güç dağılımının değişmesi durumunda, Çin'in kendi lehine bir güç dengesi oluşturmaya çalışacağı dikkate alınmalıdır.

Realist bakış açısının güç dengesi kavramı ele alındığında, Çin'in ekonomik yükselişi ve Kuşak-Yol Projesi'yle beraber dünyadaki güç dengesinin değişmeye başladığı söylenebilir. Bunun sonucunda dünyanın çok kutuplu bir sisteme doğru eğilim gösterdiği malumdur. Devletler arasındaki güç dengelerinin değişmeye başlaması uluslararası anarşi durumunda güvensizliği tırmandıran bir ortama sebep vermektedir. Bu nedenle önceki güç dengesi için oluşturulan ittifaklar zayıflayabilir veya yok olabilir. Nitekim NATO'nun Soğuk Savaş Dönemi'ndeki kadar etkin olduğu söylenemez. Bu duruma, Rusya - Ukrayna Savaşı'na karşı NATO'nun yeterince etkin olamaması örnek gösterilebilir. Ayrıca Çin'in ekonomik anlamda güçlenmesinden rahatsız olan ABD, yönünü Asya Pasifik bölgesine çevirerek, Çin karşıtı ittifaklaşmalar kurmaya çalışmaktadır. Devletler arasındaki göreceli güçlerin birbirine dengelenebilmesi anarşik uluslararası ortamda sancılı süreçler

yaratmaktadır. Kuşak-Yol Projesi, Çin için bir ihtiyaç olarak görünebilirken, bu proje ABD gibi Çin'i tehdit olarak algılayan devletler için tehlikeli bir hamle olarak görülmektedir. Bu durum devletler arasındaki güç dengesi algısını ve dolayısıyla uluslararası istikrarı bulandırmaktadır.

Realist bakış açısının silahlanma yarışı kavramı ele alındığında, Çin ekonomisini güçlendirdikçe, askeri yatırımlarını da beraberinde artırmaktadır. Keza Euronews tarafından 2019'da yayınlanan haber kaynağında, Çin hükümetinin savunmaya ayırdığı bütçeyi, yıllık ekonomik büyüme oranının üzerinde tutarak, %7,5 artıracığı belirtilmektedir. Yine aynı habere göre Çin'in savunma bütçesi, 2018 yılında %8,1 - 2017'de %7 - 2016'da %7,6 oranlarında artmıştır. Ayrıca BBC'nin 2021 yılı askeri harcamalar üzerine yayınladığı haberine göre Çin'in askeri hacamalarındaki artış 20 yıldan fazla süredir devam etmektedir. Yine aynı haber kaynağında 2021 yılının verilerine göre Çin'in askeri bütçesinin 293 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. Kuşak-Yol Projesi'nin hayata geçirilmesi durumunda Çin'in ekonomisi daha da güçlenecektir ve haliyle yaptığı askeri yatırımların daha da artması muhtemeldir. Tabii ki bu durum uluslararası anarşi ortamında Çin'le ilişkileri iyi olmayan devletleri rahatsız edecektir ve rekabet dalgalarının yükselmesine sebebiyet verecektir.

Realist bakış açısının nisbi kazanç kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi'nin en çok Çin'in yararına olacağı açıktır. İlk başta projeye taraf olan her ülke kazanç elde etme motivasyonu ile yola çıksa da, daha sonra pastadan en büyük payı Çin alacaktır. Kaldı ki Çin bu yüzden bu projenin üstünde çok durmaktadır. Kuşak-Yol Projesi sonucunda edilen kazançlar arasındaki göreceli farkın artması durumunda, az kazanan veya hatta zarara giren ülkeler olacaktır. Böyle bir senaryoda, devletler arasındaki hoşnutsuzluk ve çatışma hali kaçınılmaz olacaktır.

Realist bakış açısının yüksek ve alçak politika kavramları ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi'nin ekonomik unsurlar barındırması nedeniyle ilk başta alçak politika kapsamına girdiği düşünülebilir. Fakat büyük bütçe gerektiren ve uluslararası anarşi ortamında Çin'in kendi sürdürülebilirliğini artıran bir girşim olduğu ileri sürülerek, yüksek politika kapsamına girdiği söylenebilir. Yüksek politika olarak değerlendirilebilecek olan politikalar genellikle uluslararası ilişkilerde gündem haline gelir. Nitekim Kuşak-Yol Projesi'nin yüksek politika kapsamına girmesini, gündemde tutduğu yere bakarak da anlayabiliriz.

3.1.2 UEPT'nin Liberal Yaklaşımı Açısından Projenin Değerlendirilmesi

Liberal bakış açısının birey kavramı ele alındığında, Çin hükümetinin Kuşak-Yol Projesi hakkındaki konuşmaları bireylerin faydasına gözükmektedir. Keza projenin çerçevesi, karşılıklı anlayışını ve güveni artırmaya yönelik bir şekilde çizilmeye çalışılmaktadır. Buna dayanarak, proje bağlamında ortak kalkınma, ortak refah, ortak barış ve dostluk gibi konular üzerinde durularak bireyin faydasına olan unsurlara değinilmektedir. Dolayısıyla Kuşak-Yol Projesi'nin liberal bir anlayışla inşa edilmeye çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat bu projenin tam anlamıyla liberal bir şekilde uygulanabilirliği konusu tartışmaya açıktır. Yine de Çin hükümeti projenin gerçekleşebilmesi için, ülkelerin uyum içinde çalışmasından, ülkelerin karşılıklı yarara ve ortak güvenlik hedeflerine odaklanmasından söz ederek, bireyin faydasına olacak bir projeden bahsetmektedir.

Liberal bakış açısının özgürlük kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi'nin bireylerin özgürlüğünü artıracığı söylenebilir. Keza projenin ilkelerine göre, Kuşak-Yol girişimi BM Şartı'nın amaç ve ilkelerini benimsemektedir ve ayrıca uluslararası nitelikte genel bir kabul olan bir arada yaşamının beş ilkesini benimsediği de belirtilmektedir. Dolayısıyla Kuşak-Yol girişiminin, bu bahsedilen amaç ve ilkeleri benimsemesi, aynı zamanda bireylerin özgürlüğünün sağlanmasına da hizmet edeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca Çin hükümeti tarafından projenin, medeniyetler arası hoşgörüyü savunacağı, ülkelerin benimsediği çeşitli gelişim yollarına ve tarzlarına saygı duyacağı ifade edilmektedir. Çin hükümetinin bu ifadesindeki değindiği unsurlar, bireysel özgürlüklerin genişlemesine olanak sağlayacak unsurlardır. Fakat Çin hükümetinin Güney ve Doğu Çin Denizleri'ndeki tutumları ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi konusundaki eylemleri BM Şartı'nın amaç ve ilkeleriyle çelişmektedir.

Liberal bakış açısının işbirliği kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi gibi kapsamlı bir girişimin gerçekleşebilmesi için işbirliğinin şart olduğu söylenebilir. Nitekim Çin hükümeti de sürekli olarak, projenin gerçekleşebilmesi için işbirliğini olmazsa olmaz bir unsur olarak ileri sürmektedir. Çünkü devletlerin arasındaki olumsuz rekabeti engellemenin ve dolayısıyla çatışmaların önüne geçerek bireyin güvenliğinin sağlanmasının tek yolu devletler vasıtasıyla kurulacak

işbirlikleridir. Bu nedenle birçok ülkenin katılımını gerektiren bu projenin gerçekleşebilmesi, hükümetler kanalıyla oluşturulacak işbirliğine dayanmaktadır.

Liberal bakış açısının işbirlikçi ekonomik güvenlik kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi Çin'in ekonomik güvenliğini pekiştireceği açıktır. Ayrıca Çin hükümeti projeye katılımı ve desteği artırmak için ekonomik güvenliği artıracak bir araç olarak sunmaktadır ve işbirliğini vurgulamaktadır. Çin hükümetine göre Kuşak-Yol Projesi, devletler ve bireylerin refah düzeyinde artış sağlayacaktır. Dolayısıyla Çin hükümeti, bu projenin uluslararası ekonomik düzenin güvenceye alınması konusunda katkı yapacağını savunurken, uluslararası ilişkileri de daha barışçıl yapacağını ileri sürmektedir.

Liberal bakış açısının karşılıklı bağımlılık kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi ihtiyaç duyulan bir girişim olarak nitelendirilebilir. Çünkü uluslararası ortamda tam anlamıyla kendi kendine yetebilen ve her şeyini kendi karşılayabilen bir ülkenin olmayışı, hükümetler vasıtasıyla ülkeleri birbirine karşı bağımlı yapmaktadır. Bu durum uluslararası boyutta işbirliğinin itici gücü olurken, uluslararası ticareti de ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Kuşak-Yol Projesi gibi işbirliğini merkeze alarak, uluslararası ticareti hedefleyen bir projenin bu ihtiyacı karşılaması mümkündür. Zaman içinde hükümet dışı aktörlerin etkinliğinin artması, teknolojinin gelişmesi ve küreselleşmenin hızlanması uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılıkları daha karmaşık hale getirmiştir. Bu durum karmaşık karşılıklı bağımlılık olarak ifade edilse de karşılıklı bağımlılık ile aynı temele sahiptir. Bu bağlamda Kuşak-Yol Projesinden, karmaşık karşılıklı bağımlılığın en son ürünü olarak söz edilebilir. Nitekim bu proje, Çin ve diğer devletlerin ekonomik kazanç için birbirlerine bağımlılığı doğurmaktadır. Çünkü Kuşak-Yol Projesi'nin gerçekleşebilmesi için kanalize edilmeye çalışılan platformlara bakıldığında; ŞİÖ, ASEAN, APEC, ASEM, AİD, AİGK, CASCF ve CAREC ve ayrıca çok sayıda uluslararası ve bölgesel forumlar karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Kuşak-Yol Projesi'nin karmaşık karşılıklı bağımlılığa çözüm arayan bir girişim olduğu, projenin işbirliği önceliklerine bakılarak söylenebilir. Keza Çin hükümetine göre, projenin öncelikleri uluslararası/bölgesel politika koordinasyonu, tesislerin bağlantıları, engelsiz ticaret, finansal entegrasyon ve insandan insana bağlar oluşturmaktadır.

Liberal bakış açısının yumuşak güç kavramı ele alındığında, Çin hükümeti Kuşak-Yol Projesi'ni cazibeli ve çekici bir girişim olarak uluslararası camiaya

sunmaktadır. Zira projenin gerçekleşebilmesi için hedeflenen işbirliğinin, kalıcı olabilmesi açısından projeye dahil olan aktörlerin rızası önemlidir ve bu aktörlerin ortak amaçlarda buluşabilmesi lazımdır. Aksi halde böyle çok kapsamlı bir projeyle karmaşık karşılıklı bağımlılıkların çözülebilmesi çok mümkün gözükmemektedir. Proje kapsamına giren aktörlerin rızasının olması, hayata geçirildiği takdirde projenin sağlıklı işleyişi için de önemlidir. Keza Çin hükümeti de bu durumun pekala farkında olduğundan, projeye ilgili tüm politikalarında işbirliğini vurgulayarak hareket etmektedir ve yumuşak güç ile işbirliği ortamını kurmaya çalışmaktadır.

3.1.3 UEPT'nin Marksist Yaklaşımı Açısından Projenin Değerlendirilmesi

Marksist bakış açısının sömürü ilişkisi kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi'nin sermaye sahibi olanların daha çok işine yarayacağını söylemek yanlış olmaz. Keza projeye uluslararası ticaretin daha hızlı bir hale gelmesi, sermayedarlara daha kısa sürede daha çok ürün üretmesi yönünde bir güç uygulayacaktır. Bu durum üretimi gerçekleştiren sınıfların üzerine yansarak, emeklerinin daha çok sömürülmesine de neden olabilir. Dolayısıyla projenin gerçekleşmesi, sömürü ilişkilerinin de hızlanmasına sebep olabilir. Bu nedenle toplumda giderek artan gelir adeletsizliği/eşitsizliği kaynaklı hoşnutsuzluklar proje ekseninde artmaya devam edecektir. Bu noktada Kuşak-Yol Projesi'nin, işçilerin emeğinin sömürülmesi konusunda rol alacağı ifade edilmelidir. Keza kapitalizmin hızlanması sermayedar sınıfın lehine olurken, işçi sınıfının emeği daha çok sömürülmektedir. Dolayısıyla bu projenin gerçekleşmesi küresel boyutta kapitalizmi oldukça hızlandıracağı için, işçi sınıfına etkisi olumsuz yönde olacaktır.

Marksist bakış açısının emperyalizm kavramı ele alındığında, Kuşak-Yol Projesi'nin çok iyi bir sömürü aracı olabilmesi düşünülmelidir. Nitekim projenin gerçekleşmesi halinde yükselen Çin ekonomisinin bütün pazarlara nüfuzu artacak ve hızlanacaktır. Hatta Çin hükümeti proje kapsamında kendi para birimini de kullanılmasını teşvik etmektedir. Tabii ki bu proje eski imparatorlukların ve emperyalist devletlerin sömürü şekli kadar vahşi olmayacaktır. Fakat yine de Çin lehine bir maddi akış ve bu akışın post-modern bir nitelikte olduğundan söz edilebilir. Projenin gerçekleşmesi durumunda Çin'in ileride emperyal eğilimlerini

artırabilme ihtimalini de akıllara getirmektedir. Keza Çin'in kendi içindeki yönetim şekli çok kontrolcüdür ve ne kadar demokratik olduğu tartışmalıdır. Dolayısıyla Çin'in uluslararası camida büyük bir güce dönüşmesi söz konusu olursa, Çin'in uluslararası eylemleri, proje için izlediği işbirlikçi tavırlarından farklı olabilir.

Marksist bakış açısının gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke kavramı ele alındığında, Çin'in günümüz durumu gelişmekte olan bir ülke olarak değerlendirilebilir. Fakat Çin'in ekonomik gelişim hızı çok fazladır ve bunu Kuşak-Yol Projesi'yle daha da artırarak kendisini gelişmiş ülke konumuna çekmeye çalışmaktadır. Çin'in gelişmiş bir ülke seviyesine çıkabilmesindeki en büyük zorluğu, sahip olduğu devasa nüfusedir. TÜİK verilerine göre, 6 Temmuz 2022 tarihli nüfus ölçümlerinde Çin'in nüfusu, 1 milyar 444 milyon 216 bin 102 kişi ile en çok nüfusa sahip olan ülke olarak saptanmıştır. Böylesine yüksek bir nüfusa sahip ülkenin gelişmiş bir ülke konumuna gelmesi oldukça zordur. Çin'in ekonomik yükselişi büyük ölçüde sahip olduğu yüksek nüfuslu ucuz iş gücüne ve dolayısıyla işçi sınıfının sömürsüne dayanmaktadır. Bu durum dikkate alındığında yüksek nüfusundan ötürü Çin'in gelişmiş bir ülke olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Çünkü gelişmişliği belirleyen en önemli kriterlerin başında, kişi başına düşen millî gelir yer almaktadır. Öte yandan Çin'in dünyada önde gelen sanayi ve tarım ürünleri üreticisi olduğu göz ardı edilmemelidir. Keza sanayileşme düzeyi de, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi açısından önemli bir kriterdir.

Marksist bakış açısının uluslararası işbölümü kavramı ele alındığında, Çin'in en büyük becerisi sanayi ve tarım ürünleri üreticisi olmasıdır. Dolayısıyla Çin'in uluslararası rolü, en büyük üretici güç olmasıdır şeklinde ifade edilebilir. Çin'in üretimdeki gücü sahip olduğu yüksek nüfus ve ucuz iş gücünden kaynaklanmaktadır denilebilir. Keza Çin Ulusal İstatistik Bürosu 2022 yılı verilerine göre, Çin'in nüfusu 1,412 milyara ulaşmıştır ve dolayısıyla ucuz iş gücüyle beraber Çin'in işçi nüfusu da bir hayli fazladır. Bu bağlamda Çin hükümeti, üretimdeki üstünlüğünü pekiştirmek ve ürünlerini daha hızlı ve verimli şekilde uluslararası pazarlara ulaştırabilmek için, Kuşak-Yol Projesi'ne çok önem vermektedir ve dış politikasındaki hamlelerini bu yönde belirlemektedir.

3.2 Kuşak-Yol Projesi'nin Türkiye'ye Olası Etkileri

Çin-Türkiye diplomatik ilişkileri, 1971 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler'de tanınması ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) daimi üyesi olmasıyla başlamaktadır. Çin-Türkiye ilişkilerinin ivme kazanmaya başlaması ise, 2010 yılında ikili ilişkilerin “stratejik ortaklık” seviyesine çıkmasıyla başlamaktadır (Aini, 2012). Böylece Çin-Türkiye ilişkileri daha önce görülmemiş şekilde hızlanmıştır ve Kuşak-Yol Projesi çerçevesinde devam etmektedir. Fakat Türkiye-Çin stratejik ortaklığı mevcut olmasına rağmen, ilişkiler büyük ölçüde ekonomik çerçevede kalmaktadır. Keza Çin BMGK üyesi olmasına rağmen uluslararası politik arenada, Türkiye'ye ne Suriye'deki karışıklıklar ne de Kıbrıs sorunu gibi konularda siyasi destek vermemiştir. Aynı şekilde Türkiye de, Doğu ve Güney Çin Denizi problemleri hakkında bir adım atmamıştır. Ayrıca Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşanan çatışmalar sonucunda Çin-Türkiye politik ilişkilerinin bir ölçüde gerilimli olması da göz ardı edilemez, ancak ekonomik boyutta ikili ilişkiler sıkı şekilde sürdürülmektedir. Dolayısıyla Çin için Türkiye, ticaret anlamında Balkanlar'a ve Avrupa'ya geçiş istasyonudur. Türkiye için ise Çin, Orta Asya ve Orta Doğu'da ekonomik boyutta işbirliği yapabileceği bir ortaktır. Öte yandan, Orta Doğu'daki karışıklıklar ile göçmen sorunları, 15 Temmuz darbe girişimi, Batı'nın PYD'ye desteği ve Kıbrıs sorununun bir türlü son bulmaması, Türkiye'yi giderek ABD ve AB'den politik olarak soğutmuştur. Ayrıca Rusya-Ukrayna Savaşı'nda NATO'nun yetersiz kalması, Batı'ya olan güveni daha da sarsmaktadır. Bu durumlar neticesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı ile olan politik ilişkileri kötüye giderken, uluslararası ortamda kendisine yeni müttefikler araması ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla Kuşak-Yol Projesi sadece ekonomik değil, ayrıca politik olarak da Türkiye'ye fırsatlar sunabilecek niteliktedir.

Çin 1978 yılından günümüze, kıyı bölgelerini ihraç üssüne dönüştürebilmek için büyük kapsamlı ekonomik yenilikler yapmaktadır. Hatta bunun için uluslararası ticaret boyutunda komünizmden vazgeçmiştir. Çin'in niyeti, batının çokuluslu şirketlerinin, kendi topraklarında fabrikalaşmasını sağlamak ve böylece Çin'i dünyanın üretim merkezi yapmaktır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için, kamu iktisadi teşebbüsleri eliyle gerekli altyapı sistemleri kurulmuştur; kamu baskısı ile ücretler düşük tutulmuştur; yatırım maliyetlerinin azalması için, çevre koruma tedbirleri göz ardı edilmiştir; çok uluslu şirketlere uygulanan vergi oranları

düşürülmüştür. Çin'in bu tartışmalı eylemleri ekonomik yükselişini sağlamıştır ve nihayetinde Kuşak-Yol Projesi gibi büyük bir girişime kalkışmasını mümkün kılmıştır.

Türkiye'nin Kuşak-Yol Projesi'ne resmi olarak dahil oluşu, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti Arasında İpek Yolu Ekonomik Kuşağının, 21. Yüzyıl Denizdeki İpek Yolunun ve Orta Koridor Girişiminin Uyumlaştırılmasına İlişkin Mutabakat Zaptının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu"nın imzalanmasıyla gerçekleşmiştir. Bu rapor Antalya'da düzenlenen G-20⁶³ Liderler Zirvesi vesilesiyle 14 Kasım 2015 tarihinde imzalanmıştır. Raporda Tarihî İpek Yolu'nun yeniden canlandırılmasına yönelik çeşitli projeler geliştirme hedefi çerçevesinde, Türkiye'den başlayarak Gürcistan'dan Azerbaycan'a, buradan da Hazar Denizi'ni aşarak Türkmenistan ve Kazakistan'ı takiben Afganistan, Pakistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne ulaşan tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması projesinin en önemli bileşenlerinden birini oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu mutabakat zaptı çerçevesinde Türkiye hükümeti ile Çin Hükümeti arasında, ağırlıklı olarak kara yolları, demir yolları ve limanlar dâhil olmak üzere ulaştırma ağları konusunda yakın bir iş birliği tesis edilmesinin hukuki zemine oturtulduğu belirtilmektedir. Ayrıca raporda, Türkiye'nin coğrafi konumu bakımından projenin en kritik ülkelerinden birisi olduğu ve yine Çin'in girişimiyle kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası ve İpek Yolu Fonu'nu desteklediği de belirtilmektedir. Raporda Türkiye'yi ve Avrupa'yı, Hazar geçişiyle Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinden Afganistan, Pakistan ve ÇHC'ye bağlayacağı vurgulanarak, bu güzergâhın Rusya Federasyonu'nun da içerisinde yer aldığı Kuzey Koridoru ile güney hattında yer alan İran güzergâhlarına bir alternatif oluşturması da belirtilmektedir. Türkiye'den geçen bu alternatif kara ulaşım ağı Kuşak-Yol Projesi'nin Orta Koridor'u olarak adlandırılmaktadır (Yiğitel, 2019). Kuşak-Yol Projesi'nin Türkiye tarafından oluşturulan Orta Koridor ayağı, Çin'den yola çıkan bir trenin Londra'ya ulaşmasını sağlayacaktır (Çakan, 2017).

Çin'in Kuşak-Yol Projesi, kapsadığı unsular ile birlikte küresel boyutlara kadar uzanan etkilere sahiptir. Bu proje küresel boyutta dikkate alındığında, coğrafi

⁶³ G-20 kısaca dünyanın en büyük ekonomisine sahip 20 ülkeden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla: Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Birleşik Krallık, Brezilya, Çin, Endonezya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, ve Avrupa Birliği'dir.

konumu itibarıyla Türkiye'nin Kuşak-Yol Projesi'nden etkilenmemesi kaçınılmazdır. Keza Türkiye'nin coğrafi konumu dikkate alındığında, jeopolitik açıdan Kuşak-Yol Projesi'nin gerçekleşebilmesi için, Türkiye'nin proje dahilinde olması gerekmektedir. Çünkü Türkiye'nin coğrafi konumu, Çin'den Avrupa ya' uzanan yolun son kapısıdır. Dolayısıyla Çin hükümeti için, Türkiye ile olan ilişkilerin sağlıklı olması gerekmektedir. Nitekim Çin hükümeti, projeyi gerçekleştirebilmek için ilişkilerini işbirliği üzerine oturtmaktadır.

Bu büyük projenin ve Türkiye'ye olası etkilerine gelmeden önce, uluslararası ticari toplum içinde Türkiye'nin bir aktör olarak ekonomik seviyesini, gelişmekte olan ülke şeklinde değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Çünkü ekonomik olarak Türkiye, ABD veya Çin gibi küresel etkiler gösterebilecek yeterliliğe sahip değildir. Öte yandan Çin de her ne kadar büyük bir ekonomiye sahip olsa da nüfusa oranla düşünüldüğünde, Çin gelişmekte olan bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Ancak ekonomik anlamda küresel bir etkisi olduğu göz ardı edilemez. Bu bağlamda Çin'in gelişmekte olan diğer ülkelere farkı dört unsura dayandırılmaktadır (Ünay, 2012). Bunlar sırasıyla: (1) Çin'in ekonomide ithalattan daha çok ihracat payına sahip olması; (2) Çin'in milli gelirine oranla, %10 civarında ticaret fazlasına sahip olması; (3) Asya'da ara ürünleri en çok ithal eden ülke olarak, Çin'in bölgede çekim merkezi oluşturması; (4) 1979 petrol krizini ve 2008 küresel ekonomik krizini diğer ülkelere göre nispeten daha az hasarla atlattığı olması. Öte yandan Türkiye gelişmekte olan ülke olarak nitelense de sürekli olarak artan yüksek enflasyon oranları, Türkiye ekonomisini ve dolayısıyla gelişmişlik seviyesini tartışmalı bir hale getirmektedir. Kurduğu ticari ilişkilerde henüz tamamen dışa bağımlı bir konumda değildir, fakat Türkiye açısından ekonomik gidişatın çok kötü durumda olduğu istatistiksel veriler ışığında açıkça görülmektedir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı verilerine göre, Türkiye-Çin ticaret hacmi 2021 yılında 35,9 milyar dolar değerindedir, fakat Türkiye'nin Çin'e ihracatı 3,7 milyar dolarken, Türkiye'nin Çin'den olan ithalatı 32,2 milyar dolardır.

Kuşak-Yol Projesi'nin küresel ölçekte yaratabileceği ekonomi-politik etkilerine değinmek, Türkiye'ye olası etkilerinin daha iyi anlaşılması için önemlidir. Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin küresel ölçekteki etkisi hakkında genel itibarıyla iki farklı görüş mevcuttur. Bu görüşlerden biri, Çin'in bu proje ile az gelişmiş ülkelere kendi kültürel-ekonomik yapısını ihraç etmeye çalıştığı ve ABD'nin elinden ekonomik liderliği almayı hedeflediği şeklindedir (Tutar ve Koçer, 2019). Bu görüş

ekonomi-politik bağlamındaki realist bakış açısının rekabet yaratan anarşik uluslararası ilişkiler yapısından esinlenmektedir. Ekonomi-politik çerçeveden realist bakış açısı ise, uluslararası ekonomik sistemde devletlerin hegemon olma rekabetine girdiğini belirtmektedir. Günümüz uluslararası sisteminin çok kutupluluğa doğru yönelmesi, ABD hegemonyasını sarsmaktadır ve Çin'in yükselişi ekonomik boyutta hegemon olma rekabeti yaratmaktadır. Dolayısıyla Kuşak-Yol Projesi bu açıdan ABD'nin küresel ekonomik etkinliğine karşı bir tehdit şeklinde değerlendirilmektedir. Diğer görüş ise, Çin'in bu proje ile ekonomik olarak yeni işbirliği fırsatları sunduğu ve bu fırsatlara genel olarak az gelişmiş ülkelerin olumlu baktığı yönündedir (Tutar ve Koçer, 2019). Dolayısıyla bu görüş liberal bakış açısının işbirliğinin mutlak kazanç sağlayacağı yönündeki varsayımından esinlenmektedir. Ekonomi-politik çerçeveden liberal bakış açısı ise, bireyin refahını ve zenginliğini dikkate aldığı için, ülkeler arasındaki ticari akışın sağlanması gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle çok kutupluluğa doğru ilerleyen günümüz uluslararası sisteminde karmaşık karşılıklı bağımlılıkların sağlanması ve bireylerin ekonomik fırsatlardan faydalanabilmesi için, Kuşak-Yol Projesi önemli bir işlev görecektir. Ekonomi-politik çerçevenin marksist bakış açısından değerlendirecek olursak, bu proje devletleri araç olarak kullanan elit sınıfın sermayesinin daha da büyümesine katkıda bulunması için bir rol üstlenecektir. Böylece Kuşak-Yol Projesi, ekonomik olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki asimetrik ticaretin tarihsel süreç içerisinde devam/tekrar etmesine katkıda bulunacaktır.

Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin Türkiye'ye olası etkilerini ekonomi-politik çerçeveden değerlendirecek olursak, bu proje Türkiye'nin ticari anlamda Batı'ya olan bağımlılığını azaltması açısından ekonomik bir fırsat olabilir. Öte yandan Çin-Türkiye arasındaki asimetrik ticaretin bu projeye daha da hızlanması da söz konusudur. Bir başka deyişle Kuşak-Yol Projesi, Türkiye'nin onu nasıl değerlendirebildiğine bağlı olarak değişik sonuçlar verecektir. Uluslararası sistemin çok kutuplu bir sisteme doğru geçiş yapması neticesinde, Türkiye Batı haricinde daha çok ticari kazanç elde edebileceği ekonomik alternatifler bulmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Kuşak-Yol Projesi, Türkiye açısından Batı harici yeni pazarlara ulaşabilmek için bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında, projenin olası etkisi ekonomik açıdan Türkiye lehine olabilir, fakat Çin ile asimetrik bir ticaret ilişkisine sahip olan Türkiye için projenin lehine olması

oldu ak zordur. Projeyi ekonomi-politik bağlamda lehine kullanabilmesi ve tam anlamıyla faydalanabilmesi için Türkiye'nin, öncelikle kendi para değerinin dalgalanmadı ı istikrarlı bir ekonomik düzen kurarak, projenin uzandığı tüm ülkelerden dış yatırımları çekmeye çalışması gerekir. Ardından proje kapsamına giren pazarları araştırarak, Türkiye'nin kendi ürünlerini çeşitlendirmesi gerekir. Yine bu pazarları Türkiye iyi bir şekilde etüt ederek, farklı co rafyalardaki farklı tüketicilerinin eğilimlerine göre üretimini yapması gerekir. Ayrıca gelişen teknoloji ve artan nüfus gibi değişen faktörler çerçevesinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara göre Türkiye'nin bu pazarlarda yeni alanlar bulmaya çalışması ve bu pazarlar özelinde stratejiler geliştirmesi gerekmektedir.

2008 küresel ekonomik Krizi sonrası ba layan Avrupa Birliği (AB) ve Çin ticari yakınlaşması hesaba katılırsa, Türkiye Kuşak-Yol Projesi'nin AB'ye uzanan kolu olacaktır. Böylelikle AB  yesi ülkeler ile Çin arasında köprü vazifesi görmesinden ötürü Türkiye, proje bağlamında Çin açısından vazgeçilmez bir ülkedir. Nitekim 14-15 Mayıs 2017 tarihli Çin-Türkiye zirvesinde Kuşak-Yol Projesi hakkında devlet başkanları nezdindeki ikili görüşmelerde, bu projeyle Çin ve Türkiye arasındaki sevkiyat süresinin 30 günden 10 güne d  e e i   ng r lm   t r ( kiz, 2019). Bu konuda atılan adımların en önemlisi demir yolu projeleridir. Çinli ve Türk firmalar ile birlikte, Çin'den ba layıp Orta Asya ve Türkiye  zerinden Avrupa'ya ulaşan yaklaşık 5000 km'lik demir yolu yapılması d    n lmektedir (Akda , 2019). Ayrıca projenin Orta Koridor'u kapsamında Türkiye'de kanalize edilecek olan, somut bir şekilde yapılmış birçok altyapılar ve yapılmakta olan bir demir yolu projesi de mevcuttur. Bunların başlıcaları sırasıyla: (1) Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu Hattı; (2) Ankara- stanbul Yüksek Hızlı Tren Hattı; (3) Marmaray Tüneli; (4) Avrasya Tüneli, (5) Yavuz Sultan Selim Köprüsü, (6) Çanakkale 1915 Köprüsü; (7) ve yapımı devam etmekte olan Edirne-Kars Hızlı Tren Hattı'dır (Akçay, 2017).

Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu Hattı 2017 yılında hizmete açılan bu hat, Azerbaycan'ın başkenti Bak 'den Gürcüstan'ın başkenti Tiflis ve Ahılkelek şehirlerinden geçerek Türkiye'nin Kars şehrine gelmektedir. Bu demir yolu hattının 503 km'si Azerbaycan'dan, 259 km'si Gürcüstan'dan, 76 km'si ise Türkiye'den geçmektedir ve böylece toplamda 838 km'dir. Kuşak-Yol Projesi'nin Orta Koridor'u bu hat ile Çin'den ba layarak Türkiye'ye gelmektedir ve Türkiye üzerinden de Avrupaya ulaşmayı amaçlamaktadır.

Ankara-İstanbul Yüksek Hızlı Tren Hattı 2014 yılında hizmete açılmıştır ve 2015'te Marmaray'a bağlanmıştır. 533 kilometrelik bu tren hattı Marmaray ile bütünleşerek, Avrupa'dan Asya'ya kesintisiz ulaşım sağlanmaktadır. Türkiye'nin en büyük iki şehrini birbirine bağlayan bu tren hattı, kentler arasında sosyal, ekonomik ve kültürel alışverişi artırarak ve ulaşım altyapısını güçlendirerek Kuşak-Yol Projesi'nin amacına hizmet edecektir. Ayrıca bu hattın haricinde yine Ankara-İstanbul arası şeklinde inşası süren bir de Sürat Demir Yolu Tren Hattı vardır. Rayhaber kaynağına göre, bu hattın Ankara-İstanbul Yüksek Hızlı Tren Hattı'ndan 160 kilometre daha kısa olması yönüyle ulaşımı hızlandırması düşünülmektedir ve iki hat ile beraber ulaşım kapasitesinin artırılması hedeflenmektedir.

Marmaray Tüneli Türkiye'nin İstanbul şehrinde, İstanbul Boğazı'nın altında yer alan 1,3km uzunluğunda bir demir yolu tüneldir. 2013 tarihinde Marmaray banliyö tren hattı ile birlikte hizmete girmiştir. Dünyanın en derin batırma tüp tüneldir. İstanbul'un Avrupa yakası ile Anadolu yakasını birbirine bağlayarak Avrupa-Asya ekseninde ulaşım rolü üstlenmektedir.

Avrasya Tüneli ya da diğer adıyla İstanbul Boğazı Karayolu Tüp Geçişi Projesi'nin açılışı 2016 yılında yapılmıştır. Asya ve Avrupa yakalarını deniz tabanının altından bağlayarak boğaz geçişine imkân sağlayan 14,6km uzunluğunda bir karayolu tüneldir.

Yavuz Sultan Selim Köprüsü ya da diğer adıyla Üçüncü Boğaz Köprüsü, İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e bakan kuzey tarafında inşa edilmiş 1,8km uzunluğunda bir köprüdür. 2016 yılında açılışı yapılan bu köprü'nün üzerinde raylı sistem de mevcuttur ve üzerine tren hattı inşası da düşünülmektedir. 59 metre genişliğiyle dünyanın şuanki en geniş köprüsü ünvanına da sahiptir.

Çanakkale 1915 Köprüsü, 4,6km uzunluğunda Türkiye'nin Çanakkale ilinde bulunan bir asma köprüdür. Açılışı 2022 yılında yapılan bu köprüyle İstanbul boğazının yoğun ulaşım akışının azaltılması sağlanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ve 15 Temmuz Şehitler Köprüsü de İstanbul boğazından geçişi sağlamaktadır, fakat bu köprüler daha çok Türkiye'nin yerel ulaşımına hizmet verdiği için Kuşak-Yol Projesi kapsamında çok önemli değildir.

Edirne-Kars Hızlı Tren Hattı henüz tamamlanmamış ve yapımı devam etmekte olan bir projedir. Bu proje için yapılan müzakereler sonucunda Çin İhracat-İthalat Bankası ile Türkiye arasında 720 milyon dolar değerinde kredi anlaşması imzalanmıştır (Akdağ, 2019). Edirne-Kars Hızlı Tren Hattı, Türkiye ile

Çin arasında imzalanan 'Demir Yolu İşbirliği Anlaşması' kapsamında yer almaktadır. Bu anlaşmada 7 bin kilometrelik demir yolu yapılması öngörülmektedir ve Edirne-Kars Hızlı Tren Hattı Projesi bunun bir parçasıdır. Zaman'ın haberine göre, projenin finansmanı için, Çin hükümeti 28-30 milyar dolar kredi sağlamıştır ve proje için harcanan para ise yaklaşık 1 milyar liradır. Projenin bitirilmesi için 5 milyar dolarlık bir kaynağa daha ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. 7 bin kilometrelik söz konusu hatların tamamlanması halinde Edirne'den yola çıkacak hızlı tren, İstanbul'da boğazın altından Marmaray'ı kullanarak, Eskişehir – Ankara – Yerköy – Sivas – Erzincan - Erzurum güzergâhı üzerinden 12 saatte Kars'a gidecektir. Görüldüğü üzere “Kuşak-Yol Projesi” için Türkiye’de birçok mevcut altyapı sistemleri ve yapılmakta olan bir demir yolu projesi mevcuttur. Bu bağlamda Türkiye’nin karasal ulaşım yöntemleriyle Avrupa-Asya çizgisindeki rolü, Kuşak-Yol Projesi açısından olmazsa olmazdır (Akdağ, 2019).

Kuşak-Yol Projesi’nin Türkiye’ye olası etkileri kapsamında, Çin’in önce projeden ve bu bağlamda Türkiye’den beklentilerine değinmek gerekmektedir. Keza Çin’in projeden beklentilerinin, Türkiye’yle olan ilişkilerine de yansımaları doğal bir sonuçtur. 2008 ekonomik krizi nedeniyle Çin ürünlerine olan küresel talebin düşmesi ile birlikte Çin ekonomisi yavaşlamıştı. Bu sebeple Çin açısından iktisadi büyümeyi devam ettirebilmenin maliyeti yükselmekteydi ve dolayısıyla sermaye birikimi sürecini sürdürmek ve Çin ürünlerine olan talebi artırmak için bir şeyler yapmak gerekmektedir. Kuşak-Yol Projesi ise, bütün bu çetrefilli sorunları çözebilmek adına Çin hükümeti tarafından geliştirilen bir proje olarak ortaya atıldı. Ayrıca Çin, enerji güvenliği bağlamında karşılaştığı tehdit unsurlarını bertaraf etmek için enerji kaynaklarının olduğu bölgeleri, Kuşak-Yol Projesi’yle kendine daha güvenli şekilde bağlamayı da amaçlamaktadır (Çakan, 2017). Çin bu projesiyle küresel ölçekte ekonomik etkinliğini artırmak ve uluslararası prestijini yükseltmeyi amaç edinmektedir. Tabii bu aynı zamanda Türkiye’de Çin’in ekonomik etkinliğinin artması anlamına da gelmektedir. Kuşak-Yol Projesi’yle Çin, yeni pazarlara ulaşmak, potansiyel ticaret alanlarını aktifleştirmek ve bu yolla GSYİH’sını arttırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Çin açısından Türkiye, projede yer alan birçok ülke gibi ulaşılacak bir pazar ve ticaret alanı olarak yorumlanabilir. Küresel durgunlukla birlikte Çin’in çelik, çimento ve alüminyum gibi altyapı ile ilişkili endüstrilerinde aşırı üretim kapasitesi fazlası oluşmuştur. Kuşak-Yol Projesi bu kapasitenin eritilmesine de hizmet edecektir. Türkiye’de

inşaat sektörüne paralel olarak çelik, çimento ve alüminyum gibi malzemelerin üretimi yeterince fazladır ve dolayısıyla Çin'in bu malzemeleri Türkiye'ye satabilmesi pek mümkün değildir. Fakat Kuşak-Yol Projesi'yle birlikte, projeye katılan ülkelerde Çin Yuan'ının kullanılması yaygınlaşacaktır ve Yuan, uluslararası rezerv para statüsüne kavuşarak, küresel ekonomide Yuan'ın rolü güçlenecektir. Bu nedenle Türkiye-Çin ticari ilişkilerinin de Yuan değeri üzerinden yürütüleceği kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca Çin hükümeti Kuşak-Yol Projesi'nin sağlığı için, Uygur meselesi gibi bölgesel konularda Türkiye'nin tarafsız kalmasını beklemektedir. Bu bağlamda Çin açısından Türkiye'nin Orta Doğu'daki İsrail, İran Irak ve Suriye gibi ülkelerle dostane ilişkiler kurmasını istemektedir. Böylece Çin'e göre, Ortadoğu gibi istikrarsız bir bölgede projenin güvenliği artacaktır ve ticari ilişkiler daha başarılı şekilde kurulacaktır. Öte yandan sahip olduğu jeostratejik konumu nedeniyle Türkiye, özellikle enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde taşınması ve iletimi konularında Çin açısından kilit ülke olarak daha da önemli bir role sahiptir (Özdaşlı, 2015). Keza Çin muazzam üretim gücüne oranla dünyada en çok enerji ihtiyacı olan ülkelerden birisidir. Ayrıca Avrupa'ya enerji aktarımı konusunda da önemli ülke konumunda olan Türkiye, TANAP ve Türk Akımı gibi projelerle enerji arz güvenliğine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle Türkiye bu açıdan da Kuşak-Yol Projesi'ne dolaylı olarak katkıda bulunacaktır. Çünkü Türkiye-AB ilişkileri enerji güvenliği bağlamında önemli bir noktada buluşurken, Kuşak-Yol Projesi kapsamında Çin-AB ticaretindeki Türkiye'nin jeopolitik konumu göze çarpacaktır.

Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nde karşılaşacağı birtakım tehditler de mevcuttur (Bocutoğlu, 2017). Öncelikle projeye dahil olan ülkelerin bazıları epey düşük kredi derecelerine sahiptir ve dolayısıyla proje kapsamında kendilerine açılan kredileri geri ödeme ihtimalleri düşüktür. Bu durum Çin'i finansal olarak olumsuz şekilde etkileyebilir ve umulmadık şekilde Türkiye'ye de yansımaları olabilir. İkinci olarak, projeye dahil olan Orta Doğu ülkeleri istikrarsızdır ve bu durum Kuşak-Yol Projesi için güvenlik riskleri oluşturmaktadır. Son olarak, projeye dahil olan fakir ülkeler, Çin tarafından sömürüldüklerinde veya sömürüldükleri fikrine kapıldıklarında, bu düşüncenin Çin'in projesi aleyhine politik sonuçları olabilir. Bu tür siyasi sıçramalar, günümüzde Sri Lanka, Myanmar ve Afrika kredilerinin geri ödeme tarihleri geldiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu ülkelere yapılan

yatırımlar Çin açısından makul seviyede fayda sağlamamaktadır. Fazla borç yükü olan fakir ülkelerdeki bu durumun daha da yaygınlaşması da bir ihtimaldir.

Kuşak-Yol Projesi'nin uluslararası siyasi arenadaki tabii ki destekçileri ve aleyhtarları mevcuttur. Kuşak-Yol Projesi'nin Türkiye'ye olası etkilerinin anlaşılmasını pekiştirmek için, proje bağlamında birbirine karşı taraflar hakkında politik bilgilerin sunulması yerinde olacaktır. Projenin en büyük destekçileri başta Çin olmak üzere, İran ve Pakistan'dır. Kuşak-Yol Projesi'ni destekleyen 60'tan fazla ülke olmasına rağmen, esas itibarıyla projenin en önemli taraftarlarının Çin, İran ve Pakistan olduğu söylenebilir. Dolayısıyla bu projenin Çin'den başka büyük bir itici gücü olmadığı söylenebilir. Projede yer alan diğer ülkelerin proje hakkındaki düşünceleri karmaşıktır. Proje dahilindeki çoğu ülke, dışında durmak yerine içinde bulunarak fayda elde etmenin peşindedir. Bu bağlamda projede yer alan devletler, proje için bekle-gör politikası üzerinde durarak, devam etmektedir denilebilir.

Kuşak-Yol Projesi'nin en büyük aleyhtarları ABD, Hindistan ve Japonya'dır. Projeyi yakından izleyen ABD, dış politikasında Asya-Pasifik bölgesini odak konum haline getirmiştir. Çünkü Çin, ABD ile olan ulusal güç farkını kapatmaktadır ve küresel güç olma iddiasını sürdürmektedir. Ayrıca Çin ve ABD arasındaki ideolojik farklılıklar veya anlaşmazlıklar da rekabeti daha da kızıştırabilir. ABD'nin bu tutumu karşısında birçok Çinli gözlemciye göre Çin-ABD arasındaki stratejik yarış kaçınılmazdır (Zhao, 2019). Hindistan birkaç sebeplerden ötürü Kuşak-Yol Projesi'ni boykot etmektedir. Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), Hindistan'ın Pakistan tarafından işgal edildiği ileri sürülen Keşmir bölgesinden geçmektedir. Bu durum Hindistan'ın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne meydan okumaktadır. Dolayısıyla bu durum, Kuşak-Yol Projesi'nin işbirliği temeline kurulu olduğu hakkında şüpheler yaratmaktadır ve BM Şartı'nın amaç ve ilkeleriyle ve ayrıca bir arada yaşamının beş ilkesiyle çelişmesine de sebep olmaktadır. Hint Okyanusu'ndan da geçen Kuşak-Yol Projesi, Çin'in bu bölgeye de yatırımlar yapmasını beraberinde getirmektedir ve Hindistan bu durumdan rahatsızdır. Hindistan'a göre proje yeterince açık ve öngörülebilir bir girişim değildir. Çünkü gerçek amaçları, nerede başlayacağı ve nerede duracağı konusunda belirsizlikler ve şüpheler vardır. Ayrıca Hindistan'a göre Kuşak-Yol Projesi, Hindistan'ı kuşatmayı amaçlamaktadır. Japonya orta ve uzun vadelere Kuşak-Yol Projesi'nin kendisini ekonomik ve jeopolitik açıdan zor duruma

sokacağını düşünmektedir. Bu sebepten ötürü Japonya da Hindistan ile ortak hareket etmekte ve projeye karşı durmaktadır (Alagöz, 2021).

Uluslararası ilişkiler çok kutuplu boyuta evrilmesine rağmen, günümüzde ABD henüz çok büyük bir güçtür ve ona en büyük tehdit yükselen ekonomisiyle Çin'dir. Günümüzde bu iki güç arasındaki rekabete Çinli gözlemcilerin fikirleri açısından değinmek, Kuşak-Yol Projesi'nin Türkiye'ye olası etkileri hakkında fikirler verebilir. Nitekim Türkiye uluslararası ilişkiler sularında yaşanan dalgalanmalardan her zaman etkilenmektedir. Çinli gözlemcilere göre, Çin ve ABD arasındaki teknolojik ve ekonomik rekabet büyümektedir ve Batı Pasifik Bölgesi, ABD ile Çin arasındaki stratejik yarışın odak noktası haline gelmektedir. ABD'nin Özgür ve Açık Hint-Pasifiği Stratejisi, Çin'in Kuşak-Yol girişimine karşı dengeleme politikası olarak nitelenebilir. Çinli araştırmacılar, 2008 ekonomik krizinden itibaren Çin-ABD rekabetinin başladığına değinmektedirler. 2010-2011 Obama yönetiminin Asya'yı pivot bölge olarak belirlemesi, olası Çin-ABD rekabetinin gerçekleşmesini güçlendirmiştir. Ardından Trump yönetiminin 2017 sonlarında yayınladığı ABD Ulusal Strateji Raporu, Çin'i hedef almaktadır ve Biden yönetimi de bu tutumu devam ettirmektedir. ABD-Çin stratejik rekabeti konusunda Çinli araştırmacılar dört farklı yaklaşım ileri sürmektedirler (Zhao, 2019).

İlk görüş realist açıdan, John J. Mearsheimer ve diğer batılı uzmanlara atıfta bulunarak, Çin ve ABD arasındaki güç farkının istikrarlı şekilde azaldığına vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre, uluslararası sistemdeki güç dağılımının ABD'den Çin'e doğru değişmesi doğal bir sonuçtur. Hatta Tsinghua Üniversitesi'nden Profesör Hu Angang'ın 2015 yılında ileri sürdüğü iddiasına göre, Çin'in ulusal gücü ABD'nin ulusal gücünü geçmiştir. Hu'nun bu tartışmalı iddiası birkaç Çinli uzman tarafından kabul edilmektedir ancak sadece ekonomi temelli olarak Çin'in ABD'yi geçtiği düşünülmektedir. Tsinghua Üniversitesi'nden Profesör Yan Xuetong'a göre Çin ve ABD arasındaki yapısal farklılık, yükselen güç ile hegemon güç arasındaki rekabeti kaçınılmaz kılmaktadır. Bir şekilde Çin ile ABD arasındaki güç farkının kapanmasının sebebinin, yapısal farklılıklardan kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca Wang Jisi yapısal farklılıklara değinerek, Amerikalılar'ın ABD'nin gücünün azaldığını kabul edemeyeceğini belirtmektedir. Dolayısıyla Wang'a göre ABD'nin bu kabul edememezlik tutumu, ABD ve Çin arasındaki stratejik rekabeti kaçınılmaz yapmaktadır.

İkinci görüş, ABD ve Çin arasındaki stratejik rekabeti kaçınılmaz yapan unsurun karşılıklı algı meselesi olduğunu vurgulamaktadır. Karşılıklı algıların genellikle ABD ve Çin'in yerel siyasetine göre şekillenerek ortaya çıktığı belirtilmektedir. Çoğu Çinli gözlemciye göre, ABD'deki Çin tehdidi algısı, ABD'nin kendi hegemonyasını kaybedeceğine olan endişesinden kaynaklanmaktadır. Amerikalılar'a göre, 2008 ekonomik krizinden sonra Çin'in küresel ekonomik etkinliğinin artması ve Kuşak-Yol Projesi'yle bunu sağlamlaştırmak istemesi, ayrıca Çin Komünist Partisi liderliğinin ve ideolojisinin güçlenmesi, Çin'i yükselen bir güç yapmaktadır. Dolayısıyla yükselen güç olarak Çin, Amerikalılar için ABD'nin hegemonyasına tehdit olarak algılanmaktadır. Öte yandan Çinliler'e göre, Amerikan iç siyaseti daha çok bölünmüş hale gelmiştir ve kutuplaşmalara sahne olmaktadır. Ayrıca Amerikalı popülist siyasetçilerin Çin karşıtı tutum ve söylemleri, iki devlet arasındaki güvensizliği artırmaktadır ve dolayısıyla ABD-Çin stratejik rekabetini körüklemektedir.

Üçüncü görüşe göre, asıl önemli nokta ABD ve Çin arasındaki ideolojik farklılıktır. Amerikalılar Çin'i otoriter devlet olarak görmektedirler ve Çin'in yönetici elit kesiminin ideolojisi, Amerikan siyasi ülküsü ve değerleriyle uyuşmamaktadır. Ayrıca Amerikalılar'a göre, Çin 'endi devlet-kapitalizmini ve otoriter yönetimini küresel olarak ihraç etmeye çalışmaktadır ve Kuşak-Yol Projesi bu bağlamda bir adım olarak değerlendirilmektedir. Çinli araştırmacılar sıklıkla Soğuk Savaş mentalitesi kalıbına değinerek, ABD ve Çin konusundaki ideolojik farklılığı vurgulamaktadır. Çin Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü eski başkanı ve eski büyük elçi olan Ma Zhengang'a göre, ABD'nin Soğuk Savaş mentalitesi ve hegemon zihniyeti, Amerika'nın Çin Komünist Partisi karşıtı tutumunu pompalamaktadır.

Dördüncü görüşe göre Çin ve ABD arasındaki Stratejik rekabet, politika gündemi çatışmalarından kaynaklanmaktadır. Çoğu Çinli uzmana göre ABD ve Çin politikaları ve amaçları birbiriyle ters düşmektedir. Bu durum ABD ve Çin'in Asya-Pasifikte uyguladıkları bölgesel politikalardan anlaşılmaktadır. Çağdaş Uluslararası İlişkiler Çin Enstitüsü eski başkanı Cui Liru'ya göre, Obama yönetimi tarafından yayınlanan Pivot Asya politikası ABD-Çin ilişkilerini daha zor ve çetrefilli hale getirmiştir. ABD kendini, Asya-Pasifik bölgesinin koruyucusu olarak tayin etmektedir ve Çin'i bu bölgedeki düzeni bozan bir tehdit olarak düşünmektedir. Yuan Peng'e göre, Çin'in bölgedeki önalıcı komşuluk politikaları potansiyel olarak

ABD'nin bölgedeki çıkarlarıyla çatışabilir durumdadır. Çin ve ABD'nin politika öncelikleri dikkate alındığında, farklılıklar ve çatışmalar, bölgesel meselelerin de ötesine geçmektedir. Tsinghua Üniversitesi Profesörü Sun Xuefeng'e göre, Trump yönetiminin Önce Amerika doktrini, ABD'nin uluslararası düzende hegemon bir güç olarak devam edemeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla Trump yönetimi ekonomik güvenliği ulusal güvenlik ile bir tutarak, ABD'nin hegemon gücünü sürdürmeye çalışmıştır. Keza ardından gelen Biden yönetimi de bunu sürdürmektedir. Dolayısıyla ABD'nin Kuşak-Yol Projesi'ne ılımlı kalması beklenemez ve projeye hevesli tavırlar sergileyen ülkelere karşı da tedbirler alması normaldir. Bu bağlamda Kuşak-Yol Projesi açısından kilit rollerden birine sahip olan Türkiye'nin, Çin'le ilişkileri iyileştikçe, ABD ile ilişkilerinin kötüye gitmesi olağandır.

SONUÇ

Ekonomik dinamikler uluslararası ilişkilerde her zaman itici güç olmuştur. Kapitalist sistemin büyük ölçüde dünyada benimsenmesiyle, ekonominin politikalar üzerindeki etkisi inkar edilemez şekilde artmıştır. Uluslararası ilişkilerde yaşanan süreçler neticesinde günümüze doğru gelindiğinde meselelerin analizini tek bir teori veya yaklaşım üzerinden yapmak giderek zorlaşmıştır. Çünkü ekonomik ve politik ilişkilerin bazen eşgüdümlü bazen ikisinden biri şeklinde ilerlemesi, meselelerin açıklanabilmesini ve neden sonuç ilişkisinin kurulabilmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda realizm, liberalizm ve marksizm bileşeninden oluşan UEPT ortaya atılarak, uluslararası konuların kapsamlı analizleri yapılmaya çalışılmaktadır ve büyük ölçüde başarılıdır. Bu tezin hipotezi, Kuşak-Yol Projesi'nin ekonomi politiğini yaparak, sunduğu altyapılar vesilesiyle bu projeden Türkiye'nin ekonomik kazançlar elde edebileceğini ileri sürmektedir. Ek olarak tez, bu proje sayesinde gerçekleşecek olası fırsatların, Türkiye lehine nasıl çevrilebileceği konusunda fikir vermektir.

Uluslararası ilişkilerin, çok kutuplu bir düzene doğru evrimleşmesinin önemli nedenlerinden birisi de Çin'in ekonomik boyuttaki yükselişiyle alakalıdır. Çin'in ekonomi temelli yeni bir süper güç olma iddiasıyla uluslararası arenaya çıkması, beraberinde yeni ticari stratejiler ortaya koyma ihtiyacına sebep olmaktadır. Bu bağlamda Çin tarihte bir kült haline gelmiş eski İpek Yolu'ndan motivasyonunu alarak, Kuşak-Yol Projesi'ni gerçekleştirmek istemektedir. Çin'in bu modern İpek Yolu Projesi, Türkiye-Çin ilişkilerinde yapısal değişime yol açabilecek potansiyelleri de içinde barındırmaktadır. Nitekim Kuşak ve Yol Girişimi iki ülke arasındaki ilişkilerin daha yüksek bir seviyeye ulaşmasına olanak sağlayabilir. Hatta Türkiye-Çin ekonomik boyutlu ilişkilerinin ilerleyişi ve sonucunda güçlenmesi durumunda, belki bir noktadan sonra politik boyutta da daha yakın ve samimi ikili ülke ilişkisine dönüşebilir. Fakat Türkiye'nin bu projede ve Çin ile ilişkilerinde temkinli adımlar atması gerekmektedir. Çünkü Türkiye, Çin'le olan asimetrik ticaretin bir mağdurudur. Keza Türkiye-Çin ticaret hacmindeki ithalat ve ihracat dengesizliği büyük bir uçurumdur ve bu uçurum Türkiye aleyhinedir. Dolayısıyla Türkiye bu durumu tersine çevirebilmek için dışa bağımlılığını azaltmalı ve yabancı sermayedar sınıfı cezbetmelidir.

UEPT'nin realist yaklaşımı açısından proje ele alındığında, Çin'in kendi ekonomik gücünü artırmak için tasarladığı bir girişimdir. UEPT'nin liberal yaklaşımı açısından proje ele alındığında, Çin hükümeti projeyi işbirliği temelinde ileri sürerken, katılım gösterecek herkesin ekonomik güvenliğine katkı sağlayacak bir araç olarak sunmaktadır. UEPT'nin marksist yaklaşımı açısından proje ele alındığında, toplumda hangi sınıfların proje sayesinde sermayedar sınıfın daha çok zenginleşeceği ve işçi sömürsünün daha da hızlanacağı açıktır. Bu bağlamda ekonomik kaygılar dikkate alındığında, Kuşak-Yol Projesi'nin politikalar üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Bu yolda, Kuşak-Yol Projesi de Çin'in daha güçlü bir ekonomik deve dönüşebilmesi için, Çin hükümeti tarafından işbirliği çerçevesinde ekonomi güvenliği sağlayacağı motivasyonu ile ortaya atılan ve gerçekleşmesi halinde Çin'in sermayedarlarının lehine bir sömürü aracına dönüşebilecek bir girişimdir.

Ülkeler arasındaki karmaşık karşılıklı bağımlılıkların sağlanması ve bireylerin ekonomik fırsatlardan faydalanabilmesi için, Kuşak-Yol Projesi önemli bir işlev görecektir. Türkiye ise bu fırsatları değerlendirmeli ve kırılgan ekonomisini güçlendirmeye çalışmalıdır. Bu minvalde Türkiye, projenin bağlandığı her yerden dış yatırımları çekmeye çalışmalı, proje kapsamındaki pazarlarda ürün yelpazesini genişletmeli, bu pazarları iyi etüt etmeli, bu pazarlarda yeni alanlar bulmaya çalışmalı ve bu pazarlara yönelik stratejiler oluşturmaktadır. Tabii ki bunlara bağlı olarak üretimini artırarak dışa bağımlılığını azaltmalı ve ihraç miktarlarını çoğaltmaya çalışmalıdır. Eğer Türkiye kötüye giden ekonomik durumunu veya bir başka deyişle, sürekli artan enflasyon oranını dizginleyemezse, ülkenin Kuşak-Yol Projesi çerçevesinde Çin'e rehin düşmesi söz konusu olabilir. Proje kapsamında yapılan yatırımlara Çin kredi sağlamaktadır. Ancak bu kredi borçları ödenemediği takdirde, Çin kredi verdiği ülkelerdeki limanlar gibi önemli ticaret noktalarını kendisine kiralarak, işletmesini devralmaktadır. Kuşak-Yol Projesi sonuçlandığı vakit, dahil olan ülkeleri kısa vadede ekonomik kazançlar sağlayacağı açıktır. Fakat orta/uzun vadede projeye dahil olan ekonomisi kırılgan ülkelere, Çin'den alınan kredilerin zamanında geri ödenememesi sonucunda, Çin'e ödenemeyen borçlar karşılığında takas edilen hisse seneylerinin ortaya çıkması olasıdır. Nitekim Çin'in Kuşak-Yol Projesi'ni kendini daha güçlü bir devlet yapmak ve çıkarlarını gözetmek için çabalaması normaldir. Benzer şekilde kredi borcunu ödeyemeyen ülkelere, Çin'den işçi getirilerek, Çin ekonomisine katkı

sağlayacak şekilde çalıştırılması da bir ihtimaldir. Ayrıca ekonomisi zayıf ülkelerde, Kuşak-Yol Projesi dahilindeki altyapı sistemlerinde güvenliğin sağlanamaması durumunda, Çin'in bu ülkelere askeri destek vermesi muhtemeldir. Dolayısıyla orta/uzun vadede yaşanabilecek böyle bir durumda, Çin'in kıtalar arası ticari etkinliğine ek olarak, askeri anlamda bir etkinliği de dahil olabilir. Bu nedenle orta/uzun vadede, Kuşak-Yol Projesi'nin Çin açısından hem ekonomik hem de politik bir araca evrilmesi ve böylece Çin'in gelişmemiş ülkeleri sömürmesi ihtimali mevcuttur.

Türkiye'nin son yıllarda batılı ittifaklarına olan güveninin azalması, onu batı dünyasını dengeleyebilmek için alternatif müttefik arayışlarına itmektedir. Türkiye kendisine müttefik adayı olarak Çin'e ile yakınlaşmaktadır ve gayet makuldur. Çünkü öbür tarafta Çin hükümeti de Kuşak-Yol Projesi bağlamında Türkiye'ye jeopolitik olarak muhtaçtır. Fakat Türkiye-Çin simbiyotik ilişkisi henüz Kuşak-Yol Projesi'nin inşa süreci çerçevesinde ekonomik düzeyde ilerlemektedir. Bu bağlamda Türkiye, projeyi finanse edecek olan Asya Altyapı Yatırım Bankası'na ve İpek Yolu Fonu'na onay vermiştir. Kuşak-Yol Projesi başarıyla gerçekleştirildiği takdirde, ekonomik yönü ağır basan bir proje olmasından ötürü, kısa vadede küresel olarak sağlayacağı ticari kazanımları aşikârdır. Başarılı bir şekilde devam etmesi durumunda, orta ve uzun vadelerde Kuşak-Yol Projesi'nin jeopolitik yöne evrilmesi ihtimali vardır. Dolayısıyla projede yer alma kararı verilirken, Çin'in uzun vadeli hesaplarını öngörmek önemlidir. Projenin jeopolitik evrimi hususundan en çok, başta ABD olmak üzere Japonya ve Hindistan tedirgin olmaktadır. Öte yandan projenin en büyük destekçileri İran ve Pakistan'dır. Geriye kalan proje dahilindeki Türkiye ve AB ülkeleri ise, bekle-gör stratejisi izleyerek, Kuşak-Yol Projesi'ne temkinli bir şekilde yaklaşmaktadır.

Türkiye Çin ile olan asimetrik ticaretini dizginleyebilmek için ikili anlaşmalar kapsamında kotalar belirleyebilir ve böylece Türkiye Çin karşısında ekonomik kalkınma güvenliğini sağlayabilir. Çin ise Türkiye ile anlaşmazlığa varmak istemeyecektir çünkü Türkiye'nin coğrafi/jeopolitik konumu Çin'in AB pazarlarına ulaşabilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla Çin açısından bakıldığında, Türkiye ile anlaşmazlığa düşmesi demek sadece Türkiye'yi kaybetmek değil, aynı zamanda Çin'in AB pazarlarına ulaşımının da zorlaşması demektir. Öte yandan Türkiye, hem Çin hem de AB ile olan ticari ilişkilerini bu proje vesilesiyle hızlandırma fırsatı da bulabilecektir. Ayrıca Kuşak-Yol Projesi

kapsamında gerçekleşen ticari faaliyetlere tarife dışı engellerin uygulanabilmesi gibi düzenlemeler hesaba katılırsa, Çin'in ucuz maliyetle üretilen mallarının, Türkiye ekonomisini kötü etkilemesinin önüne geçilebilir. Fakat bu durum ne kadar mümkün olabilir tartışmalı bir konudur. Bununla beraber, Uygur meselesi gibi konularda Türkiye'nin Çin aleyhine taraf olması projenin ilerleyişine olumsuz etkide bulunmaktadır ve ayrıca Türkiye açısından proje kapsamında olası iktisadi fırsatların kaçmasına sebep olabilir.

Çok kutupluluğa doğru evrilen günümüz uluslararası ilişkilerinde, Türkiye'nin ekonomik kapasitesi gereği, büyük bir hegemon olma rekabetine katılması mümkün değildir. Dolayısıyla olası Çin-ABD stratejik yarışında jeopolitik konumunu iyi kullanması ve temkinli adımlar atması gerekmektedir. Nitekim Covid 19 virüs salgını sonrası krize giren dünya ekonomisinden en çok etkilenen ülkelerden birisi de artan enflasyon seviyeleriyle Türkiye'dir. Ayrıca Rusya-Ukrayna Savaşı ve Hindistan'ın buğday ihracatını yasaklaması, buğday ihtiyacının çoğunu ithalat ile sağlayan Türkiye ekonomisini daha da zor duruma düşürmektedir. Bu durumlar dikkate alındığında, büyüyen bir ekonomik dev olarak Çin'in karşısında Türkiye'nin olumlu ilişkiler kurmaya çalışması gerekmektedir. Çünkü halihazırda kırılgan bir ekonomiye sahip olan Türkiye ekonomisinin durumu, Covid19 salgını sonrası daha da narin bir hale gelmiştir. Dolayısıyla Çin'in büyüyen ekonomik gücü karşısında Türkiye'nin ezilmemesi için dostane ilişkiler kurabilmekten başka seçeneği yoktur. Ayrıca Çin hükümeti her ne kadar Kuşak-Yol Projesi'ni kazan-kazan stratejisi olarak ileri sürse de, bu projeden kimin ne miktarda kazanacağı tam olarak net değildir. Nitekim "Eğer zengin olmak istiyorsan, önce bir yol inşa et" şeklindeki Çin atasözü yabana atılmamalıdır. Aksi halde Çin'in ileride yeni bir super güç olması ihtimalinde, Türkiye kendini Çin'in maşası olma konumuna düşürmemek için çaba göstermelidir.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6/İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

Ağaoğulları, M. A. (2015). Tanrı: İktidar. M. A. Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobeler'e Batı'da siyasal düşünceler*, içinde (ss. 319-341). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2020). *İmparatorluktan tanrı devletine*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Aini, A. (2012). Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin dış dünyaya açılımı ve Türkiye ile ilişkiler. S. Çolakoğlu (Ed.), *Dünya düzeninde Çin ve Türkiye-Çin ilişkileri*, içinde (115-128). Ankara: USAK Yayınları.

Akçay, N. (2017). Turkey-China relations within the new concept of the new silk road project. *Aksam Bölge Araştırmalar Dergisi*, 1 (3), 73-96.

Akdağ, Z. (2019). Türkiye-Çin ilişkilerinde Kuşak ve Yol Girişimi'nin önemi. *Birey ve Toplum*, 9 (1), 65-96.

Alagöz, E. A. (2021). Hint-pasifik stratejisi kapsamında Hindistan-Japonya güvenlik ilişkileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 791-808.

Allison, R. J. (2015). *The American revolution: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Antunes, S. & Camisào, I. (2017). Realism. S. McGlinchey, R. Walters & C. Scheinflug (Eds.), *International relations theory*, içinde (ss. 15-21). Bristol: E-International Relations.

Ateş, T. (2018). *Siyasal tarih*. İstanbul: İstanbul Bilgi Yayınları Üniversitesi.

Ateş, T. (1994). *Demokrasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Arı, T. (2021). *Uluslararası ilişkiler teorileri*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Balaam, N. D. & Dillman, B. (2016). *Introduction to international political economy*. Boston: Routledge.

Barnett, M. & Duvall, R. (2005). Power in international politics. *International Organization*, 59 (1), 39-75.

BBC. (2022). Askeri harcamalar 2021'de rekor düzeye çıkarak 2,1 trilyon dolara ulaştı [Veri dosyası]. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61218317> adresinden erişildi.

BBC. (2017). Sri Lanka signs deal on Hambantota port with China [Veri dosyası]. <https://www.bbc.com/news/world-asia-40761732> adresinden erişildi.

Betz, F. (2014). *Why bank panics matter: Cross-disciplinary economic theory*. New York: Springer.

Bocutoğlu, E. (2017 Ekim). Çin'in "bir kuşak-bir yol" projesinin ekonomik ve jeopolitik sonuçları üzerine düşünceler. *International Conference on Euroasian Economies*, Bışkek Kırgızistan.

Bourke, J. (1942). Kant's doctrine of "perpetual peace". *Philosophy*, 17 (1), 324-333.

Braudel, F. (2017). *Uygarlıkların grameri*. (M. A. Kılıçbay, Çeviri). Ankara: İmge Kitabevi.

Carr, H. E. (1946). *Twenty years crisis 1919-1939*. London: Macmillan.

Civelek, J. (1989). 1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 9 (1), 1-9.

- Copeland, D. (2009). *Guerilla diplomacy: Rethinking international relations*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Çakan, V. (2017). Yeni İpek Yolu projesi: Beklentiler sorunlar ve gerçekler. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 35-52.
- Çıvgın, İ. & Yardımcı, R. (2008). *Çağdaş dünya tarihi*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- Demirbilek, S. (2018). Sun Zi'nin savaş sanatı ile Orhon yazıtları arasındaki ilişki üzerine. *Dergi Park*, 2 (1), 31. <https://doi.org/10.35236/jots.386893>
- Dickinson, L. G. (2013). *The European anarchy*. Norderstedt: Book On Demand.
- Donnelly, J. (2000). *Realism and international relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Donnelly, J. (2015). The discourse of anarchy in IR. *International Theory*, 7 (3), 393-425.
- Doyle, W. M. (1986). Liberalism and world politics. *The American Political Science Review*, 80 (4), 1151-1169.
- Duman, Z. M. (2018). *Tüketim Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dunn, J. (1993). *Western political theory in the face of the future*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duby, G. (1990). *Ortaçağ insanları ve kültürü*. (M. A. Kılıçbay, Çeviri). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Dunne, T. & Schmidt, C. B. (2019). Realism. J. Baylis, S. Smith & P. Owens (Eds.), *The globalization of world politics: An introduction to international relations*, içinde (ss. 130-144). Oxford: OUP Oxford.
- Durdular, A. (2016). Çin'in "kuşak-yol projesi" ve Türkiye-Çin ilişkilerine etkisi. *Avrasya Etüdleri*, 49 (1), 77-97.
- Ebenstein, W. (1960). *Great political thinkers: Plato to the present*. New York City: Rinehart.
- Eğilmez, M. (2011). *Küresel finans krizi: Piyasa sisteminin eleştirisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Engels, F. (2018). *Tarihsel materyalizm üzerine mektuplar 1890-1894*. (Ö. Ünalın, Çeviri). İstanbul: Kor Kitap.
- Euronews. (2019). Çin savunma bütçesini açıldı: 177 milyar dolar [Veri dosyası]. <https://tr.euronews.com/2019/03/05/cin-savunma-butcesini-acikladi-177-milyar-dolar> adresinden erişildi.
- Frieden, J. A. (2007). *Global capitalism: Its fall and rise in the twentieth century*. New York: W. W. Norton & Company.
- Gaba, J. M. (2007). John Locke and the meaning of the takings clause. *Missouri Law Review*, 72 (2), 1-56.
- Galtung, J. (2004). A structural theory of imperialism. *Journal of Peace Research*, 8 (2), 81-117.
- Gaspard, T. (2004). *A political economy of Lebanon: 1948-2002: The limits of laissez-faire*. R. Schulze (Ed.). Boston: Brill Leiden.
- Genç, A. (2019). Bir kuşak bir yol projesi ve Çin. S. Yılmaz (Ed.), *Bir kuşak bir yol projesi: Kavramlar, aktörler, uygulamalar*, içinde (ss. 19-44). Ankara: Astana Yayınları.
- Gilpin, R. (2015). *Uluslararası ilişkilerin ekonomi politiği*. (M. Duran, S. Oktay, M. K. Ceyhan ve G. Polat, Çeviri). Ankara: BRC Matbaacılık.

- Göze, A. (2007). *Siyasal düşünceler ve yönetimler*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Herbert, G. B. (1996). John Locke: Natural rights and natural duties. *Jahrbuch Für Recht Und Ethik / Annual Review of Law and Ethics*, 4, 591-613.
- Herz, J. H. (1951). *Political realism and political idealism: A study in theories and realities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hobbes, T. (1967). *Leviathan*. W. G. P. Smith (Ed.). Oxford: Clarendon Press.
- Hobbes, T. (1994). *The Elements of law, natural and politic*. J. C. A. Gaskin (Ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Hobsbawm, J. E. (2005). *Devrim çağı: 1789-1848*. (B. S. Şener, Çeviri). Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobson, A. J. (Yapımcı). (2011, Mart 6). *Lenin and anti imperialism*. <https://www.bbc.co.uk/programmes/b00z612d> podcast adresinden erişildi.
- Horkheimer, M & Adorno, T. W. (2010). *Aydınlanmanın diyalektiği*. (N. Ülner ve E. Ö. Karadoğan Çeviri). İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Huberman, L. (2019). *Feodal toplumdan yirminci yüzyıla*. (M. Belge, Çeviri). İstanbul: İletişim Yayınları.
- İşık, S. (2017) J. J. Rousseau ve egemenlik anlayışı üzerine. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 79-98.
- İkiz, A. (2019). Tek kuşak tek yol projesi ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (72) 1688-1700.
- Jenkins, D. (2011). The Lockean constitution: Separation of powers and the limits of prerogative. *McGill Law Journal*, 56 (3), 543-589.
- Kant, I. (2018). *Perpetual peace: A philosophical essay*. (M. C. Smith, Çeviri). South Carolina: CreateSpace Independent Publishing.
- Kapani, M. (2019). *Politika bilimine giriş*. Ankara: Serbest Kitaplar Yayınevi.
- Kazgan, G. (2016). *İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keohane, O. R. (1993). Institutional theory and the realist challenge after the Cold War. D. A. Baldwin (Ed.), *Neorealism and neoliberalism: Contemporary debate*, içinde (ss. 269-300). New York: Columbia University Press.
- Keohane, O. R. & Nye, S. J. (1972). *Transnational relations and World politics*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Keohane, O. R. & Nye, S. J. (2011). *Power & interdependence (Longman classics in political science)*. London: Pearson Education.
- Kroll, A. J. (1993). The complexity of interdependence. *International Studies Quarterly*, 37 (3), 321-347.
- Kurland, P.B. (1986). The rise and fall of the "doctrine" of separation of powers. *Michigan Law Review*, 85 (3), 592-613.
- Kutlay, M. (2019). Uluslararası ekonomi politik. R. Gözen (Ed.), *Uluslararası ilişkiler teorileri*, içinde (ss. 265-292). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lenin, V. İ. (2009). *Emperyalizm-kapitalizmin en yüksek aşaması*. (C. Süreya, Çeviri). Ankara: Sol Yayınları.
- Lenin, V. İ. (2022). *Devlet ve devrim*. (M. H. Spatar ve C. Üster, Çeviri). İstanbul: Yordam Kitap.

- Lewis, D. (2016). *Historical dictionary of contemporary Germany*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Lim, Koong S. (2018). China's arctic policy and the polar silk road vision. L. I. Heininen & H. Exner-Pirot (Eds.), *Arctic yearbook 2018*, içinde (ss. 420-432). Akureyri: Northern Research Forum.
- Livesey, J. (2001). *Making democracy in the French Revolution*. Cambridge: Harvard University Press.
- Locke, J. (1980). *Second treatise of government*. C. B. Macpherson (Ed.). Indianapolis: Hackett Publishing.
- Löwy, M. (2020). *Devrimler*. (U. U. Aydın, Çeviri). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Machiavelli, N. (2008). *Prens*. (K. Atakay, Çeviri). İstanbul: Can Yayınları.
- Marx, K. (1979). *Contribution to the critique of political economy*. M. Dobb (Ed.). New York City: International Publishers.
- Marx, K. (2011). *Kapital*. (M. Selik, Çeviri). İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K. & Engels, F. (1976). *Seçme yapıtlar birinci cilt Marx Engels*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. & Engels, F. (2015). *Komünist parti manifestosu*. (S. Gündoğdu, Çeviri). İstanbul: Ceylan Yayınları.
- McWilliams, N. (2020). *Psychoanalytic diagnosis, second edition: Understanding personality structure in the clinical process*. New York: The Guilford Press.
- Mearsheimer, J. J. (1990). Back to the future: Instability in Europe after the Cold War. *International Security*, 15 (1), 5-56.
- Mearsheimer, J. J. (2014). *The tragedy of great power politics*. New York: W. W. Norton & Company.
- Milner, H. (1992). International theories of cooperation among nations: Strengths and weaknesses [Kitap eleştirisi *Cooperation among nations; Saving the Mediterranean*, by J. Grieco & P. Haas]. *World Politics*, 44 (3), 466-496.
- Morgenthau, J. H. (2005). *Politics among nations: The struggle for power and peace*. New York: McGraw Hill.
- Nester, W. R. (2000). *The first global war: Britain, France, and the fate of North America, 1756-1775*. Westport Connecticut: Greenwood Publishing Group.
- Nye, S. J. (2005). *Soft power: The means to success in world politics*. New York: PublicAffairs.
- Nye, S. J. (2012, Mayıs 8). China's soft power deficit. *The Wall Street Journal*. 17 Nisan 2022 tarihinde, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702304451104577389923098678842> adresinden erişildi.
- Ongur, H. Ö. & Yavçan, B. (2019). Uluslararası ilişkilerde marksist yaklaşımlar. R. Gözen (Ed.), *Uluslararası ilişkiler teorileri*, içinde (ss. 293-324). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdaşlı, E. (2015). Çin'in Yeni İpek Yolu projesi ve küresel etkileri. *Journal of Turkish Studies*, 10 (14), 579-596.
- Pashakhanlou, H. A. (2018). The past, present and future of realism. D. Orsi, J. R. Avgustin & M. Nurnus (Eds.), *Realism in practice*, içinde (ss. 29-42). Bristol: E-International Relations.
- Pevehouse, C. J. & Goldstein, S. J. (2016). *International relations*. London: Pearson Education.

- Potter, E. H. (2010). Review: Guerrilla diplomacy rethinking international relations [Kitap eleştirisi *Guerrilla diplomacy: Rethinking international relations*, by D. Copeland]. *International Journal*, 65 (4), 1061-1063.
- Powell, R. (1991). Absolute and relative gains in international relations theory. *The American Political Science Review*, 85 (4), 1303-1320.
- Rayhaber. (2013). Ankara İstanbul Sürat Demiryolu Projesi [Veri dosyası]. <https://rayhaber.com/2013/01/ankara-istanbul-surat-demiryolu-projesi/> adresinden erişildi.
- Roemer, J. E. (1982). Origins of exploitation and class: Value theory of pre-capitalist economy. *Econometrica*, 50 (1), 163-192.
- Rousseau, J. J. (2006). *Toplum sözleşmesi*. (V. Günyol, Çeviri). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2008). *Siyasal fragmanlar-ekonomi politik üzerine söylev*. (İ. Yerguz, Çeviri). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2015). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin temeli ve kökenleri*. (E. Yıldırım, Çeviri). İstanbul: Oda Yayınları.
- Rose, G. (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy [Kitap eleştirisi *The perils of anarchy: Contemporary realism and international security; Useful adversaries: Grand strategy, domestic mobilization, and Sino-American conflict, 1947-1958; Deadly imbalances: Tripolarity and Hitler's strategy of world conquest; The elusive balance: Power and perceptions during the Cold War; From wealth to power: The unusual origins of America's world role*, by M. E. Brown, T. J. Christensen, R. L. Schweller, W. C. Wohlforth, & F. Zakaria]. *World Politics*, 51 (1), 144-172.
- Russett, B., Layne, C., Spiro, D. E. & Doyle, W. M. (1995). The democratic peace. *International Security*, 19 (4), 164-184.
- Sakman, S. (1997). Liberal felsefe ve liberal demokrat parti. *Liberal Düşünce*, 2 (8), 21-26.
- Sander, O. (2012). *Siyasi tarih ilkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sander, O. (2014). *Siyasi tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Schweller, L. R. (2004). Unanswered threats: A neoclassical realist theory of underbalancing. *International Security*, 29 (2), 159-201.
- Scott, L. & Hughes, G. R. (2016). *Cuban missile crisis: A critical reappraisal*. Boston: Routledge.
- Shameer, M. (2017). Power maximization and state security. *World Affairs: The Journal of International Issues*, 21 (2), 10-21.
- Singer, P. (2018). *Marx: a very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, C. T. (1980). Arms race instability and war. *The Journal of Conflict Resolution*, 24 (2), 253-284.
- Smith, M. E. (2010). *International security politics, policy, prospects*. New York: Palgrave Macmillan.
- Stearns, P. L. (1974). *1848: The revolutionary tide in Europe*. New York: W. W. Norton & Company.
- Tekdal, V. (2019). Çin'in kuşak ve yol girişimi ve Türkiye. M. Yağcı & C. Bakır (Eds.), *Çin bilmecesi: Çin'in ekonomik yükselişi, uluslararası ilişkilerde dönüşümü ve Türkiye*, içinde (ss. 125-142). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tekir, O. & Demir, N. (2018). Ekonomik ve siyasal bir araç olarak yeni ipek yolu projesinin küresel sisteme etkileri. *Sosyoekonomi Dergisi*, 26 (38), 191-206.

- Telli, F. (2020). Yirmi yıl krizi 1919-1939. *Arşiv Dünyası*, 7 (2), 162-164. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1471776> adresinden erişildi.
- Thucydides. (1972). *History of the Peloponnesian war*. M. I. Finley (Ed.). (W. Rex, Çeviri). London: Penguin Classics.
- Timur, T. (2019). *Devrimler çağı 1848, 1871, 1917*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Tombs, R. & Tombs, I (2007). *That sweet enemy: The French and the British from the Sun King to the present*. New York City: Penguin Random House.
- Tutar, F. K. ve Koçer, F. Ş. B. (2019). Çin'in yeni İpek Yolu projesi: bir kuşak bir yol, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5 (17), 618-626.
- Türk İstatistik Kurumu. (2022). Dünya nüfus günü 2022 [Veri dosyası]. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2022-45552#:~:text=Bu%20tahminlere%20g%C3%B6re%20en%20fazla,74%20ki%C5%9Fi%20ile%20Amerika%20izledi>. adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2021). Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti ekonomik ilişkileri [Veri dosyası]. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa#:~:text=%C4%B0ki%20%C3%BClke%20Merkez%20Bankalar%C4%B1%20aras%C4%B1nda,%C3%87in%20Yuan%C4%B1%20i%C5%9Flem%20hacmine%20ula%C5%9Fm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r>. adresinden erişildi.
- Tzu, S. (2017). *Savaş sanatı*. (A. Demir, Çeviri). İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Ünay, S. (2012). Entegrasyondan rekabete: Küresel ekonomi politik sistemde Çin. S. Çolakoğlu (Ed.), *Dünya düzeninde Çin ve Türkiye-Çin ilişkileri*, içinde (13-39). Ankara: USAK Yayınları.
- Vatan. (2021). Edirne'den Kars'a hızlı tren! [Veri dosyası]. <https://www.gazetevatan.com/gundem/edirneden-karsa-hizli-tren-334807> adresinden erişildi.
- Vidal, M. (2019). *The Oxford handbook of Karl Marx*. New York: Oxford University Press.
- Wallerstein, I. (2011). *The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century*. California: University of California Press.
- Waltz, N. K. (1979). *Theory of international politics*. Boston: Addison Wesley Publishing.
- Wolfers, A. (1952). "National security" as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly*, 67 (4), 481-502.
- Yayla, A. (1992). *Liberalizm*. Ankara: Turhan Yayınları.
- Yılmaz, S. (2019). *Bir kuşak bir yol projesi: Kavramlar, aktörler, uygulamalar*. Ankara: Astana Yayınları.
- Yiğitel, B. (2019). Bir kuşak bir yol projesi ve Türkiye. S. Yılmaz (Ed.), *Bir kuşak bir yol projesi: Kavramlar, aktörler, uygulamalar*, içinde (ss. 155-173). Ankara: Astana Yayınları.
- Zhao, M. (2019). Is new cold war inevitable? Chinese perspectives on US-China strategic competition. *The Chinese Journal of International Politics*, 12 (3), 371-394.
- 中华人民共和国外交部. (2015). İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın inşasına ilişkin vizyon ve eylemler [Veri dosyası]. https://www.fmprc.gov.cn/eng/topics_665678/2015zt/xjpcxbayzlt2015nnh/201503/t20150328_705553.html adresinden erişildi.
21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü. (2021). Yüzyılın konsepti: Bir kuşak bir yol [Veri dosyası]. <https://www.21yyte.org.tr/merkezler/yuzyilin-konsepti-bir-kusak-bir-yol#:~:text=Ku%C5%9Fak%20Yol%20Projesine%20D%C3%A2hil%20%C3%9Ckeler&text=D>

[o%C4%9Fu%20Asya%3A%C3%87in%20ve%20Mo%C4%9Folistan,K%C4%B1rg%C4%B1zistan%2C%20Tacikistan%2C%20T%C3%BCrkmenistan%2C%20%C3%96zbekistan](#) adresinden erişildi.

